

T. C.
IĞDIR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TEFSİR BİLİM DALI

TEFSİRDE Hz. ALİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet Seyid GECİT

IĞDIR-2013

T. C.
IĞDIR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

TEFSİRDE Hz. ALİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet Seyid GECİT

Danışman
Prof. Dr. Şadi EREN

IĞDIR- 2013

T.C.
IĞDIR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Şadi Eren danışmanlığında, Mehmet Seyit Gecit
tarafından hazırlanan bu çalışma 26 / 07 / 2013 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından.
Tefsir Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr.
Şadi EREN

İmza: Şadi EREN

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr.
Şaban Ahmetoğlu

İmza: Şaban Ahmetoğlu

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. İbrahim
ÖZKANI

İmza: İbrahim ÖZKANI

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Yrd.Doç.Dr.Necmettin ŞEKER
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	II
ÖNSÖZ	V
KISALTMALAR	VII

GİRİŞ

1.Hz. ALİ’NİN HAYATI VE İLMİ ŞAHSİYETİ.....	1
1.Hz. Ali’nin Hayatı Ve İlmi Şahsiyeti.....	1
1.1 .Hz. Ali’nin Hayatına Genel Bir Bakış.....	1
1.1.1.Hz. Ali’nin Hayatı (600-661 M.):.....	1
1.1.2. Hz. Ali’nin İlmî Şahsiyeti.....	2
2.1. Hz. ALİ’NİN KUR’ÂN ANLAYIŞI	
VE BİR KUR’ÂN MÜFESSİRİ OLARAK Hz. ALİ.....	4
2.1.1. Hz. Ali’nin Kur’ân Anlayışı.....	5
2.1.2. Hz. Ali’nin Kur’ân Tarifi.....	7
2.1.3. Hz. Ali’ye Göre Kur’ân’ın Temel Hedefi.....	9
2.1.4. Hz. Ali’ye Göre Kur’ân’ın Bazı Terimleri.....	10
2.1.4.1. Vahiy.....	10
2.1.4.2. Tefsîr-Tenzîl-Te’vîl.....	11
2.1.4.3. Nâsîh- Mensûh.....	12
2.1.4.4. Muhkem- Müteşabih.....	14
2.1.4.5.Umûm- Husûs.....	15
2.1.4.6. Mücmel- Müfesser.....	16

2.1.4.7. Zâhir- Batın.....	17
2.1.4.8. Hurûf-u Mukattaa, Cifir ve Gayb İlmi.....	18
2.2. Hz. ALİ’NİN MUSHAFI.....	22
2.2.1. Mushafi	22
2.2.2. Mushafının Tertibi.....	25

İKİNCİ BÖLÜM

3. Hz. ÂLİ’NİN KUR’ÂNIN TEMEL KONULARINA YAKLAŞIMI.....	28
3.1. Tevhid.....	28
3.2. Adalet.....	29
3.3. Nübüvvet.....	32
3.4. Meâd.....	32
3.5. İmamet- Hilafet.....	35

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

4.1. Hz. ALİ’NİN KUR’ÂN’I TEFSİR METODU.....	41
4.1.1. Hz. Ali’nin Tefsir Metodu.....	41
4.1.1.1. Kur’ân’ı Kur’ân ile Tefsîri.....	42
4.1.1.2. Kur’ân’ı Sünnet ile Tefsîri.....	44
4.1.1.3. Filolojik Tefsîri.....	45
4.1.1.4. Tarihi Bilgilerle Tefsîri.....	50
4.1.1.5. Psikolojik Tefsîri.....	54
4.1.1.6. Rey ile Tefsîri.....	58

4.2. BİR MÜFESSİR OLARAK Hz. ALİ’NİN KLASİK TEFSİR KAYNAKLARINDA GEÇEN TEFSİR ÖRNEKLERİ.....	60
4.3. NEHCU’L- BELÂĞÂ’DA GEÇEN TEFSİR ÖRNEKLERİ.....	66
4.4. DİVAN-I ALİ’DE GEÇEN TEFSİR ÖRNEKLERİ.....	73
4.5. Hz. ALİ’NİN KİRÂÂT VECİHLERİ VE BUNLARIN TEFSİRE YANSIMALARI.....	78
4.6.Hz. ALİ’NİN SİYASİ MÜCADELESİNDE KUR’ÂN’DAN YARARLANMASI.....	85
SONUÇ	96
BİBLİYOGRAFYA	98
ÖZET	106
ABSTRACT	107
ÖZGEÇMİŞ FORMU	108

ÖNSÖZ

Hız. Ali, sahabeler arasında ilmi derinliği ve geniş bakış açısıyla temayüz edenlerin başında gelmektedir. Diğer ilimlerde olduğu gibi, tefsirde de ileri düzeyde biriydi. Çünkü O, çok erken dönemden beri vahyin atmosferinde yaşadığından, âyetlerin nuzûl sebeplerini, hangi manaya geldiğini, muhkemini, müteşabihini, nâsihini, mensûhunu, mutlakını, mukayyedini iyi bilmekteydi. Kur'ân tefsiri ile ilgili geniş kùltürünün yanı sıra te'vîl konusunda kendisinden sonra gelenleri cesaretlendirmiş, te'vîlin nasıl yapılacağı hususunda ümmette önderlik yapmıştır. Bu nedenle Hız. Ali'nin tefsir yönü, ilmi açıdan son derece önem arz etmektedir.

Biz de Hız. Ali'nin tüm Müslümanlar nezdinde sahip olduğu bu ilmi yönü, tefsir ilmi açısından incelemek istedik.

Hız. Ali'nin tefsir yönünü incelediğimiz bu çalışmamızın giriş bölümünde, kısaca Hız. Ali'nin hayatına ve Onun ilmî kişiliğine değindik.

Birinci bölümde, bir Kur'ân müfessiri olarak Hız. Ali'nin Kur'ân anlayışını, tarifini, Kur'ân'ın temel hedeflerini, bazı tefsir usûlu terimlerini ve mushafını inceleme imkânını bulduk.

İkinci bölümde de, Hız. Ali'nin Kur'ân'ın temel konularına nasıl yaklaştığını, dinin asıl unsurları olan; tevhîd, adâlet, nübüvvet, meâd ve şiâ'nın usûl-ü dinden saydıkları imâmet- hilâfet hususuna ait görüşlerini dile getirmeye çalıştık.

Üçüncü bölümde ise, Hız. Ali'nin tefsir metotlarını, klasik tefsir kaynaklarından, Hız. Ali'nin sözlerinin derlendiği en önemli yazılı kaynaklardan biri olan Nehcu'l-Belâĝa'dan ve ona nisbet edilen şiirlerin derlendiği Divanı'ndan geçen tefsir örneklerini sunmaya çalıştık. Onun kırâat vecihlerinin yansımalarını ve siyasi mücadelesinde Kurân'dan ne şekilde istifade edişini ve muhaliflerine nasıl cevap verdiğini incelemeye çalıştık.

Bu alışmamızda, bizden önce bu konuda akademik çalışma yapan değerli ilim adamlarının çalışmalarından da faydalandık. Böylece Hız. Ali'nin tefsir konusundaki katkılarını göstermeye, öncü kişiliğini vurgulamaya ve değişik yönlerden incelemeye gayret gösterdik. Daha önceki çalışmalara bir katkı sağlamak

için bu çalışmayı yaptık. Çalışmamıza “**Tefsîrde Hz. Ali**” ismini vermeyi uygun bulduk.

Çalışmam süresince ilmî desteğini esirgemeyen ve öğütleriyle bana rehberlik eden çok muhterem danışman hocam Prof. Dr. Şadi EREN’e, bazı kaynaklara ulaşmada yardımını esirgemeyen kıymetli hocam Yrd. Doç. Dr. Zeki TAN’a ve çalışmamızda emeği geçen Yrd. Doç. Dr. Mehmet Salih GECİT’e teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmak bizden, başarıya ulaştırmak Allah’tandır. O ne güzel vekildir.

Mehmet Seyid GECİT

Doğubayazıt- 2013

KISALTMALAR

a.g.e. :	Adı geçen eser
a.g.m. :	Adı geçen makale
a.g.t. :	Adı geçen tebliğ
a.s.:	Aleyhisselam
b. :	bin
Bkz. :	Bakınız
Çev. :	Çeviren
d.n.:	Dipnot
DiA :	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DİB :	Diyanet İşleri Başkanlığı
h. :	Hicrî
Haz. :	Hazırlayan
Hz.:	Hazreti
İFAV :	İlahiyat Fakültesi Vakfı
Neşr. :	Neşreden
s. :	Sayfa
t.y :	Baskı tarih yok
TDV :	Türkiye Diyanet Vakfı
Terc. :	Tercüme Eden
Thk. :	Tahkik Eden
trsz.:	Tarihsiz
v. :	Vefatı
vb. :	Ve benzeri
Yay.:	Yayınlar
y.y :	Baskı yeri yok
Yay. Haz. :	Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

1. Hz. ALİ'NİN HAYATI VE İLMİ ŞAHSİYETİ

1.1. Hz. ALİ'NİN HAYATINA GENEL BİR BAKIŞ

1.1.1. Hz. ALİ'NİN HAYATI (600-661 M.):

Ali b. Ebu Talip, Resulullah'ın amcasının oğludur. Miladi 600 yılında Mekke'de doğdu. Doğumu hakkında gelen bazı rivâyetlere göre Hz. Ali Mekke'de peygamberlikten önce doğmuştur.¹ Hz. Ali'nin annesi Fatıma binti Esed'dir. Künyesi Ebu'l-Hasan'dır. Peygamberimizin kızı Fatıma'nın kocasıdır. Haşimoğullarından seçilen ilk halifedir.²

Büyük bir âlimdir, son derece cesur, zahid ve hatiptir. Müslüman olduğu zaman henüz ergenlik çağına ulaşmamıştı. Hz. Ali Müslüman olduğu sırada on yaşında bir çocuk idi.³

Hz. Peygamber, kendisine vahiy gelmeden önce Onun bakımını üstlenmişti. Çünkü Kureyşlilere şiddetli bir kriz dokunmuştu. Ebu Talip'in çocukları çok, malı az idi. Ebu Talip'in yükünü hafifletmek için Resulullah Hz. Ali'yi yanına aldı.

Mekke döneminde Hz. Peygamber'in terbiyesi altında yetişen⁴ Hz. Ali, diğer sahabeler gibi Medine'ye hicret etti. Tebuk Savaşı dışında Resulullah ile birlikte Bedir, Uhud, Hendek savaşlarına ve Rıdvan bey'âtına katıldı.⁵ Tebuk savaşına katılmamasının sebebi; Resulullah'ın ehline halef olmasındandır. Resulullah birçok yerde mübarek elleriyle Ona sancağı verdi ve Onunla iki defa kardeşliğini ilan etti. Resulullah ilkin Muhacirler arasında, ikincisinde de hicretten sonra Muhacirler ile Ensar arasında kendileriyle kardeşlik yaptı.⁶ Her ikisinde de Hz. Ali'ye şöyle

¹Şiblinî, Seyid Mü'min, *Nûru'l- Ebsar*, İslami Kitaplar Naşiri Midyat, trz., s.76,

² Zehebî, Muhammet Hüseyinî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, Mektebetu'l-Vehbe, Kahire, 1995, I, 94.

³ İbn Hişâm, Muhammed Abdulmelik, *es-Siretu'n-Nebeviye*, el- Kutubu'l-İlmiye, Kahire, trz. I, 245.

⁴ İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 245.

⁵ Zehebî, *a.g.e.* I, 95.

⁶ İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 504.

buyurdu: “*Sen dünya ve ahirette benim kardeşimsin.*”⁷ O, cennetle müjdelenmiş on sahabelen biri olup vahiy kâtibidir.⁸

Enes b. Malik’ten rivâyet edildiğine göre şöyle demiştir: Hz. Nebi pazartesi günü peygamber olarak gönderildi. Hz. Ali ise on yaşında bir rivâyete göre de dokuz yaşındayken çarşamba günü Müslüman olmuştur. Küçük yaşta iken müslüman olmasından dolayı hiçbir zaman putlara ibadet etmedi.⁹

Cahiliye döneminde putlara secde etmediğinden *كرم الله وجهه* (Allah yüzünü şereflendirsin) iltifatlarına nail oldu. Dua şeklindeki bu ifade sadece kendisine nasip oldu.

Hz. Ali’in Hz. Fatıma ile evliliğinden Hasan, Hüseyin, Zeyneb Kubrâ ve Ümmü’l- Gülsüm Kubrâ doğmuştur.¹⁰

Hz. Ali Hz. Fatıma ile evliyken başka bir kadınla evlenmedi. Onun vefatından sonra yaptığı evliliklerinde doğan bazı çocuklarına Ebubekir, Ömer ve Osman gibi büyük sahabelerin isimlerini koymuştur. Bu, Hz. Ali’nin kendilerini sevdiğine işaret eder. Ebubekir, Ömer ve Osman kardeşleri Hüseyin ile şehit oldular.¹¹

Hz. Ali, hicretin kırkıncı yılı Ramazanın on dokuzuncu Çarşamba günü sabah namazına giderken Abdurrahman b. Mülcem adlı haricî şahıs tarafından başından vurularak yaralanmış, (27.1. 661), yirmi birinci Cuma gecesi şehit olmuştur. (29.1.661)¹²

Hz. Ali, Hz. Peygamber’den sonra otuz yıl yaşamıştır. Şehadetinde altmış üç veya altmış beş yaşlarındaydı.¹³

1.1.2. Hz. ALİ’NİN İLMÎ ŞAHSİYETİ

Hz. Ali, sahabeler arasında ilmiyle temayüz edenlerin başında gelmektedir. Onun ilmî kişiliği Hz. Peygamber döneminde de bilinmekteydi. Nitekim bu açıdan Hz. Peygamber’in bazı iltifatları ve övgülerine mazhar olmuştur. Bu konuda rivâyet

⁷ Tirmizî, Menâkib, 20.; Zehebi, *a.g.e.*, I, 95.

⁸ Rıza, Muhammed, *el- İmam Ali b. Ebi Talip*, Mektebetu’l-Asriyye, Beyrut, 2008, s. 12.

⁹ Bkz. İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 245.; Rıza Muhammed, *a.g.e.*, s. 15.

¹⁰ Rıza, *a.g.e.*, s. 13.

¹¹ Rıza, *a.g.e.* s. 15-16.

¹² Gölpınarlı, Abdalbaki, *Müminlerin Emiri Hz. Ali*, Ensariyan yay., Kum, 1996, s. 333.

¹³ İbn Esir, İzzuddîn, Ebu’l-Hasan, Ali b. Ebi’l-Kerîm, *el- Kâmil fi’t-Tarih*, Daru’l-Fikir, Beyrut, 1979, III, 396.; Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 333.; Zehebî, *a.g.e.* I, 95.

edilen en meşhur hadislerden birisi de şudur: “*Ben ilmin şehriyim, Ali ise kapısıdır.*”¹⁴

Hz. Ali der ki: “Ey insanlar! Beni kaybetmeden önce dilediğinizi bana sorun; çünkü ben semanın yollarını, arzın yollarından daha iyi bilirim.”¹⁵

Hz. Ali, âyetlerin sebab-i nuzûlünü bilmede mümtaz bir konumdaydı. Onun sebab-i nuzûl hakkında ne derece bir bilgiye sahip olduğunu şu sözlerinden anlamaktayız:

“Bana Allah’ın Kitabı’ndan sorun! Vallahi, hiçbir âyet yoktur ki, gece mi gündüz mü, ovada mı dağda mı nâzil oldu bilmiş olmayayım.”¹⁶

“Allah’a yemin olsun ki, hiçbir âyet yoktur ki, ne hakkında, nerede nâzil olduğunu bilmemiş olayım. Şurası gerçektir ki, Rabbim bana idrak edici bir kalp ve çok soran bir dil bahşetmiştir. (ان ربى وهب لى قلبا عقولا ولسانا سؤلا)”¹⁷

Bunlardan da anlaşılıyor ki Hz. Ali’nin en mümtaz özelliklerinden biri, derin ve köklü bir ilme sahip olmasıdır. “Beni kaybetmeden önce dilediğinizi bana sorun!”¹⁸ demesinde bunu görmek mümkündür. O, çocukluğundan itibaren vahyin diriltici, her şeyin gerçeğini gösterici bir orta yol izleyerek yaşadı. Keskin zekâsı ve saf kalbiyle ilahi ilham esintilerine mazhar oldu.¹⁹

¹⁴ Hâkîm, Ebu’l-Abdullah Nisaburî, *el-Müstedrek ale’s-Sahihayn*, Daru’l-Kutubu’l-İlmî, Beyrut, 1990, Ma’rifetu’s-Sahâbe, 8.; Tirmizî, Menâkib, 20.

¹⁵ Radî, Şerif, *Hz. Ali, Nehcu’l-Belâğa*, İntişarâtu Likâi, Kum, 2004, s. 210. (92. Hutbe)

¹⁶ Zehebî, *a.g.e.* I, 96.; İbn Hacer, *es-Sevâiku’l-Muhriketu fi Reddi ala Ehl-i Bidei’ vez-Zendekati*, Mektebeti’l-Kahire, Kahire, trz., s. 126.

¹⁷ Zehebî, *a.g.e.* I, 96. ; İbn Hacer, *a.g.e.*, s. 126.

¹⁸ Radî, *a.g.e.*, s. 210. (92. Hutbe)

¹⁹ Eren, Şadi, *Hz. Ali Diyor Ki*, Selsebil Yay., İstanbul, 2012, s. 35.

BİRİNCİ BÖLÜM

2.1. Hz. ALİ'NİN KUR'ÂN ANLAYIŞI VE BİR KUR'ÂN MÜFESSİRİ OLARAK Hz. ALİ

Bazı sahabeler tefsîr ilminde bariz olarak kendilerini bu alandaki üstünlüklerini göstermişlerdir. Bu sahabeler; Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Abdullah b. Mesud, Hz. Abdullah b. Abbas, Hz. Übey b. Ka'b, Hz. Zeyd b. Sabit, Hz. Musa el-Eş'ari ve Hz. Abdullah b. Zübeyr'dir.²⁰

İbn-i Abbas, Hz. Ali ve İbn-i Mesûd gibi seçkin sahabeler, Kur'ân'ın yorumunda sonraki devirlerde gelenlere ufuk açıcı ifadeleriyle yol göstermişlerdir.²¹

Sahabeler arasında Kur'ân ve tefsîr ilminde önemli kaynaklardan biri de Hz. Ali'dir. Müfessirler Ondan çok faydalanmıştır.

Hz. Ali'den tefsîr ile ilgili rivayetlerin çok olmasının sebepleri şunlardır:

1- Kendisinden önceki üç raşit halife döneminde O, hilafet işlerinden uzaklaşp tamamiyle kendisini ilme adanmıştı.

2- Değişik toplumlar İslam'a Onun döneminde girmişti. Hz. Ali onlara Kur'ân'ın manasını açıklamıştı.²²

3- Onun tefsîr bilgisinin engin ve derin oluşunun arka planında bulunan en önemli sebep, Onun zeki ve dâhî kişiliğiyle birlikte daha çocukluğundan beri vahyin mübelliği olan Hz. Peygamber'in yanında bulunması ve Hz. Peygamber'in bi'setinden vefat anına kadar Onunla birlikte yaşama şansını yakalayan ehl-i beytinden biri olup Onun tedrisâtından geçmesidir.

“Tercümanu'l-Kur'ân” unvanına sahip İbn-i Abbas, tefsîr konusundaki ilminin çoğunu Hz. Ali'den nakletmiştir. Hz. Ali'nin tefsîrdeki eşsiz konumundan bahsederken, kendisine şöyle bir soru sorulmuştu: “Senin tefsîrdeki ilmin Hz.

²⁰ Zehebî, *a.g.e.*, I, 68.

²¹ Eren, *Şadi, Kur'ân'ı Anlamada Fakh Yaklaşımlar*, Nesil yay., İstanbul, 1998, s. 11.

²² Zehebî, *a.g.e.*, I, 69.

Ali'ye göre nasıldır? O da: “Engin okyanusun karşısında bir yağmur damlası gibidir.” diye cevap vermişti.²³

2.1.1. Hz. ALİ’NİN KUR’ÂN ANLAYIŞI

Vahye ve tenzile şahit olan Sahabelerin yapmış oldukları tefsîr merfu’ hadis hükmünde olduğundan²⁴ Hz. Ali’nin de yapmış olduğu tefsîrleri bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Kendisi Resulullah’ın âyetleri nasıl tefsîr ettiğini görmüş ve daha sonraları O da Kur’ân âyetlerini aynı şekilde tefsîr etmiştir.

Hz. Ali’nin Kur’ân ve ilimleri hakkında engin bir bilgi hazinesi vardı. O, Kur’ân’ın tamamını Hz. Peygamber hayatta iken ezberlemiştir.²⁵

Rivâyet edildiğine göre Hz. Ali: “Bana sorunuz. Allah’a yemin ederim ki, bana bir şey hakkında soru sorana mutlaka cevap veririm. Allah’ın Kitabından bana sorun. Allah’a yemin ederim ki, hangi âyetin gece mi, gündüz mü, ovada mı, dağda mı indiğini bilirim. (سلونى فوالله لا تسالونى عن شيء الا اخبرتكم وسلونى عن كتاب الله) demiştir.²⁶ Hz. Ali’nin bu ifadesi Onun tefsîr ilmindeki bilgisine ve kendisine olan özgüvenine işaret etmektedir.²⁷

Hz. Ali’ye, “Resulullah siz Ehl-i Beyt’e mahsus bir şeyler bıraktı mı?” diye sorulduğunda O: “Hayır! O bize Kur’ân’dan Allah’ın vermiş olduğu fehm (özel bir anlayış) ve bir de şu sayfada yazılı cüzi şey dışında miras bırakmadı.” demiştir.²⁸

Hz. Peygamber’in buyurduğu gibi, “Peygamberler, geriye dinar ve dirhem bırakmazlar. Onlar miras olarak ilim bırakırlar.”²⁹ Yani, Hz. Ali’ye göre en büyük dini miras, Kur’ân’dan Allah’ın vermiş olduğu fehmdir. (إلا فهماً يُعطيه الله رجلاً فى) (القرآن)³⁰

²³ Fığlalı, Ethem Ruhi, *İmam Ali*, TDVY, Ankara, 1998, s. 91.

²⁴ Suyûti, *İtkân*, Celaluddin Abdurrahman b.Ebi Bekir, *el-İtkân fi ‘Ulumi’l-Kur’ân*, Dâru’l-Kutubi’l-‘Arabî, Beyrut, 1999, II, 435.

²⁵ Suyûti, *İtkân*, I, 249.; Kandemir, M. Yaşar, “Ali”, *DİA*, DİBY, Ankara, 1988, II, 375.

²⁶ Zehebî, *a.g.e.*, I, 96.; İbn Hacer, *a.g.e.*, s. 126.; Bkz. Celâlî (Gecit), Musa, *Mecmua’ti’l-Kesâid (Şerhu Divan-ı İmam Ali)*, Sembol yay. İstanbul, 2005, s. 490.

²⁷ Turgay, Nurettin, *Hz. Ali’nin Tefsîrdeki Yeri ve Metodu*, İlâhiyât, Ankara, 2004., s. 37.

²⁸ Buhârî, Cihad 171.

²⁹ Ebu Davud, İlm 1.; Tirmizi, İlm 19.; İbnu Mace, Mukaddime 17.

³⁰ Suyûti, *İtkân*, II, 445.; Zehebî, *a.g.e.*, I, 64.

Bir gün kendisi Kûfe minberinden halka hitap ederken, “Allah’ın Kitabı’ndan herhangi bir âyet hakkında bana bir şey sormak isteyen varsa sorsun,” diye ilan etmişti ve Ondandan sonra da kendisine sorulan bazı âyetler hakkında açıklamada bulunmuştu.³¹

Resulullah’ın kendisi hakkında söylemiş olduğu sözler de kendisini tefsîr ilmi konusunda cesaretlendirmiştir. Hz. Peygamber Onun hakkında şöyle der: “*Ali Kur’ân ile beraber, Kur’ân da Ali ile beraberdir.*”³²

Nitekim Hz. Ali de “Kur’ân benimledir, Kur’ân’ı tanıdığım dan beri ondan ayrılmadım” demiştir.³³

Hz. Ali, Kur’ân’ı yorumlarken Sünnetin fonksiyonunu unutmamıştır. Hz. Ali’ye göre Kur’ân, görüşler için bir ölçü olurken Sünnet de Kur’ân’ı anlamada bir ölçü olmaktadır. Hz. Ali, Kur’ân’ın anlaşılması konusunda Hz. Resulullah’ın Kur’ân’ın tenzîli konusunda üstlendiği benzer bir mücadeleyi üstlenmiştir. Hayatını bu mücadele içerisinde geçirmiş olan Hz. Ali, Kur’an’ı Kerîm’i ve Sünneti hayatının her safhasında kullanmıştır.

Hz. Ali’ye göre Kur’ân okunurken şunlara dikkat edilmelidir:

- a. Allah’ın Kitabı vargüçle okunmalı,
- b. Tefekkür, huşû ile ve Onun rızası dilenerek okunmalı,
- c. Darb-ı mesellere dikkat edilmeli,
- d. Nasihatle ilgili âyetler okunduğ unda orada durulup gözler yaşarmalı ve münasip dualar edilmeli,
- e. Derece ve nimet bahsi geçildiğ inde de Daru’l-Hulud istenmeli.³⁴

Hz. Ali, Rabbiyle diyalog kurarcasına Kur’ân’ı tilavet etmiştir.

Hucr b. Kays el-Mederî’den nakledildiğ ine göre Hz. Ali şöyle demiştir:

“Ali b. Ebi Talib’in yanında geceledim. Gece namazı kılıyordu. “*Söyleyin öyleyse, (rahimlere) döktüğ ünüz meni nedir? Onu siz mi yaratıyorsunuz, yoksa yaratan biz miyiz?*” âyetlerini okudu, sonra üç defa “Elbette sen (yarattın) ya Rabbi.” dedi. Sonra , “*Şimdi bana, ettiğ inizi haber verin. Onu siz mi bitiriyorsunuz, yoksa bitiren biz miyiz?*” âyetlerini okudu. Sonra da üç defa “Elbette Sen (bitirdin) ya Rabbi.” dedi. Sonra “*Ya içtiğ iniz suya ne dersiniz? Buluttan onu siz mi*

³¹ Zehebî, *a.g.e.*, I, 96.

³² Hâkim, *Ma’rifetu’s-Sahâbe*, 8.

³³ Radî, *a.g.e.*, s. 263. (121. Hutbe)

³⁴ Celâlî, *Kasâid*, s. 383-384.

indirdiniz, yoksa indiren biz miyiz?” âyetlerini okudu. Sonra da üç defa “ Elbette Sen (indirdin) ya Rabbi” dedi. Sonra “Söyleyin şimdi bana, tutuşturmakta olduğunuz ateşi, onun ağacını siz mi yarattınız, yoksa yaratan biz miyiz?” âyetlerini okudu. Sonra üç defa “Elbette Sen (yarattın) ya Rabbi” dedi.³⁵

Hz. Ali, aktif okumanın terk edilmesi halinde Kur’ân’dan uzak bir anlayışın hâkim olacağı endişesini şöyle dile getirmektedir:

“İnsanlara öyle bir zaman gelecek ki Kur’ân’dan sadece bir resim (yazı), İslam’dan da sadece bir isim geriye kalacaktır.”³⁶

2.1.2. Hz. Ali’nin Kur’ân’ı Tarifi

Hz. Ali’ye göre Kur’ân’ı Kerîm öncekilerin ve sonrakilerin haberlerinin yer aldığı ve insanların kendi aralarındaki şeylerin hükümlerinin bulunduğu bir kitaptır.³⁷

Hz. Ali, Kur’ân’ın usûl kavramlarını da ele almaktadır. Daha Tefsîr Usûlu ilmi oluşmadan O, âyetlerin nâsîh, mensûh, helal, haram, ruhsat, azimet, hâs, âm, mesel, mutlak, mukayyet, muhkem, müteşâbih, müfesser, mücmel, mübeyyen, hafî gibi kısımlarını izah etmiştir. Böylece Hz. Ali, yukarıda geçen tefsîr usûlu ilminin temelini atılmasına öncülük etmiştir. O, usûl kavramlarından şöyle bahseder:

“Diğer peygamberler, ümmetlerine kitapları geriye bıraktıkları gibi, Rasulullah da Rabbinizin Kitabını aranızda bıraktı. O Kitap Allah’ın helâl ve harâmlarını, farz ve sünnetlerini, nâsîh ve mensûhunu, ruhsat ve azimetini, husûsî ve umûmî olanlarını, ibretlerini ve mesellerini, mutlak ve mukayyedini, muhkem ve müteşabihini, müfesser ve mücmelini, müşkil ve mübeyyen olanlarını beyan etmektedir. Bu Kitap’ta öyle hükümler vardır ki bilinmesi konusunda misak alınmıştır. Öyle hükümler var ki kulların onları bilmemesi noktasında genişlik verilmiştir.³⁸ Öyle âyetleri vardır ki Kitapta farz edilişi sabittir ama neshedilişi Sünnetle bilinmiştir. Öyle âyetleri vardır ki Sünnetle farz kılınmış ama Kitap’ta yer

³⁵ Suyûtî, Celaluddin Abdurrahman b. Ebi Bekir, *ed- Durru’l-Mensûr fi’t- Tefsîri’l-Me’sûr*, Daru’l-Fikr, Beyrut, 1993. VIII, 772. (İlgili âyetler: Vâkia 56/ 58-72. âyetler arasındır.)

³⁶ Radî, *a.g.e.*, s. 710. (370. Hikmetli Söz) Aynı rivayet hadis olarak ta geçer. (Bkz. Dâremî, *Fezâilu’l- Kur’ân*, 27.)

³⁷ Radî, *a.g.e.*, s. 697. (315. Hikmetli Söz) Tirmizi biraz farklı lafızlarla benzer bir hadisi fezâilî’l- Kur’ân babında rivayet etmiştir.

³⁸ Hurûf-u mukattaa gibi.

almamıştır.³⁹ Bazı hükümleri belli bir vakitte vaciptir. Gelecek zamanda hükmü geçer. Haramların da hükümleri ayrı ayrıdır.⁴⁰ Kur'ân'da öyle büyük haramlar var ki işleyen cehennem ile uyarılmıştır. Öyle bazı küçük harâmlar vardır ki işleyen bağışlanır. Öyle hükümler vardır ki en azı da en çoğu da makbûldür."^{41/42}

Kur'ân'ın satırlara yazıldığını ve dolayısıyla herhangi bir dili konuşmadığını ifade eden Hz. Ali'ye göre Kur'ân bir tercümana muhtaçtır ve tercüman da insandır. Hz. Ali'ye göre Kur'ân, her zaman insanlarla konuşmaktadır. O şöyle der: "Kur'ân, dili yorulmayan bir konuşmacı, sütunları yıkılmayan bir evdir."⁴³ Ona göre Kur'ân, emreden, yasaklayan, konuşan aynı zamanda da susan ilâhî bir kitaptır.⁴⁴

Hz. Ali'nin "konuşan Kur'ân" tabiri, Kur'ân'ın Müslümanların hayatını tanzîm eden pratik yönünün olmasıdır. "Susan Kur'ân" tabiri ise, Kur'ân'ın, bazı uygulamalarda kulların maslahatını gözetmesi yönüdür. Mesela; Allah alış verişin helal, faizin de haram oluşunu hükme bağlarken, hangi şeylerin alışverişinin yapılabileceğini kulların maslahatına bırakmıştır. Bir de çağın gereksinimine göre içtihadın yapılmasını maslahat icabı olarak görmüştür.

Hz. Ali'nin tasavvurunda Kur'ân, sağlam bir ip, yol gösterici bir rehberdir. O, Kur'ân'ı salt bir bilgi kaynağı olarak görmemiş, dünya ve ahiret mutluluğunu yakalama babında bir mürşid olarak algılamıştır. Ona göre Kur'ân çok okumak ve dinlemekle yıpranmaz, onunla konuşan doğru konuşmuş olur ve onunla âmel eden mükafaat görür.⁴⁵

Hz. Ali, Kur'ân'ın şu cihetlerine de dikkat çeker:

"O aldatmayan, yol gösteren ve sapıklığa düşürmeyen öğüttür, hastalıklara şifadır, sıkıntıların, küfrün, münafıklığın, isyan ve sapıklığın devâsıdır, O, Allah'a yönelten bir vasıta ve bir rehberdir. Ahirette ise şefâatçidir."⁴⁶

Ayrıca O, Kur'ân hakkında şöyle der: "Gerçekten Kur'ân'ın zahiri güzel, batını derindir. Acaîp şeyleri tükenmez, nükteleri ve sırları sona ermez. Karanlıklar kendisiyle aydınlığa kavuşur."⁴⁷

³⁹ Recm cezası gibi.

⁴⁰ Büyük ve küçük günahlar gibi.

⁴¹ Zamm-ı sûrelerin kısa ve uzun olanları gibi.

⁴² Radî, *a.g.e.*, s. 46. (1. Hutbe)

⁴³ Radî, *a.g.e.*, s. 281. (131. Hutbe)

⁴⁴ Radî, *a.g.e.*, s.371. (181. Hutbe)

⁴⁵ Radî, *a.g.e.*, s. 312. (154. Hutbe)

⁴⁶ Radî, *a.g.e.*, s. 353-354. (174. Hutbe)

2.1.3. Hz. Ali'ye Göre Kur'ân'ın Temel Hedefi

Hz. Ali'ye göre her müslümanın Kur'ân'ı öğrenmesi, anlaması ve hayatına tatbik etmesi gerekmektedir. Çünkü Kur'ân, sözlerin en güzeli, kalplerin baharı, sadırların şifasıdır.⁴⁸ Bunun için, Kur'ân'ın iyi öğrenilmesi gerekir.

Yine Hz. Ali'ye göre Kur'ân, Mümini Allah'ın rızasına götüren bir rehber ve hayatında takip etmesi gereken bir yol haritası olduğundan Kur'ânî ifadelerden dersler alınmalıdır. Kur'ân, mihenk taşı olduğundan görüşler ona arz edilip ona göre değerlendirilmelidir. Herkes, Kur'ân'ın gösterdiğini rehber edinmeli ve onun hidâyetiyle hayatını aydınlatmalıdır.⁴⁹

Hz. Ali, Kur'ân'ın kıyamet gününde şefaathçi olması için onun tedebbürle okunması ve onunla amel edilmesine dikkat çekip şöyle demektedir:

“Kur'ân şefaati kabul edilmiş şefaathçi ve sözü tastik edilmiş bir konuşmacıdır. Muhakkak ki, Kur'ân kıyamet gününde kime şefaath ederse şefaati kabul olur ve kimin aleyhine söz söylerse sözü makbul sayılır. Kıyamet günü bir münadi şöyle seslenir: “Kur'ân'dan başka bir şey eken kimse bugün ektiği tohum ve yaptığı ameller sebebiyle belaya düşecektir. O halde siz de Kur'ân'ı ekip ona uyanlardan olun. Rabbinizi onunla tanıyın ve onu kendinize nasihatçi sayın.”⁵⁰

Hz. Ali, Kur'ân'ın kul ile Rabbi arasında en güvenilir vasıta olduğuna dikkat çeker. O Kur'ân'ın Kıyamet gününde, okuyucusuna şefaath edeceğine inanmakta ve bundan dolayı lehte ve aleyhte şahitlik edeceğini söylemektedir.⁵¹

Hz. Ali, Kur'ân'dan bahsederken onun hakkında yapılan ihtilafların ortadan kaldırılması gerektiğini belirtmekte bu sebeple kendi reyleriyle muhalif fetva veren âlimleri eleştirmektedir. O, Kur'ân'ın hedefinin insanları bir araya getirmek olduğunu açıklayarak şöyle demektedir: “İlâhları bir, peygamberleri bir, kitapları birdir. Allahu Teâlâ mı ihtilafi emretti de onlar ona uydular? Yoksa Allah, ihtilafi yasakladı da onlar ona isyan mı ettiler?” Ya da Allah, noksan bir din indirdi de tamamlanması için onlardan mı yardım diledi? Veya onlar Allah'ın şerikleri midir

⁴⁷ Radî, *a.g.e.*, s. 76. (18. Hutbe)

⁴⁸ Bkz. Radî, *a.g.e.*, s. 243. (109. Hutbe)

⁴⁹ Bkz. Radî, *a.g.e.*, s. 312. (154. Hutbe)

⁵⁰ Radî, *a.g.e.*, s. 354. (174. Hutbe)

⁵¹ Radî, *a.g.e.*, s. 354. (174. Hutbe)

ki söyledikleri ve razı oldukları olsun? Ya da Allah tam bir din indirdi de Peygamberi tebliğ konusunda taksirat mı yaptı? Hâlbuki Allah şöyle buyurur: “*Kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık.*”⁵² Kur’ân’da her şeyin açıklaması vardır. Hz. Ali, Kur’ân âyetlerinin birbirlerini tasdik ettiğini ve onda hiçbir ihtilâfın olmadığını zikreder. “*Şayet bu Kitap Allah’tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, onlar onda çok ihtilaf görürlerdi.*”^{53/54}

2.1.4. Hz. Ali’ye Göre Kur’ân’ın Bazı Terimleri

2.1.4.1. Vahiy

Vahiy: Allah’ın peygamberlerinden herhangi birisine, kalbinde sabitleştirip kendisiyle konuştuğu veya kalbine yazdığı kelimedir.⁵⁵

Hz. Ali’ye göre Resulullah kendisine vahyedilen tüm âyetleri duyurmuştur. Hiçbir âyeti gizlememiştir. Aşağıdaki anlatım bunu göstermektedir:

Hz. Ali’ye: “Yanınızda Kur’ân’da olmayan bir vahiy var mıdır?” diye sorulmuş, O da: “Taneyi yaran ve mahlûkatı yaratana yemin olsun ki hayır. Ancak Allah’ın kişiye vermiş olduğu fehm ve bir de bu sahifelerde olanın dışında.” demiştir. “Bu sahifelerde ne var?” diye sorulduğunda şöyle cevap vermiştir: “Şunlar var: Âkile, esirin azat edilmesi, bir müslüman bir kâfirden dolayı öldürülmez, hükmü.” şeklinde cevap vermiştir.⁵⁶

Aynı şeyi İbn-i Abbas da söylemiştir: Bir adam İbn-i Abbas’a, “Sizin yanınızda bir şeyin olduğunu, Resulullah’ın bunu açıklamadığını bize söyleyen bazı insanlar var.” dedi. Bunun üzerine, İbn-i Abbas, “Allahu Teâlâ’nın şöyle buyurduğunu bilmez misin? { يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ } “*Ey Resul!*

⁵² En’âm, 6/38.

⁵³ Nisa, 4/82.

⁵⁴ Radî, *a.g.e.*, s. 76. (18. Hutbe)

⁵⁵ Suyûtî, İtkân, I, 167.

⁵⁶ Buhârî, Cihad, 168. Hanefî mezhebine göre zimmiye karşılık Müslüman öldürülür. (Mevsilî, Abdullah b. Mahmut, *el-İhtiyar li Ta’lîli’l-Muhtâr*, Daru’r- Risale el- Âlemiyye, Dimeşk, 2009, IV, 283.), Cumhûra göre ise, Müslüman bir kimse bir zimmiyi öldürürse kısas tatbik edilmez. (Bkz. Züheylî, Vehbe, *Tefsîrû’l- Münîr fi’l- Hakikati ve’ş- Şeraiti ve’l-Menheci*, Daru’l- Fikr, Dimeşk, 1991, II, 110.)

Rabbinden sana ne indirilmişse hepsini tebliğ et."⁵⁷ Allah'a yemin olsun ki, Resulullah her şeyi apaçık olarak bıraktı." demiştir.⁵⁸

2.1.4.2. Tefsîr-Tenzîl-Te'vîl

Tefsîr: sözlükte, izâh etmek ve açıklamak demektir. Terim olarak ise, "müşkil olan lafızdan murad edilen şeyi keşfetmektir" şeklinde tarif edilmiştir.⁵⁹ Bir ilim olarak alındığı zaman da tefsîr, insan gücü ve Arap dilinin verdiği imkân nispetinde Allah'ın muradına delâlet etmesi bakımından Kur'ân metninin içerdiği manaları ortaya koymaktır.⁶⁰ Yani âyet-i kerîmelerdeki manayı ortaya çıkarmaktır.

Tenzîl veya inzâl, Allahu Teâlâ'nın kullarına mesaj göndermesi demektir. Bu iki kelime vahiy olarak da isimlendirilmiştir.⁶¹

Te'vîl ise sözlük anlamı aslına dönmek⁶² olup terim manası da bir nassın muhtemel manalarından birini tercih etmektir.⁶³

Aşağıdaki âyet, te'vîlin terim anlamına işaret etmektedir:

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخْرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ

*"O sana Kitab'ı indirendir. Onun bazı âyetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşabihtir. Kalplerinde eğrilik olanlar, sırf fitne çıkarmak için ve kendi keyiflerine göre te'vîl yapmak için onun müteşabih olanlarının peşine düşerler. Onun te'vîlini Allah'tan başka kimse bilmez. İlimde râsîh olanlar, "Biz buna inandık, hepsi Rabbimiz katındandır." derler. Ancak âkıl sahibi öğüt alır."*⁶⁴

Yukarıda geçen te'vîl ile ilgili âyetin secavendi tarafından konulan vakıf işaretinin bulunduğu kelime üzerinde durmayıp "*ilimde râsîh olanlar*" da Allah

⁵⁷ Mâide, 5/67.

⁵⁸ İbn Kesîr, İzzuddîn, Ebu'lHasan, Ali b. Ebi'l-Kerîm, *El- Kâmil fi't-Tarih*, Daru'l-Fikir, Beyrut, 1979, II, 80.

⁵⁹ İbn-i Manzur, Ebu'l-Fazl Cemaleddin Muhammed b. Mükrim, *Lisânu'l-Arab*, Neşru Edebi'l-Havza, Kum, 1984., XI, 369.

⁶⁰ Sabûnî, Muhammed Ali, *et- Tıbyân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Daru'l-Ceyl, Mekke, 2001, s. 52.

⁶¹ Bkz. Demirci, Muhsin, *Tefsîr Usûlu*, Mifav Yay., İst., 2008, s. 19.

⁶² İsfehâni, Ebu'l-Kasım el- Hüseyin b. Muhammed er-Rağib, Hüseyin b. Muhammed, *el- Mufredat fi Ğaribi'l-Kur'ân*, Daru'l-Kahraman li't-Taba'ati ve-n Neşri vet- Tevzii, İstanbul, 1986., s. 38.

⁶³ Sabûnî, *Tıbyân*, s. 53.

⁶⁴ Al-i İmrân, 3/7.

lafzına atfederek bunların da o te'vîli âyetleri bildiklerini söylemek mümkündür. Hz. Peygamber, Hz. Ali'nin ilimde kökleşmiş (râsîh) biri olması hasebiyle Kur'ân konusunda kendisinin üstleneceği fonksiyona şöyle işaret etmiştir:

“*Ben Kur'ân'ın tenzîli için harp ettim, sen de te'vîli için harp edeceksin*”.⁶⁵

Üstteki hadiste de beyan edildiği gibi, Peygamberimiz, Peygamberlik müddeti boyunca, Kur'ân'ın tenzîli konusunda çok mücadele etmiştir. Yeni inen âyetlerle insanları davet etmiş, hatta müşriklerle Kur'ân'ı kabule yanaşmamalarından ve Kur'ân'a cephe açmalarından dolayı savaşmıştır. Hz. Ali de Kur'ân'ın te'vîli konusunda muhalifleriyle savaşmak durumunda kalmıştır.

O, yukarıda geçen hadîsi doğrular şekilde şöyle demiştir:

“Resulullah'la birlikteyken savaş sadece babaların, oğulların, kardeşlerin, akrabaların arasında dönerdi.⁶⁶ Her musibet ve şiddet ancak imanımızı daha da artırır. Hak üzere sebat ederek, emre uyarak, yaraların acısına dayanırdık. Fakat İslam'da kardeşler olduğumuz halde, İslam'a giren, sapıklık, eğrilik, şüphe ve te'vîl yüzünden birbirimizle savaşmaktayız. Allah'ın aramızdaki ayrılığı giderip bizi uzlaştıracığı vesileye yapışmalı ve onun dışındakilerden uzaklaşmaya çalışmalıyız.”⁶⁷

Haricîler tahkîm olayından sonra slogan şeklinde “*hüküm ancak Allah'ındır*” dediklerinde Hz. Ali, onlara: “bu kendisiyle batıl kastedilen hak bir sözdür.” demiştir. Onlara karşı kadın ve erkeğin sorun çıkarması durumunda her iki taraftan birer hakemin tayin edilmesiyle ilgili âyeti sunarak onların yanlışlığını dile getirmiştir. Böylece Kur'ân'ın bütüncül olarak yorumlanmasını istemiştir.

Hz. Ali'nin Kur'ân tefsîrine baktığımızda O âyetleri akıl ve mantık süzgecinden geçirmiştir. Bu tavrıyla kendisinden sonra gelen müfessir, fakîh ve kelam âlimleri üzerinde büyük bir etki yarattığını görmekteyiz.

2.1.4.3. Nâsîh- Mensûh

Nesh, kelime olarak; silmek, iptal etmek, değiştirmek ve kopyasını çıkarmak demektir. Terim olarak ise, bir hükmün, kendisinden sonra gelen bir hükümle

⁶⁵ İbn Teymiyye, Ahmet, *Minhâcu Sünneti'n-Nebevî*, Müessesetü'l-Kurtuba, Kahire, trz. V, 28.

⁶⁶ Bundan murat, ehl-i iman ile ehl-i küfrün savaşdır.

⁶⁷ Radî, *a.g.e.*, s. 263. (121. Hutbe)

kaldırılmasıdır.⁶⁸ Nâsih, hükmü kaldıran, mensûh ise hükmü kaldırılan anlamına gelmektedir.

Hz. Ali, aşağıdaki âyetleri nesh kapsamında ele alıp kendisinin şahîd olduğu bir vakıa üzerinde değerlendirmektedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَةٌ ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ وَأَطْهَرُ
فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ أَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَاتٍ فَإِذْ لَمْ تَفْعَلُوا وَتَابَ اللَّهُ
عَلَيْكُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

“Ey iman edenler! Peygamber ile gizli bir şey konuşacağınız zaman bu konuşmanızdan önce bir sadaka veriniz. Bu sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Şâyet (sadaka verecek bir şey) bulamazsanız, Allah Ğaffur’dur. (Çok bağışlayandır.)

*Gizli konuşmanızdan önce sadaka vermenizden korktunuz mu? Çünkü yapmadınız. Allah sizi affetti. Artık namaz kılın, zekât verin, Allah'a ve Resulüne itaat edin. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”*⁶⁹

Mücahid diyor ki: Hz. Ali şöyle dedi: “Allah’ın Kitabında öyle bir âyet vardır ki onunla, benden önce hiç kimse amel etmedi. Benden sonra da amel etmeyecektir. Benim yanımda bir dinar vardı onu on dirheme bozdurdum. Resulullah ile her gizli konuşmamda bir dirhem sadaka veriyordum. O sırada bu âyet neshedildi. Böylece bu âyetle ne benden önce amel eden oldu, ne de benden sonra amel eden olacaktır.”⁷⁰

Ali b. Alkame, Ali b. Ebi Talib’in şunları söylediğini rivâyet ediyor:

“Ey iman edenler! Peygamber ile gizli bir şey konuşacağınız zaman bu konuşmanızdan önce bir sadaka veriniz...” âyeti inince Resulullah bana dedi ki: "Bu sadakanın bir dinar olmasına ne dersin?" Dedim ki: "İnsanların buna gücü yetmez." Dedi ki: "yarım dinara ne dersin?" Dedim ki: "İnsanların buna da gücü yetmez." Dedi ki: "O halde ne kadar olmalı?" Dedim ki: "Bir arpa olsun." Resulullah buyurdu ki: "Şüphesiz ki sen, mali bakımdan mütevazı bir kimsesin." Hz. Ali diyor ki: "Bunun üzerine bundan sonra gelen âyet nâzil oldu ve Allah benim sebebimle

⁶⁸ İsfehânî, a.g.e., s. 746.

⁶⁹ Mücâdele, 58/12-13.

⁷⁰ Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin, *el- Mizan fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Muesessetu'l-E'lâ li'l-Metbuât, Beyrut, 1997, IXX, 198.; Fazlullah, Muhammed Hüseyin, *Tefsîrun min Vahyi'l-Kur'ân*, Daru'l-Melak, Beyrut, 1998, XXII, 78.

bu ümmetten yükü hafifletti.”⁷¹

Rivayette göre sahabelerin bir kısmı Hz. Peygamber’e yerli yersiz sorular sorarak rahatsız ederlerdi. Cenab-ı Hak indirmiş olduğu bu âyetle onun biraz rahatlanmasını sağlamıştır. Âyetteki “*Allah tevbenizi kabul etti*” kısmının açıklamasında “size yüklemiş olduğu sadaka verme görevini hafifletti, sorumluluğu kaldırdı” şeklinde yorumlar da yapılmıştır.⁷²

Allahu Teâlâ bu âyet-î kerîmede mümin kullarına, Resulullah ile gizli bir şey konuşmak istemeleri halinde böyle bir konuşmaya lâyık olmaları için daha önceden bir sadaka verip kendilerini arındırmalarını emretmiştir. Buna gücü yetmeyen fakirlerden ise bu yükümlülüğü kaldırmıştır. Ancak âyet-i kerîmenin devamı nâzil olmuş ve müminlerin, Resulullah ile gizli konuşmadan evvel sadaka verme mecburiyetini kaldırmıştır. Böylece ikinci âyet birinci âyeti neshetmiştir. Üstteki rivayetten anlaşıldığı üzere, âyet neshedilmeden önce Resulullah ile fısıldaşarak konuşmak için sadaka veren tek kişinin, Hz. Ali olduğu ortaya çıkmaktadır.

Hz. Ali, nâsîh olan âyetlerin bilinip onunla amel edilmesini, mensûh âyetlerin de bilinip onlardan sakınılmasını tavsiye etmiştir.⁷³ O, bir defasında kıssa anlatan birine: “nasîh ve mensûh ilmini biliyor musun?” diye sormuş, kıssacı: “Hayır” deyince Hz. Ali, Ona: “Kendini de başkalarını da helak ettin.” demiştir.⁷⁴

2.1.4.4. Muhkem- Müteşabih

Muhkem, lafız yönünden herhangi bir şübhe taşımayan ve manası da açık olan âyettir.⁷⁵ Müteşabih ise, mana veya lafız yönünden başkasına benzerliğinden dolayı açıklanması müşkil olan âyettir.⁷⁶

Hz. Ali, Hz. Peygamber’den hadîs nakleden şahsın muhkem ve müteşabihi bilmesinin gerekliliğinden bahseder.⁷⁷ Buna göre âyetlerde geçen muhkem ve müteşabihleri bilmek daha büyük önem arz etmektedir.

⁷¹ Taberî, Ebu Ca’fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu’l-Beyân*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1995, XXII, 482.

⁷² Beydâvî, Nasrud-din Ebu Sait Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirazi, *Envaru’l-Tenzil ve Esraru’t-Te’vil*, Daru’l-Kutubi’l-İlmi, Beyrut, 1999, II, 476.

⁷³ Radî, *a.g.e.*, s. 442.(208. Hutbe)

⁷⁴ Sallâbî, Ali Muhammed, *Hz. Ali Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, (terc: Şenaslan, Şerafettin) Ravza Yay., İstanbul, 2008, 54.

⁷⁵ İsfahanî, *a.g.e.*, s. 182.

⁷⁶ İsfahanî, *a.g.e.*, s. 373.

Hiz. Ali, Kur'ân'ın özelliklerinden bahsederken, onda bazı usûl terimlerinin varlığından söz etmektedir. Hiz. Ali, bu Kitap'ta Allah'ın haramlarını ve helallerini, farz ve müstehaplarını, nâsih ve mensûhunu, ruhsat ve azimetini, husûsî ve umûmî anlamlarını, ibret ve darb-ı mesellerini, mutlak ve mukayyetlerini zikrettikten sonra muhkem ve müteşabihin de geçtiğini dile getirmektedir.⁷⁸

2.1.4.5. Umûm- Husûs

Umûm, belirli bir miktarla sınırlı olmaksızın bu mananın gerçekleştiği bütün fertleri kapsayan lafızdır.⁷⁹ Husûs ise, tek başına sadece bir manayı ifade etmek için söylenmiş lafızdır.⁸⁰

Şu olayda Hiz. Ali'nin umûm ve husûs ile ilgili net bir değerlendirmede bulunduğu görmekteyiz: Rivayetlere göre Hiz. Ali'ye, iki kız kardeşi bir arada nikâhlama hususu sorulmuştu, O da : “İki kız kardeşi bir arada bulundurmaya bir âyet haram, bir âyet de helal kıldı. Ne ben ne de ailemden kimse bunu yapmayız.” dedi.

Müminlerin Emiri haram kılan âyetle “*İki kız kardeşi birlikte nikâhlamanız da haramdır*”⁸¹ âyetini kastetmiş, helal âyetle de “*Ancak eşleri ve sahibi buldukları cariyelere müstesna; çünkü bunlarla ilişkileri yüzünden kınanmazlar.*”⁸² âyetini kastetmiştir. Bu iki âyet arasında umûm ve husûsluk vardır. Sahibi buldukları cariyelerinden (cinsel yönden) istifade edebilmeleriyle ilgili umûmîliği iki kız kardeşin bir arada, tek nikâh altında, bulundurulmaması ile ilgili yasakla tahsîs etmiştir.⁸³

İkinci âyetin genel ifadesinden iki kız kardeşi nikah altında bulundurmanın cevazı anlaşılabilir. Ancak, birinci âyet bunun haramlığını tahsis etmiştir.

Bir de şu olaya bakalım: Adamın biri tefsîri iyi bildiğini iddia ediyordu. Hiz. Ali, ona dedi ki: “Müminin ve kâfirin ilahı kimdir?” O da: “Allah'tır.” dedi. Hiz. Ali: “Doğru söyledin” dedikten sonra ona, “Mümin ve kâfirin mevlası kimdir?” dedi. O

⁷⁷ Radî, *a.g.e.*, s. 442. (208. Hutbe)

⁷⁸ Radî, *a.g.e.*, s. 45-46. (1. Hutbe)

⁷⁹ Suyûti, *İtkân*, I, 631.

⁸⁰ Suyûti, *İtkân*, I, 634.

⁸¹ Nisa, 4/23.

⁸² Mü'minûn, 23/6

⁸³ Sallâbî, *a.g.e.*, s. 58.

dedi ki: “Allah’tır.” Bunun üzerine Hz. Ali , “Yalan söyledin deyip şu âyeti nazara verdi: *“Allah’ın kâfirleri helak etmesi şundandır: Çünkü Allah müminlerin mevlasıdır. Kâfirlere gelince onların bir mevlası yoktur.*”⁸⁴ Hz. Ali onu umûm ve husûs ile imtihan etmiştir. O buna eremeyince, Hz. Ali onu susturmuş, onun Kur’ân’ı bilmediğini kendisine göstermiştir.⁸⁵

Buna göre Hz. Ali, umûm ve husûs âyetlerini bilmeyi müfessîrlerin bir özelliği saymış ve böylece umûm ile husûs arasındaki farkı âyete dayandırarak sınırlarını belirtmiştir. Bir âyet bir yerde genel bir ifadeye sahip iken başka bir yerde de tahsis edilebilmektedir.

2.1.4.6. Mücmel- Müfesser

Mücmel, kendisiyle ne murat edildiği açıkça anlaşılmayan ancak bir beyana muhtaç olan lafızdır.⁸⁶ Müfesser ise hükme nas ve zahirden daha fazla açık bir şekilde delalet eden, te’vîl ve tahsîs ihtimaline kapalı lafızdır.⁸⁷

Hz. Ali “... *Kâbe’ye ulaşacak bir hedy (kurbanlık) olmak üzere...*”⁸⁸ Mücmel olan bu âyeti müfesser âyetlerle açıklamıştır. Rivâyet edildiğine göre bir adam “Kâbe’ye ulaşacak bir hedy”den sormuştu. O da ona: “Sekiz çiftten biridir.” diye cevap vermişti. Ancak adam şüphe içindeydi. Bunun üzerine Hz. Ali bu adama: “Kur’ân’ı okuyor musun?” diye sordu. O da: “Evet” dedi. Hz. Ali; “Allahu Teâlâ’nın *“Ey iman edenler! Akitleri titizlikle yerine getirin. Size dört ayaklı otlayan hayvanlar helal kılındı...*”⁸⁹ âyetini işittin mi?” diye sordu. Adam: “Evet.” dedi. Hz. Ali: “Allahu Teâlâ’nın: *“Allah’ın ismini kendilerini rızıklandığı dört ayaklı hayvanların üzerine kesecekleri zaman ansınlar...*”⁹⁰ âyetini işittin mi?” diye sordu. Adam: “Evet” dedi. Hz. Ali: “Allahu Teâlâ’nın *“Hayvanlardan da (çeşit çeşit yarattı) Kimi yük taşır, kiminin yününden döşek yapılır. Allah’ın size verdiği rızıktan*

⁸⁴ Muhammed, 47/11.

⁸⁵ Şehristânî, Muhammed b. Abdilkerîm, (Çev. Türkan, Selim) “*Umûm, Husûs, Muhkem, Müteşabih, Nasîh ve Mensûh Hakkında*”, Hitit Üniversitesi Dergisi, 2010/1, c. 9, Sayı 17, 225.

⁸⁶ Zuheyli Vehbe, *el- Vâciz fi Usuli’l-Fıkh*, Dâru’l-Fıkr, Beyrut, 1995, s.145; Suyûtî, *İtkan*, I, 641.

⁸⁷ Zuheyli, *Vâciz*, s. 178.

⁸⁸ Maide 5/95

⁸⁹ Maide 5/1

⁹⁰ Hac 22/34

iyiyin ve şeytanın adımlarına uymayın... ”⁹¹ âyetini işittin mi?” diye sordu. Adam: “Evet” dedi. Hz. Ali: “Allah’ın, (dişi ve erkek olarak) sekiz eş yarattı: Koyundan iki, keçiden iki... Deki: O, bunların erkeklerini mi, dişilerini mi, yoksa bu iki dişinin rahimlerinde bulunan yavruları mı haram etti? Eğer doğru iseniz bana söyleyin ve deveden iki, sığırdan iki... ”⁹² âyetini işittin mi? diye sordu. Adam: “Evet” dedi. Hz. Ali; “Allahu Teâlâ’nın “Ey Müminler! İhramlı iken av hayvanı öldürmeyin. Kim ihramlı iken bilerek av bir hayvanı öldürürse işlemiş olduğu suçun vebalini tatması için, içinizden iki adil kişinin vurulan av hayvanın dengi olduğuna karar verecekleri bir kurbanlığa, ceza olarak, Kâbe’ye ulaştırıp kesmesi... ”⁹³ âyetini işittin mi? diye sordu. Adam: “Evet” dedi. Hz. Ali: “O halde ben bir ceylan öldürsem bana ne gerekir?” diye sordu. Adam: “bir koyun” dedi. Hz. Ali: “Kâbe’ye ulaşacak bir kurbanlık mı?” dedi. Adam: “Evet” dedi. Bunun üzerine Hz. Ali: “Şüphesiz işittiğin gibi, Allahu Teâlâ *بالغ الكعبة* (Kâbe’ye ulaştırılan) olarak isimlendirmiştir.”⁹⁴

Görüldüğü gibi, Hz. Ali, mücmel olan bir âyeti çok sayıda âyetle detaylı olarak tefsîr etmiştir. Ayrıca, Hz. Ali’nin bir mücmel âyeti, müfesser âyetlerle açıklaması ne derece engin bir Kur’ân ilmine sahip olduğunu da göstermektedir.

2.1.4.7. Zâhir- Batın

Zâhir, delâlet bakımından açık olan lafızlardan biri olup kendisinden çıkarılan hüküm sözün asıl sevk sebebi olmamakla birlikte, haricî bir karineye ihtiyaç duymayacak şekilde bu manaya delâlet eden lafızdır.⁹⁵

Batın ise Kur’ân’ın ilk bakışta anlaşılın anlamı dışında olup ancak inceleme, araştırma ve düşünme ile elde edilen âyetin işaretinden kalbe doğan manadır.⁹⁶

Hz. Ali, zâhirinden yüz çevirmeyi gerektiren kesin bir delil olmadıkça Kur’ân’ı zâhirine göre yorumluyordu. Bunu pratik hayatına da yansıtıyordu. Bundan dolayı Hz. Ali, her namaz için abdest alıyordu ve “*Ey iman edenler! Namaza*

⁹¹Enam 6/142

⁹²En’am, 6/143-144.

⁹³Mâide, 5/95.

⁹⁴Suyûtî, *Durru’l-Mensûr*, III, 192-193.

⁹⁵Heyet, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, (Fikret Kahraman, İsmail Karagöz, İbrahim Paçacı, Mehmet Canbulut, Ahmet Gelişken, İbrahim Ural) 3. Baskı, DİB, Ankara, 2007, s. 702.

⁹⁶Heyet, *Dini Kavramlar*, s.57.

kalktığınızda yüzlerinizi yıkayın...”⁹⁷ âyetini okuyordu.⁹⁸ Çünkü bu âyetin zahirine göre her namaza kalkışta abdestin alınması gerekliliğinden bahsedilmektedir.

Hz. Ali'nin bazen âyetleri batınî olarak tefsîr ettiği de görülmüştür. Çünkü o âyetlerin zahir yönünün olduğunu söylediği gibi batın yönünün de olduğunu vurgulamıştır. Aşağıdaki âyet tefsîri Onun bu konuda yapmış olduğu tefsîr örneklerindendir:

وَأَيَّةٌ لَهُمْ أَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفُلِّ الْمَشْحُونِ

“Onların soylarını dolu gemilerde taşımamız da kendileri için bir âyettir.”⁹⁹

Hz. Ali şöyle demiştir: “Zürriyet (soy), Allahu Teâlâ'nın kadınların rahimlerinde taşıdığı nütfelelerdir. Dolu gemilere benzetilmiştir.”¹⁰⁰

Bazılarına göre ise Nuh'un gemisinde bulunan babaların zürriyetidir.¹⁰¹

Hz. Ali bu âyette geçen “dolu gemi” ibaresini mecazî bir anlatım olarak algılamıştır. Yani kadınların rahimini bu dolu gemilere benzeterek onların kendi zürriyetlerini gemiler gibi taşıdıklarını ifade etmiştir. Böylece bu âyetin zahirini bırakıp batınıyla tefsîr etmeye çalışmıştır

2.1.4.8. Hurûf-u mukattaa, Cifr ve Gayb İlmi

Hurûf-u mukattaa, Kur'ân'da 114 sûreden 29'unun bazı hece harfleriyle başlayan harflere denir. Bu mukattaa harfleri müteşâbihattandır.¹⁰²

Kur'ân-ı Kerîm'e baktığımız zaman hurûf-u mukattaa denilen hece harflerinin şöyle dağıldığını görmekteyiz:

Kur'ân-ı Kerîm'in;

7 sûresinde, حم

6 sûresinde, الم

5 sûresinde, المر

2 sûresinde, طسم

⁹⁷ Maide, 5/6.

⁹⁸ Suyûtî, *Durru'l-Mensûr*, III, 27.

⁹⁹ Yasin, 36/41.

¹⁰⁰ Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Hubeyb, *en-Nuket ve'l-Uyûn*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiye, Beyrut, trz., V, 19.

¹⁰¹ Mâverdî, *a.g.e.*, V, 19.

¹⁰² Heyet, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 271.

المص المر كهيعص

3 sûrede de ك ن ك şeklinde tek harfler yer almaktadır.

الم sûre başlarındaki diğer kardeşleriyle beraber bütün kelimelerin unsurları olan hece harflerinin yarısını teşkil ettiği görülmektedir.¹⁰³ Yani; sûre başlarında gelen hurûf-u mukattaada, 28 harften 14'ü kullanılmıştır.¹⁰⁴

Bazı müfessirler, bu harflerin tahaddî (meydan okuma) için kullanıldığını ifade etmişlerdir. Bu bağlamda Said Nursi de şöyle demiştir:

Sanki Kur'ân şöyle diyor: “Ey inatçı müddeiler! Sizler kelâmın sultanlarıdır. İşte önünüzde harfler. Ben yaptığımı onlarla yapıyorum.”¹⁰⁵

Hiz. Ali, hurûf-u mukattaa denilen hece harfleri üzerinde düşünmüş, onları yorumlamış ve kendi kanaatine göre onların hangi manaya geleceğini ortaya çıkarmaya çalışmıştır. O, kâf hâ yâ ayn sâd harflerini yorumlarken bu harflerin Allah'ın bir ismi olduklarını söylemiş ve “Yâ kâf hâ yâ ayn sâd, beni bağışla” diye dua etmiştir.¹⁰⁶

Hiz. Ali, bu hece harflerini bir araya getirerek İsm-i A'zam'ın da bu harfler arasında gizlendiği kanaatine sahip olmuştur. Eban b. Tağlab'in rivâyetine göre bu harfler “lâilâhe illellah” cümlesinin tefsîridir. Çünkü kâf yirmiye, hâ elliye, yâ ona, ayn yetmiş, sâd doksana eşittir. Aynı şekilde lailâhe illellah cümlesinin harflerinin sayısı da buna eşittir.¹⁰⁷

Rivâyetlere göre Hiz. Ali ve İbn-i Abbas, “Kur'ân'daki hurûf-u mukattaa Allah'ın İsm-i A'zamı'dır. Fakat biz onun nasıl te'lif edileceğini bilmiyoruz.” demektedirler.¹⁰⁸

Ayrıca Hiz. Ali, her kitabın bir zübdesinin yani özünün olduğunu, Kur'ân-ı Kerîm'in de özünün hurûf-u mukattaa olduğunu söylemiştir.¹⁰⁹

Bazı Sahabeler de bu hece harfleri hakkında kafa yormuşlardır. Örneğin, Hiz. Ebubekir, “Her kitabın bir sırrı vardır, Allah'ın Kur'ân'daki sırrı da evâli's-

¹⁰³ Nursî, Said, *İşaratü'l-İcaz Fi Mezâni'l- İcâz*, (Thk. İhsan Kasimî es- Salihî) Sözleryay., İstanbul, 1994., s. 41.

¹⁰⁴ Eren, Şadi, *İşaratül- İcaz*, 2. baskı, Şahdamar Yay., İzmir, 2011, s. 63, (78. d.n.)

¹⁰⁵ Nursî, *İşaratü'l- İcaz*, s. 42.

¹⁰⁶ Taberî, *a.g.e.*, IX, 56.; Mâverdî, *a.g.e.*, III, 352.

¹⁰⁷ Mâverdî, *a.g.e.*, III, 353.

¹⁰⁸ Yaray, Muhammed Müfid, *Kur'ân Nesline Kur'ân İlimleri*, Dua Yay. İstanbul, 2012, s. 96.

¹⁰⁹ Yazır, Elmalı Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Akçağ Yay, Ankara, trz. I, 150.

sûverdir.” demiştir.¹¹⁰ Yani Kur’ân’daki sırrın bu sûrelerin başlangıcındaki hece harfleri olduğunu belirtmiştir.

Hız. Ali’nin cifr ile ilgilendiği bazı kaynaklarda görülmektedir.

Gerçek anlamıyla bir tesadüfe rastlamadığımız ilâhî tasarrufatı dikkate alırsak, ilâhî kelamın cifr hesabıyla bazı gaybî hakikatlere, ileride olacak birtakım olaylara işaret etmesinin hiç de akıldan uzak olmadığını görürüz.¹¹¹

Cifr, Cafer Sadık’tan rivâyet edildiği iddia edilen kitaptır. O kitapta genel olarak Ehl-i Beyt’in, özel olarak da bazı önemli şahsiyetlerin başına gelecek olayların bilgisi vardı. Bu bilgiler keramet veya keşif yoluyla Cafer Sadık ve Onun gibi Ehl-i Beyt’ten olan bazı şahıslara malum olan Cafer Sadık’ın yanında bulunan küçük bir sığır derisine yazılıydı. Sahih yollarla rivâyet edildiğine göre Cafer Sadık, bazı yakınların başına gelecek olaylar konusunda uyarıp onların girişecekleri olaylar hakkında sakındırıyordu. Uyarıda bulunduğu o olaylar aynen gerçekleşiyordu.¹¹²

Bazıları da cifr ilminin Hız. Ali’ye nisbet edilmesinin aslının olmadığını iddia etmişlerdir.¹¹³

Aslının vahiy olduğu, Hız. Peygamberimiz’in Hız. Ali’ye yazmasını emrettiği ve Hız. Ali’nin de nazmettiği söylenen Celcelûtiye¹¹⁴ kasidesinin sırlarla dolu olduğu ve gelecek gaybi haberlerden bahsettiği söylenmektedir.¹¹⁵ Bediüzzaman, Hız. Ali’nin Peygamberimiz’den aldığı derse binaen, Kur’ân’a tealluk eden gelecek olaylardan haber verdiğini ve “benden sorunuz” diye çok defa haber verip kerametleriyle aynen ortaya çıktığını söylemiştir.¹¹⁶

Şeriat, Allah’ın rüya yoluyla veya veli kullarına ilham yoluyla bildirmesinin dışında, insanların geleceklerini bilemeyeceklerini kesin olarak haber vermektedir.¹¹⁷ Buna göre yıldız ilmiyle gelecekte haber vermek mümkün değildir.

¹¹⁰ Yazır, *a.g.e.*, I, 150.

¹¹¹ Eren, Şadi, *Kur’ân’da Gayb Bilgisi*, Işık Yay., İzmir, 1995, s. 180.

¹¹² İbn Haldûn, Abdurrahman b. Haldûn, *Mukaddime*, Daru’l-Ğaddi’l-Cedid, Kahire, 2007., s. 313

¹¹³ Fığlalı, Ethem Ruhi, “Ali”, *DİA*, DİBY, Ankara, 1988, I, 375.

¹¹⁴ Gümüşhanevî, Ahmet Ziyaüddin, *Mecmuatü’l- Ahzab*, Sezgin Neşriyat, İstanbul, trz., I, 508.;

Nursi, Said, *Şuâlar*, Envâr Neşriyat, İstanbul, 2010, s. 737.

¹¹⁵ Nursi, *Şuâlar*, s. 745.

¹¹⁶ Nursi, *Şuâlar*, s. 737.

¹¹⁷ İbn Haldûn, *a.g.e.*, s. 308.

Hız. Ali'den gelecekten haber vermekle ilgili bazı bilgiler bizlere intikal etmiştir. O, Resulullah'tan öğrenmiş olduğu haberlerin dışında münecimlerin haberlerinin asılsız olduğunu söylemiştir.

Bir münecim, yıldızlara bakarak kendisinin başına bir felaketin geleceğini söyleyince Hız. Ali bunların yalan olduğunu, kendisine rızık gönderene sığındığını şu şiiriyle cevap verir:

“Delinin kardeşi olan münecim beni korkuttu.
Merihin burç evinde geçişinden (dolayı),
Beni hilelerin yalanlarından dolayı terk et.
Müşteri de Zühal da yanımda birdir.
Zamanın felaketlerinden kendimi savunurum,
Yaratıcım, Azîz ve Celîl Razıkımla.”¹¹⁸

Hız. Ali, Haricilerin üzerine yürümek istediğinde bir arkadaşı kendisine: “Ey Müminlerin Emiri! Eğer şu zamanda üzerlerine yürüyecek olursan yıldız ilmine göre amacına erişemeyeceğinden korkuyorum.” demişti. Bunun üzerine Hız. Ali: “Sen insanı hareket ettiğinde kötülüklerden korunacakları bir zamana sevk ettiğini mi sanıyorsun?” diye cevap vererek bu ilimlere inananın Kur’ân’ı yalanladığını söylemiştir. Sözlerinin devamında şöyle dedi:

“Ey insanlar! Karada ve denizde yol bulmak için öğrenmeniz dışında yıldız ilminden sakının! Çünkü yıldız ilmi sizi kâhinliğe sürükler. Münecim, kâhin gibidir. Kâhin sihirbaz gibidir, sihirbaz da kâfir gibidir; kâfir ise cehennemdedir.”¹¹⁹ Daha sonra ordusuna “haydi Allah’ın adıyla yürüyün” diye komuta verip bu tür şeylere inanmanın abesliğinden bahsetti.

Böylece Hız. Ali, bu sözleriyle astronomi ile münecim ilmi arasındaki farkı da ortaya koymaktadır. Biri Allah’ın kevnî âyetlerinden bahsetmekte, diğeri de yıldızların birtakım hareketlerinden yola koyularak gayba taş atmaya yönelip yalanlar uydurmaktadır.

Hız. Ali, Hız. Peygamber’den bazı gayba ait bilgiler öğrenmiştir.

Arkadaşlarından birisi: “Sana gayb ilmi verilmiş ey Müminlerin Emiri!” deyince Hız. Ali güldü ve Kelb kabilesinden olan o adama şöyle dedi:

¹¹⁸ Celâlî, *Mekâsîd*, s. 558-559.

¹¹⁹ Bkz. İbn Esir, *a.g.e.*, III, 323.; Radî, *a.g.e.*, s. 156. (78. hutbe)

“Ey Kelbli! Bu, gayb ilmi değildir; bu ancak ilim sahibi birisinden ilim öğrenmektir. Gayb ilmi, kıyamet ilmi ve Allah’ın şu âyetinde saydığı şeylerdir: *“Muhakkak ki kıyamet saati Allah’ın yanındadır. Yağmuru O indirir. Rahimlerde olanı O bilir. Hiçbir şahıs yarın ne kazanacağını bilemez ve hiçbir şahıs nerede öleceğini de bilemez.”*¹²⁰

Daha sonra Hz. Ali, tefsîr mahiyetinde sözlerini şöyle sürdürdü: “Bundan dolayı rahimlerden erkek mi kız mı, çirkin mi güzel mi, cömert mi cimri mi, şakî mi saîd mi, cehenneme bir odun mu; yoksa cennetlerde peygamberlere bir arkadaş mı olacağını Allah bilir. İşte bu, Allah’tan başka hiç kimsenin bilemeyeceği gayb ilmidir. Bundan başka bir ilim daha vardır ki, Allah onu Peygamberine öğretmiş ve o da bana öğretmiştir. Kalbim iyice idrak etsin ve aklım da iyice kavrasın diye dua etmiştir.”¹²¹

Ayrıca, Hz. Ali gizli ilimlere daldığını, bildiklerini açığa vuracak olsa, insanların derin suya sarkıtılmış ip gibi titreyeceklerini ve ızdırıp içinde kıvrınacaklarını söylemiştir.¹²²

Kanaatimizce Hz. Ali böyle haberlerden bahsederken ya cifr hesabından faydalanmıştır ya da gaybı bilen Allah’ın, kendi Peygamberine bildirip Onun da kendisine haber vermesiyle bu bilgilere sahip olmuştur.

2.2. HZ. ALİ’NİN MUSHAFI

2.2.1. Mushafı

Peygamberimiz, inen âyetleri kaydetmek için vahiy kâtipleri belirlemiştir. Vahiy geldikçe onlardan birini çağırıp indirilen kısmın hangi sûrenin neresine konulacağını, Cibrîl’in talimatı ile söyleyerek yazdırırdı. Bu resmi kayıttan başka, sahabeden imkân bulanlar kendileri için de kaydederlerdi. Hz. Ali, İbn Mes’ûd, Ubey b. Kâ’b gibi ashaba nisbet olunan mushaflar, bu şekilde husûsî istinsahlarla

¹²⁰ Lokmân, 31/34.

¹²¹ Radî, a.g.e., s. 275. (126. Hutbe)

¹²² Radî, a.g.e., s. 61. (5. Hutbe)

meydana gelmiş olmalıdır. Hz. Peygamber'in gelen vahyi dikte ettirdiğine dair hadis kitaplarında pekçok rivâyetler vardır.¹²³

Bazı Sahabeler gibi Hz. Ali'nin de bir mushafı vardı. İnen âyetleri o da yazıp saklıyordu. Hz. Ebubekir ve Hz. Osman döneminde Kur'ân'ın cem'i ve istinsahında yapıcı rol oynamıştır. Yapılan bu Kur'ânî faaliyetlerden dolayı Hz. Ebubekir ve Hz. Osman'ı övmüştür.¹²⁴ Kendisi Resulullah'ın vefatından sonra Kur'ân'ın cem'i konusunda evine kapanıp yanında yazmış olduğu sayfaları bir araya getirmiştir. Daha sonraları ümmetin tek bir mushaf etrafında toplanmalarını sağlamak için sahabelerden oluşan komisyonun almış oldukları kararları desteklemiştir. Cem etmiş olduğu mushafı imha etmiş ve şu andaki tertip sırasına göre olan mushafı okumuştur. Nuzûl sırasına göre toplamış olduğu mushafı terk etmiştir. Burada şunu belirtmekte fayda görüyoruz ki, ister tertip sırası olsun ister nuzûl sırasına göre olsun Kur'ân'da hiçbir eksik veya ziyade olmamıştır.

Şîî müfessir Tabâtabâî şöyle demektedir:

“Ehl-i Beyt rivâyetleri arasında yer alan ve Hz. Ali'nin bir mushaf topladığını ifade eden nakilleri inceleyen dikkatli bir araştırmacı, Hz. Ali'nin topladığı mushafın dinin temel gerçekleri bakımından Hz. Ebubekir tarafından cem edilen mushafa aykırı hususlar içermediğini görür. Belki sûre ve âyetlerin sıralanışında farklı olabilir. Sahabe tarafından toplanan mushaf farklı olsaydı, Hz. Ali, onlara karşı çıkmakta tereddüt göstermezdi.”¹²⁵

Böyle iken biri çıkıp da hasmın, mushafta eksik olduğunu veya müslümanların genelinden saklandığını iddia ettiği âyetlerin tamamının imamet ve hilafetle dolu olduğunu iddia edemez. Hz. Ali gibi bir insanın Müslümanların birliğini koruma ve bölünmelerini engelleme gayretiyle, Kur'ân'ın tahrîf edilmesine ses çıkarmaması gibi bir şey düşünülemez.¹²⁶

Bazı aşırı Şîîler Hz. Ali'nin mushafının ayrı olduğunu, Hz. Mehdi zamanında ortaya çıkacağını iddia etmişlerdir. Bunlar, aklın kabul etmeyeceği tutarsız bazı uyduruk rivâyetlere dayanarak Hz. Ali ile Hz. Ebubekir'in cem ettiği mushafın

¹²³ Yıldırım, Suat, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1989, s. 33.

¹²⁴ Bkz. Sallabî, Ali Muhammed, *a.g.e.*, s. 216.

¹²⁵ Tabâtabâî, *a.g.e.*, XXII, 116.

¹²⁶ Kâtip, Ahmet, *Nedenleri Tarihte Kalmış Siyasi Ayrılık Sünnilik- Şîilik İslam Birliği*, (Çev: Muharrem Tan) Mana yay., İstanbul, 2009, s. 70-71.

birbirinden farklı olduğunu söyleme cüretinde bulunmuşlardır.¹²⁷ Bunu söyleyenlerin kötü amaçlı olduğu belli olmaktadır. Çünkü Kur'ân sadece yazıya geçmemiş ki böyle düşünölsün. İnen âyetler aynı zamanda hıfz da ediliyordu. Üstelik, Hz. Cebraîl birkaç defa Peygamberimiz'e arz etmiş, O da günümüzdeki tertip sırasına göre okumuş ve okutmuştur. Bu düşünöceye sahip olan insanlar, Yüce Allah'ın kelimasını koruma altına aldığına dair vaadini unutmüşlardır.

Günümüzdeki Şîa bütün İslam âleminde kabul edilen mushafı aynen kabul etmektedir. Zira ne İran'da ne de başka bir yerde basılmış elimizdeki Kur'ân'ın içeriğinden farklı bir Kur'ân'a rastlanmaktadır. O halde ihtilâf Kur'ân'ın aslında değil onu yorumlamakta ve tefsîr etmektedir.¹²⁸

Diğer sahabelerin kendi özel mushaflarına kaydetmiş oldukları bir takım kelime ilavelerine gelince, bunlar esas itibarıyla tefsîr amacına yönelik bazı özel notlardan ibaretti.¹²⁹

Örneğın, Hz. Ali'nin Asr sûresini şu şekilde okuduğı belirtilmektedir:

والعصر ونوابع الدهر ان الانسان لفي خسر Bazıları bu şekilde gelen rivâyetin uydurma olduğunu söylemiştir. Çünkü Asım'ın hocası Sülemi Hz. Ali'in talebelerindendir. Asım, Hz. Ali'nin bu âyeti aynen Hz. Osman'ın mushafında yazıldığı gibi okuduğunu nakleder.¹³⁰

Hz. Ali'den gelen yukarıdaki rivâyet sahihse bu ilavenin tefsîrî bir mahiyet olduğu anlaşılmaktadır.

Esasen konuyla ilgili kaynakların verdiği bilgilerden de anlaşıldığı gibi, Hz. Ali'nin mushafında da haşiye şeklinde bazı kelime veya cümlelerin tefsîri yer almaktaydı. Kur'ân'ın iki kapak arasına alma aşamasında sahabeler kendi özel notlarından arındırarak yirmi üç yıl boyunca yavaş yavaş inen âyetleri noksansız ve ilavesiz bir şekilde bir araya getirdiler. Bu hayırlı işe başta Hz. Ali olmak üzere hiçbirini itiraz etmemiştir.

¹²⁷ Bkz. Özek, Ali, *Tarih'te ve Günümüzde Şîilik, İmamiye-İsnâaşerye Şîası ve Tefsîr Anlayışı*, adlı tebliğı, Milletlerarası Şîilik Sempozyomu, (Yay. Haz. Ethem Ruhi Fığlalı) İlmi Neşriyat, İstanbul, 1993, s. 221.

¹²⁸ Özek, *a.g.e.*, s. 221.

¹²⁹ Demirci, Muhsin, *Kur'ân Tarihi*, İFAV, İstanbul, 2011, s. 127. ; Bkz, Bûtî, M. Said Ramazan, *Min Revai 'i'l-Kur'ân*, Mektebetü'l- Fârâbî, Dimeşk, trz., s. 107.

¹³⁰ Şen, Ziya, *Hz. Ali'nin Kur'ân'a Yaptığı Hizmetler*, adlı tebliğı, Hz. Ali Sempozyum Bildirileri, DEÜ İlahiyat Fakültesi, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı ve Diyanet İşleri Başkanlığı İzmir İl Müftülüğü, İzmir, 2007, s.526.

Kısacası Hz. Ali'nin mushafı nuzûl sırasına göre dizilmişti, hangi âyetin Mekki veya Medeni, nasih veya mensûh, sebep-i nuzûlü ne olduğu hakkında malumat âyetlerin yanına yazılmıştı. Bunlar tefsîr mahiyetinde olup orijinal metinden değildi.

2.2.2. Mushafının Tertibi

Âyetlerin tertibi tevkifidir, bizzat hangi âyetin hangi sûrede yer alması gerektiği Hz. Cibril tarafından Peygamberimize öğretilmiştir. Sûreler arasındaki tertip tevkîfi olmadığından farklı görüşler ileri sürülmüştür.¹³¹ İşte bundan dolayı Hz. Ali, İbn-i Abbas ve Osman'ın mushaflarında sûrelerin dizilişi farklı olmuştur.

Biz de Hz. Ali ile Hz. Osman'ın mushaflarını tertîp yönünden bir tablo şeklinde göstereceğiz. (Levha1) Sûre isimlerinin başındaki rakamlar Hz. Osman'ın Mushafındaki tertip numarasını, ard arda gelen diğer sıralamalar ise Hz. Ali'ye ait Mushafın sıralamasını göstermektedir.

Ya'kûbî'nin zikrettiği bu listede 1/Fâtiha, 13/Râ'd, 34/Sebe, 66/Tahrîm ve 96/A'lâk sureleri mevcut değildir.¹³²

Kanaatimizce bu sûreler Hz. Ali'nin mushafından daha sonraları kopmuş veya Ya'kûbî bu sıralamaları yazarken sehven bunları atlamıştır.

Hz. Ali'ye göre ilk sırada yer alan sûre Bakara sûresi, sonuncu sûre ise Nas sûresidir. Alak sûresi kopuk olmakla beraber 96. sûre olduğu zannedilmiştir.

¹³¹ Demirci, *Kur'ân Tarihi*, s. 136.; Bûtî, *a.g.e.*, s. 43.

¹³² Öztürk, Mustafa, "*Tefsîr ve Hadis Tarihinde Hz. Ali*" adlı tebliği, *Hayatı, Kişiliği ve Düşünceleriyle Hz. Ali Sempozyumu*, (Yay. Haz. : M. Selim ARIK) Bursa Müftülüğü yay., 2004, s. 70.

Hz. OSMAN'IN MUSHAFINA GÖRE Hz. ALİ'NİN MUSHAFI'NİN

TERTİBİ

<u>1.</u>	<u>2/Bakara</u>	<u>29.</u>	<u>104/Hümeze</u>
<u>2.</u>	<u>12/Yûsuf</u>	<u>30.</u>	<u>105/Fil</u>
<u>3.</u>	<u>29/Ankebut</u>	<u>31.</u>	<u>106/Kureys</u>
<u>4.</u>	<u>30/Rûm</u>	<u>32.</u>	<u>4/Nisa</u>
<u>5.</u>	<u>31/Lokman</u>	<u>33.</u>	<u>16/Nahl</u>
<u>6.</u>	<u>41/Fussilet</u>	<u>34.</u>	<u>23/Mü'minün</u>
<u>7.</u>	<u>51/Zariyat</u>	<u>35.</u>	<u>36/Yasin</u>
<u>8.</u>	<u>76/İnsan</u>	<u>36.</u>	<u>42/Şura</u>
<u>9.</u>	<u>32/Secde</u>	<u>37.</u>	<u>56/Vakıa</u>
<u>10.</u>	<u>79/Naziat</u>	<u>38.</u>	<u>67/Mülk</u>
<u>11.</u>	<u>81/Tekvir</u>	<u>39.</u>	<u>74/Müddessir</u>
<u>12.</u>	<u>82/İnfitar</u>	<u>40.</u>	<u>107/Maun</u>
<u>13.</u>	<u>84/İnşikak</u>	<u>41.</u>	<u>111/Tebbet</u>
<u>14.</u>	<u>87/A'la</u>	<u>42.</u>	<u>112/İhlas</u>
<u>15.</u>	<u>98/Beyyine</u>	<u>43.</u>	<u>103/Asr</u>
<u>16.</u>	<u>3/Alı imran</u>	<u>44.</u>	<u>101/ Karia</u>
<u>17.</u>	<u>11/Hud</u>	<u>45.</u>	<u>85/Buruc</u>
<u>18.</u>	<u>22/Hac</u>	<u>46.</u>	<u>95/Tîn</u>
<u>19.</u>	<u>15/Hicr</u>	<u>47.</u>	<u>27/Neml</u>
<u>20.</u>	<u>33/Ahzab</u>	<u>48.</u>	<u>5/Maide</u>
<u>21.</u>	<u>44/Duhan</u>	<u>49.</u>	<u>10/Yunus</u>
<u>22.</u>	<u>55/Rahman</u>	<u>50.</u>	<u>19/Meryem</u>
<u>23.</u>	<u>69/Hakka</u>	<u>51.</u>	<u>26/Şuarâ</u>
<u>24.</u>	<u>70/Mearic</u>	<u>52.</u>	<u>43/Zuhruf</u>
<u>25.</u>	<u>80/Abese</u>	<u>53.</u>	<u>49/Hucurât</u>
<u>26.</u>	<u>91/Şems</u>	<u>54.</u>	<u>50/Kâf</u>
<u>27.</u>	<u>97/Kadr</u>	<u>55.</u>	<u>54/Kamer</u>
<u>28.</u>	<u>99/Zilzâl</u>	<u>56.</u>	<u>60/Mümtehine</u>

<u>57.</u>	<u>86/Târik</u>	<u>85.</u>	<u>45/Câsiye</u>
<u>58.</u>	<u>90/Beled</u>	<u>86.</u>	<u>47/Muhammed</u>
<u>59.</u>	<u>94/İnşirâh</u>	<u>87.</u>	<u>57/Hadîd</u>
<u>60.</u>	<u>100/ Âdiyât</u>	<u>88.</u>	<u>73/Müzzemmil</u>
<u>61.</u>	<u>108/Kevser</u>	<u>89.</u>	<u>75/Kıyâmet</u>
<u>62.</u>	<u>109/Kâfirûn</u>	<u>90.</u>	<u>78/Nebe</u>
<u>63.</u>	<u>6/En'âm</u>	<u>91.</u>	<u>88/Ğâsiye</u>
<u>64.</u>	<u>17/İsrâ</u>	<u>92.</u>	<u>89/Fecr</u>
<u>65.</u>	<u>21/Enbiyâ</u>	<u>93.</u>	<u>92/Leyl</u>
<u>66.</u>	<u>25/Furkân</u>	<u>94.</u>	<u>110/Nasr</u>
<u>67.</u>	<u>28/Kassas</u>	<u>95.</u>	<u>8/Enfâl</u>
<u>68.</u>	<u>40/Mü'min</u>	<u>96.</u>	<u>9/Tevbe</u>
<u>69.</u>	<u>58/Mücâdile</u>	<u>97.</u>	<u>20/Tâ-hâ</u>
<u>70.</u>	<u>59/Haşr</u>	<u>98.</u>	<u>35/Fâtır</u>
<u>71.</u>	<u>62/Cum'a</u>	<u>99.</u>	<u>37/Sâffât</u>
<u>72.</u>	<u>63/Münâfikûn</u>	<u>100.</u>	<u>46/Ahkâf</u>
<u>73.</u>	<u>68/Kalem</u>	<u>101.</u>	<u>48/Fetih</u>
<u>74.</u>	<u>71/Nûh</u>	<u>102.</u>	<u>52/Tûr</u>
<u>75.</u>	<u>72/Cin</u>	<u>103.</u>	<u>53/Necm</u>
<u>76.</u>	<u>77/Mürselât</u>	<u>104.</u>	<u>61/Saff</u>
<u>77.</u>	<u>93/Duhâ</u>	<u>105.</u>	<u>64/Teğâbun</u>
<u>78.</u>	<u>102/Tekâsur</u>	<u>106.</u>	<u>65/Talâk</u>
<u>79.</u>	<u>7/A'râf</u>	<u>107.</u>	<u>83/Mütaffifîn</u>
<u>80.</u>	<u>14/İbrâhîm</u>	<u>108.</u>	<u>113/Felâk</u>
<u>81.</u>	<u>18/Kehf</u>	<u>109.</u>	<u>114/Nâs</u>
<u>82.</u>	<u>24/Nûr</u>	<u>110.</u>	
<u>83.</u>	<u>38/Sâd</u>	<u>111.</u>	
<u>84.</u>	<u>39/Zümer</u>	<u>112.</u>	

İKİNCİ BÖLÜM

3. Hz. ÂLİ'NİN KUR'ÂNIN TEMEL KONULARINA YAKLAŞIMI

3.1. Tevhid

Tevhîd, sözlükte bir şeyin tek olduğuna hükmetmek ve onun böyle olduğunu bilmek anlamına gelmektedir.¹³³ Tevhid kelimesinin, a-h-d (ا-ح-د) lafzından türediği görülür. Bu kelimenin aslı v-h-d (و-ح-د) lafzıdır. Ahad sadece Allah için kullanılan bir sıfattır. Vahade lafzı ise Allah dışındaki varlıklar için de kullanılır.¹³⁴ Vâhid sözcüğü herhangi bir bölünme ve çoğalma kabul etmeyen varlık anlamında Allah için kullanılmaktadır.¹³⁵ Tevhîd kelimesi ıstılahta ise Allah'ın zatını bütün tasavvurlardan, zihinlerdeki hayal ve evhamdan tecrid etmektir. Tevhîd üç şekilde olur: Yüce Allah'ın ulûhiyetini tanımak, birliğini tastik etmek ve O'na hiçbir eş ve ortak kabul etmemektir.¹³⁶

Hz. Ali tevhitten bahsederken onun bir olduğunu, bu birin sayısal bir rakam olmadığını söylemiştir.¹³⁷ Yani Cenab-ı Hak, tektir, hâdis olanlar gibi rakamlarla vasıflanamaz.

Hz. Ali, aşağıdaki beytiyle tevhidin Allah dışında hiç kimseye ibadet edilmemesi gerektiğini dile getirmektedir:

خَلَّوْا سَبِيلَ الْمُؤْمِنِ الْمَجَاهِدِ فِي اللَّهِ لَا يَعْبُدُ غَيْرَ الْوَاحِدِ¹³⁸

“Allah yolunda mücahit mü'mini kendi yoluna bırakın,

Tek olanın dışında kimseye ibadet etmez.”

Başka bir beytinde ise, tevhidin nasıl anlaşılması gerektiğini ortaya koyup Cenab-ı Hakk'ın fert (tek), şerikinin olmadığını, kullarına iyilik yaptığını ve sonsuz

¹³³ Heyet, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 659.

¹³⁴ İsfehânî, *a.g.e.*, s. 12.

¹³⁵ İsfehânî, *a.g.e.*, s. 808.

¹³⁶ Heyet, *Dini Kavramlar*, s. 660.

¹³⁷ Radî, *a.g.e.*, s. 304. (150. Hutbe)

¹³⁸ Celâlî, *Mekâsid*, s. 424.

olarak bâkî kalacağını ifade etmiştir.¹³⁹ Hz. Ali, böyle söylemekle Allah'ın zâtî sıfatlarından olan vahdaniyet sıfatının anlam alanını da belirlemiştir.

Bazı âlimler aşağıdaki âyette yer alan takva kelimesini kelime-i tevhid olarak yorumlamıştır:

إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَى وَكَانُوا أَحَقَّ بِهَا وَأَهْلَهَا وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا

*“Hani inkâr edenler kalplerine taassubu, cahiliye taassubunu yerleştirmişlerdi. Allah ise, elçisine ve müminlere huzur ve güveni indirdi; onlara takva kelimesini gerekli kıldı. Zaten onlar, buna layık ve ehil idiler. Allah her şeyi bilendir.”*¹⁴⁰

Hz. Ali de bu âyette geçen takva lafzını kelime-i tevhid, yani lâ ilahe illellah şeklinde tefsîr etmiştir.¹⁴¹

Bazı âlimler takva kelimesini Hz. Ali gibi açıklamışlar. Başka âlimler de bu kelimeyi ihlâs, samimiyet, besmele gibi anlamlarla izah etmeye çalışmışlardır.¹⁴² Hz. Ali'nin yapmış olduğu bu tefsîre şu cihetle bakabiliriz: Takva kelimesi Allah'a karşı saygınlığı ifade etmektedir. Allah'a saygı göstermek; kelime-î tevhîtte yer alan Allah'tan başka ibadette müstahak bir varlığın olamayacağına ve sadece ilahlık vasfının kendisine lâayık olduğuna inanmayı iltizam etmektedir.

3.2. Adalet

Lügat kitaplarında adl: Âdil olmak, insafılı olmak, işi doğru olmak, yoldan sapmamak, meyletmek, dönmek, eşit davranmak, düzeltmek, doğrultmak, doğru dürüst olmak, şirk koşmak,¹⁴³ eşitlik, denge, eşit bir şekilde paylaşmak¹⁴⁴ anlamlarına gelmektedir.

Adl kelimesi tesniye, cemi ve müennes sıgasında gelmemektedir. Eğer bir yerde bu kalıplarda gelirse mastar olmayan sıfat yerine gelmiştir. Bu kelimenin

¹³⁹ Celâlî, *Mekâsid*, s. 424., 439.

¹⁴⁰ Fetih, 48/26.

¹⁴¹ Taberî, *a.g.e.*, XIII, 135.

¹⁴² Mâverdî, *a.g.e.*, V, 321.

¹⁴³ Heyet, *Dini Kavramlar*, s. 8.

¹⁴⁴ İsfehânî, *a.g.e.*, s. 487.

adalet sahibi veya ismi fail anlamında âdil manalarında kullanıldığını da görmekteyiz.¹⁴⁵

Hz. Ali, adaletin ehli tarafından sağlanması gerektiği konusunda, “*Allah size emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman, adaletle hükmetmenizi emretmektedir.*”¹⁴⁶ âyetini baz alarak şöyle demiştir:

“İmanın (yöneticinin), Allah’ın indirdiği adaletle hükmetmesi ve ehline vermesi, yerine getirmesi gerekli olan borcu ve görevidir. Egemenliği elinde bulunduran yönetici, imam, bu şekilde adalet ve emanete uygun hareket ettiği zaman, egemenliğinin altında bulunan insanların da onu dinlemeleri, ona itaat etmeleri, ilahi adaletle uygun olan emir ve yasaklarına uymaları gerekir.”¹⁴⁷

Devlet yöneticisinin Allah’ın indirdiği ile hükmetmesi gerektiği gibi adaletle davranan yöneticiye halkın tabi olması, onu destekleyip dinlemesi de gerekir. Bundan dolayı emaneti ehline teslim etmek Kur’ân’ın en temel prensiplerindedir.

Hz. Ali’nin adalet ile söylemiş olduğu yukarıdaki sözleri, adaletin Allah’ın indirmiş olduğu hükümlerle sağlanacağını ifade etmektedir. Aksi takdirde insanların verecekleri hükümler keyfi olmaktan kurtulmayacaktır. Adaletin bir gereği olan emaneti ehline vermek, “liyakat ve ehliyet prensiplerini” göz ardı edilerek iltimas ile kullanılacaktır.

Yukarıdaki âyetin sebab-i nuzûlü şu şekilde cereyan etmiştir:

“Osman b. Talha, Ka’be’nin görevlisi idi. Resulullah’ın Ka’be’ye girmesi için anahtar istenildiğinde: “Onun Allah’ın elçisi olduğunu bilsem engel olmazdım” diyerek Ka’be’nin kapısını kapattı, anahtarı vermek istemedi. Bunun üzerine Hz. Ali, onun elini bükerek zorla aldı ve kapıyı açtı. Resulullah içeri girdi ve iki rekât namaz kıldı. Çıktığında Hz. Abbas anahtarın kendisine verilmesini, “Sikaye ve Sidane” (Yani, hacılara su dağıtmak ve Ka’be’ye bakmak) görevlerinin kendisinde birleşmesini istedi. Bunun üzerine bu âyet nâzîl oldu. Peygamber Efendimiz Hz. Ali’ye anahtarı iade etmesini ve özür dilemesini emretti. Bu olay karşısında Osman b. Talha Müslüman oldu.¹⁴⁸

Bu âyetin sebab-i nuzûlüne baktığımız zaman her ne kadar hüküm vermenin idarecilerin görevi olduğu bilinse de “emriniz altında olan veya vereceğiniz hükme

¹⁴⁵ İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. 432.

¹⁴⁶ Nisa, 4/58.

¹⁴⁷ Taberî, *a.g.e.*, IV, 200.

¹⁴⁸ Beydâvî, *a.g.e.*, I, 220.

razı olan kimseler hakkında insaf ve eşitlik üzere hükmediniz” şeklinde herkese yönelik bir hitap olduğunu da anlarız.

Hz. Ali’ye göre adâlet dörde ayrılmaktadır:

- 1- Derin bir anlayış,
- 2- Derin bir bilgi,
- 3- İyi bir karar gücü,
- 4- Sağlam bir hilm.

Kim derin bir anlayış sâhibi olursa, ilmin derinliğine dalar. Kim ilmin derinliğine dalarsa, adâlet ırmağından geçer. Sağlam bir hilm sâhibi olan da kesinlikle kötü işler işlemez ve insanlar arasında övgüye layık bir şekilde yaşar.¹⁴⁹

Hz. Ali’nin halifeliği kabul etmesinin arka planında adâleti uygulamak vardı. Bazıları kendisine bey’ât etmek istediklerinde O, bu işe yanaşmak istemiyordu. Daha sonraları Allah’ın hükmünü âdil olarak icra etmek isteği kendisini hilâfeti kabul etmesine sevk etti. O hüküm ederken dost ve düşman, yakın ve uzak, akraba ve yabancı ayrımını yapmaksızın herkese adâletle davranırdı.

Hz. Ali adâlet ve dürüstlükte genişliğin olduğunu, adâlet ve dürüstlükten rahatsız olanların, zulüm ve haksızlıktan daha çok rahatsız olacaklarını söylemiştir.¹⁵⁰ Yani, Ona göre kim adâletle işlerini düzene sokamıyorsa, o zulüm yaparak işlerini daha da yokuşa sürükleyecektir.

O, adâletle ihsan arasındaki farka değinirken, “Allah adâleti ve ihsânı emretmektedir.”¹⁵¹ âyetinin tefsîri hakkında şöyle demiştir: “Adâlet insaftır; ihsân ise fazlalıktır.¹⁵² (Fazladan verilen iyiliktir.)

Ayrıca Ona adâletle cömertlik arasındaki fazilet sorulduğunda şöyle cevap vermiştir: “Adâlet her şeyi yerli yerine koyar, ama cömertlik onları cihetinden çıkarır; adâlet genel bir yöneticidir, ama cömertlik husûsi bir ârızdır. O halde adâlet daha yüce ve daha üstündür”¹⁵³

¹⁴⁹ Radî, a.g.e., s. 632. (30. Hikmetli Söz); Fırlalı, *İmam Ali*, s. 98.

¹⁵⁰ Radî, a.g.e., s. 67. (15. Hutbe)

¹⁵¹ Nahl, 16/90.

¹⁵² Radî, a.g.e., s. 676. (233. Hikmetli Söz)

¹⁵³ Radî, a.g.e., s. 723. (431. Hikmetli Söz)

3.3. Nübüvvet

Allahu Teâlâ, insanlara tevâhidin temelerini sağlamlaştırmak,¹⁵⁴ Allah'ın âyetlerini bildirip kitap ve hikmetle onların kültürünü sağlamak,¹⁵⁵ insanlar doğru yola iletmek, insanlar arasında adâleti sağlamak,¹⁵⁶ ihtilaf konularında onlara hakemlik yapmak,¹⁵⁷ ahlak konusunda ve diğer konularda önderlik yapmak amacıyla nübüvvet müessesesini kurmuştur.

Hz. Ali'ye göre Peygamber, dileyenlere hidâyet ateşini alevlendiren ve şaşırana uyarı işaretlerini gösterendir.¹⁵⁸

Hz. Ali peygamberlerin gönderiliş hikmetiyle ilgili olarak şöyle ifade eder: “Allah peygamber gönderdi ki kullar Allah'ı bilmediklerinde öğrensinler; inkâr ettikten sonra onun ilahlığını bilsinler.”¹⁵⁹

Ayrıca O, Allah vahiy için seçtiği elçilerini yaratıklarına delil kılmak, halkın bahane yollarını kapatmak, doğruluk dili ile onları hakka çağırarak için gönderdiğini söyler.¹⁶⁰

Hz. Ali, Peygamberleri dertlerine deva bulmak için tıp bilgisiyle hastaları dolaşan, ilaçları hazırlayan, tıp malzemelerini ısıtan, ihtiyaç duyulduğunda onlarla kör gönülleri, sağır kulakları, lal dilleri iyileştiren, gaflet ve şaşkınlık içinde olanları ilaçlarıyla iyileştiren bir hekime benzetir.¹⁶¹

3.4. Meâd

Meâd “dönüş, iade, tekrar etmek ve dönülüp gidilecek yer” anlamlarında kullanılmakla beraber dini bir terim olarak “âhîret âlemine ve öldükten sonra dirilmeye denir.”¹⁶² Öldükten sonra dirilme anlamına gelen bu kelime ba's, haşr ve

¹⁵⁴ Nahl, 16/36.

¹⁵⁵ Cuma, 62/2.

¹⁵⁶ Hadîd, 57/25.

¹⁵⁷ Bakara, 2/213.

¹⁵⁸ Radî, *a.g.e.*, s. 232. (105. Hutbe)

¹⁵⁹ Radî, *a.g.e.*, s. 295. (145. Hutbe) ; Sübhanî, *a.g.e.*, s. 89.

¹⁶⁰ Radî, *a.g.e.*, s. 292. (142. Hutbe)

¹⁶¹ Radî, *a.g.e.*, s. 235. (107. Hutbe)

¹⁶² Bkz. İbn Manzur, *a.g.e.*, III, 317. ; Heyet, *Dini Kavramlar*, s. 413.

nüşûr olarak Kur'ân'ı Kerîm'de geçmektedir. Aynı zamanda bu kelime öldükten sonraki halleri de ihtiva etmektedir.

Rivâyetlere göre Hz. Ali, “Çoklukla övünmek sizi, kabirleri ziyaret edinceye (ölünceye) kadar oyaladı. Hayır, yakında bileceksiniz. Yine hayır, yakında bileceksiniz.”¹⁶³ âyetlerini tefsîr ederken kabir azabıyla ilgili şöyle der:

“Bu âyetler, kabir azabının varlığı ve insanların ileride mutlaka bunlarla karşı karşıya geleceği hakkında nâzil olmuştur. Biz, daha önce kabir azabı hakkında şüphe ederdik. Bu âyetler nâzil olunca şüphemiz kalmadı.”¹⁶⁴

İnsan olarak bazen şüpheyeye girmemiz olağan sayılabilir. Eğer o konuda bir nas varsa şüpheyeye mahal bırakmayacaktır. Hz. Ali, Tekâsur sûresi nâzil olunca kalbinin mutmain olduğunu ve kabir hayatı hakkındaki şüphelerin zail olduğunu söylemiştir.

Hz. Ali, meâd kavramının muhtevasında yer alan haşri ve neşri inkâr edenlere bir şiirle cevap verir:

“Müneccimle tâbip, ikisi insan cesedinin haşrolunamayacağını söyledi. Ben de onlara dedim ki: Haydi ordan! Sizin sözünüz doğru çıkarsa yani ahiret hayatı olmazsa ve haşır gerçekleşmezse, benim kaybedeceğim herhangi bir şey yoktur. Fakat benim söylediğim gibi ahiret hayatı olursa ve haşır gerçekleşirse siz zararda olacaksınız.”¹⁶⁵

Hz. Ali, haşrin dehşetinden de şöyle bahseder:

“Sonunda işler biter, zaman tükenir, dirilme zamanı yaklaşır. İnsanları kabirlerinden, kuşları yuvalarından, canavarları inlerinden ve ölüm yerlerinden çıkarır. Herkes, Allah'ın emrine uyup koşarak mahşer yerine yönelir. Suskun bir halde toplanır, saf kurarak ayakta durur. Allah onları görür, çağırır onlara duyurur. Onlar düşkünlük, korku ve teslimiyet elbisesini giyinmişlerdir. Çareler tükenmiş, ümitler kesilmiş, yürekler korkudan sinmiş, ürkmekten sesler düşmüş, ter ağızlarına gem vurmuş, korku büyüdükçe büyümüştür. İyilik ve kötülüğün arasını ayıran, herkese yaptığının karşılığının verileceğini, azabın şiddetini, elde edilecek sevabın ümidini bildiren sesteki kulaklar ürküp titrer.”¹⁶⁶

¹⁶³ Tekâsur, 102/1-4.

¹⁶⁴ Taberî, *a.g.e.*, XV, 363.

¹⁶⁵ Cîsrî, Huseyin, *Risale-i Hamidiyye, İdâretü't -Tıbbâati'l- el- Muniriyye*, Dımeşk, 1352, s. 118.

¹⁶⁶ Radî, *a.g.e.*, s. 163. (82. Hutbe)

Hız. Ali, baâs günü için takvadan başka hiçbir şeyin azık olamayacağını söyler.¹⁶⁷ Bunu söylemekle dirilme gününe inanan birine sadece Allah'a olan saygısının ve sorumluluk bilincinde olmanın fayda sağlayacağını ima eder.

Ayrıca O, İlk yaratılışı gördüğü halde, ikinci yaratılışı inkâr edene şaşırıldığını ifade eder.¹⁶⁸

Hız. Ali: “O gün dostlar birbirine düşmandır. Yalnız müttakiler hariç.”¹⁶⁹ âyetini tefsîr ederken ahiret hayatında menfaat üzerine kurulan dünyevi dostlukların ne şekilde sonuçlanacağını bize misal yoluyla açıklamaya çalışır:

“Mü'min olan iki dost ve kâfir olan iki dost düşünün. Öldükten sonra sorguya çekildikleri zaman, mümin olan iki dost birbirleri hakkında hayırlı şahitlikte, kâfir olan iki dost ise birbirlerinin aleyhinde şahitlikte bulunacaklardır.¹⁷⁰

Âhiretle ilgili bir âyette şöyle bildirilir:

يَوْمَ نَدْعُو كُلَّ أَنَسٍ بِإِمَامِهِمْ فَمَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَأُولَئِكَ يَتْرَوْنَ كِتَابَهُمْ وَلَا يُظْلَمُونَ

فَتِيلاً

“Bütün insanları kendi önderleri ile birlikte çağıracağımız o günde kimlerin amel defteri sağından verilirse onlar, en küçük bir haksızlığa uğramamış olarak amel defterlerini okuyacaklar.”¹⁷¹

Hız. Ali, yukarıda geçen âyette, amel defterlerin verileceği sahneyi şöyle yorumlamaktadır: “Âyette geçen (إِمَام) lafzından kasıt, kendi zamanlarındaki önderleridir. Kıyamet günü, her asrın ashabı, yasağını yasak, emrini emir telakki ettikleri önderleriyle birlikte çağrılır.”¹⁷²

Âyette geçen “imam” kelimesi “peygamberler, insanların amelleri, amel defterleri” şeklinde yorumlanmıştır.¹⁷³

Hız. Ali, hesap günü ile ilgili olarak da şöyle der: “Önümüzde Ahiret var. Dünyanın da ahiretin de çocukları vardır. Siz ahiretin çocukları olun, dünyanın çocukları olmayın. Muhakkak ki her çocuk kıyamette annesine katılacaktır. Bugün

¹⁶⁷ Celâlî, *Kesâid*, s. 469.

¹⁶⁸ Radî, *a.g.e.*, s. 654. (127. Hikmetli Söz)

¹⁶⁹ Zührûf, 43/67.

¹⁷⁰ Taberî, *a.g.e.*, XIII, 121.

¹⁷¹ İsra, 17/71.

¹⁷² Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethul Kadir el-Cami Beyne Fenneyi'r-Rivâyeti ve'd-Dirâye*, Daru'l-Vefâ', Beyrut, 1994.III, 252.

¹⁷³ Şevkânî, *a.g.e.*, III, 252.

amel var, hesap yok, yarın ise hesap var, amel yok.”¹⁷⁴ O halde insan, hesap günü için iyi hazırlanmalıdır.

Ona: “Allah bunca insanın hesabını nasıl görecektir” diye sorduklarında “onlara rızıklarını verdiği gibi” diye cevap vermişti. “Onlar Allah’ı görmedikleri halde onların hesaplarını nasıl görecektir?” diye sorduklarında da şöyle demişti: “Allah’ı görmedikleri halde onlara rızık verdiği gibi.”¹⁷⁵

3.5. İmamet- Hilafet

Şîf müfessirler, itikatlarının bir gereği olarak imameti usûl-ü dinden kabul ettikleri için burada Hz. Ali’nin imamet ve hilafet konusundaki görüşlerine yer vereceğiz. Bu konu Ehl-i Sünnetçe furû olarak telakki edilmiştir. Ancak Şîflerin imamet konusundaki görüşlerini isbat etmek amacıyla birçok Kur’ân âyetini de kullanmaları sebebiyle Sünni müfessirlerin tefsîr kaynaklarında da konuyla ilgili birçok malumata rastlanılmaktadır. Bu sebeple biz de ilk önce bu kavramın lügat ve ıstılâh manalarını inceleyip sonra da Hz. Ali’nin hilâfetle ilgili sözlerinden ve konuya ne şekilde yaklaştığından bahsedeceğiz.

Halife kavramı (خ-ل-ف) den türemiştir. Mastarı hilâfettir. Hilâfet başkasının yerine geçmektir.¹⁷⁶

İmâmet veya hilafet, peygamberlik iddiasında bulunmaksızın din ve dünya işlerinde toplum liderliği (devlet başkanlığı) yapmaktır.”¹⁷⁷ Adududdîn el-Îcî imâmeti tarif ederken “İmâmet, din ve dünya işlerinde umûmî bir riyâsettir.” ve “Ümmetin tamamının itaat etmesi gerekli olacak şekilde dinî işlerin yürütülmesinde Hz. Peygamber’e haleflik yapmaktır.” der.¹⁷⁸ Taftazânî de el-Îcî’nin tarifinde geçen “Peygambere haleflik yapmak” kaydını zikretmektedir.¹⁷⁹ İbn Haldun ise “İmâmet, dinin korunması ve dünya siyasetinin yürütülmesi konusunda Şeriat sahibine

¹⁷⁴ Radî, *a.g.e.*, s. 116. (42. Hutbe)

¹⁷⁵ Radî, *a.g.e.*, s. 695. (302. Hikmetli Söz)

¹⁷⁶ Heyet, *Mu’cemu’l-Vasit*, (İbrahim Mustafa- Ahmet Hasan ez-Zeyâd- Hamîd Abdulkadir, Muhammed Ali en- Neccâr), el-Mektebetu’l-İslamiyye, Kahire, trz., I, 251.

¹⁷⁷ Semerkandî, Şemsuddîn Muhammed b. Eşref, *el-Mu’tekd li İ’tikâdi Ehli’l-İslâm*, Tahk. İsmail Yürük-İsmail Şık, Araştırma Yay., Ankara, 2011, s. 44.

¹⁷⁸ el-Îcî, Adududdîn, *el-Mevâkıf*, (Şerhu’l-Mevâkıf İçinde), Tahk. M. Bedreddin el-Halebî, Matbaatu’s-Saade, Mısır, 1907, VIII, 345.

¹⁷⁹ Taftazânî, *Şerhu’l-Makâsıd*, V, 232.

niyâbeten halifelik yapmaktır.” der.¹⁸⁰ Pezdevî (v. 493/1099) Hz. Peygamber’e haleflik yapma hususunu Hz. Ebu Bekir örneğinde şöyle açıklığa kavuşturur: “Hükümlerin yürürlüğe konmasında, zâlimi zulüm yapmaktan yasaklamada, risâlet şekli olmaksızın hükümleri tebliğ etmede Hz. Ebu Bekir Hz. Peygamber’in hak halifesidir.”¹⁸¹ Gazzâlî de “Sultan, dünya nizamı için zarurîdir. Dünya nizamı da dinin nizamı için zarurîdir. Dinin nizamı da ahirette saadete kavuşmak için zarurîdir. Bu da kat’î olarak peygamberlerin maksadıdır. Dolayısıyla imâmın nasb edilmesinin vucûbu, terkinin hiç bir yolu olmayan şeriatın zaruriyâtındandır.” der.¹⁸²

Ehl-i sünnet kelâmcıları imâmeti bu şekilde tarif ederken Şîî âlim Tusî ise “İmâmet, insanların dinî ve dünyevî maslahatlarının korunması ve kendilerine zarar veren şeylerden kurtarılması hususunda tüm insanları kapsayan dinî mahiyetli umûmî bir riyâsettir” tarifini yapmaktadır.¹⁸³ Şîî kelâmcıların imâmet tarifi lâfzen Ehl-i sünnet kelâmcılarının tarifine benzemekteyse de Şîîlerin imâmeti Ehl-i beyt’e hasretmesi sebebiyle anlamda farklılıklar mevcuttur. Bu sebeple her iki fırka kelâmcılarının “imâmet” kavramı hakkındaki değerlendirmelerini işlerken bu hususu unutmamak gerekmektedir.¹⁸⁴

Kur’ân’ı Kerîm’de halîfe kavramına baktığımızda bu kelimenin iki yerde geçtiğini görmekteyiz:

1- “*Yeryüzünde bir halîfe var edeceğim.*”¹⁸⁵

Bu âyetten geçen halife kelimesinden maksadın insan olduğu tefsîr kaynaklarımızda bildirilmektedir.¹⁸⁶

Başka bir ifadeye göre yeryüzü sakinleri olan Hz. Âdem ve zürriyetidir.¹⁸⁷

¹⁸⁰ İbn Haldun, *a.g.e.*, s. 191. Bkz. Amidî, *Ebkâru’l-Efkâr*, III, 416.

¹⁸¹ Pezdevî, Ebu’l-Yusr, Muhammed, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, Terc. Şerafettin Gölçük, Kayıhan Yay., 1994, s. 257.

¹⁸² Gazzâlî, Muhammed b. Muhammed, *el-İktisâd fi’l-İ’tikâd*, Tahk. Enes Muhammed Adnan eş-Şerefâvî, Beyrut, 2008, s. 293.

¹⁸³ Subhânî, Âyetullâh Ca’fer, *Muhâderât fi’l-İlâhiyyât*, Telhis: Alî er-Rabbânî Gulpeyânî, Müessesetu’l-İmâm es-Sâdık, Kum, 1431, s. 326.

¹⁸⁴ Hilafet ve imamet kavramlarının tarifi ve konuyla ilgili tartışmalar hakkında fazla bilgi için bkz. Gecit, M. Salih, *İslam Düşüncesinde Siyaset ve İmamet Tartışmaları*, (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2012, s. 216-267.

¹⁸⁵ Bakara, 2/30.

¹⁸⁶ Taberî, *a.g.e.*, I, 288.; Beydâvî, *a.g.e.*, I, 49.

¹⁸⁷ Zemahşerî, Ebu’l-Kasım Mahmut b. Ömer, *el-Keşşaf ‘an Hakâiki Ğeyamidi’t- Tenzil ve Uyunu’l-Ekavil fi Vucuhi’t- Te’vil*, Daru İhyai’t-Turasi’l-‘Arabi, Beyrut, 1997., I, 153.; Nesefî, Ebi Berekât Abdullah b. Ahmet b. Mahmûd, *Mudriku’t-Tenzil ve Hakâiku’t-Te’vil*, Daru İbni Kesîr, Beyrut, 2008., I, 78.

2- “Allah: “ *Ey Davut! Seni şüphesiz yeryüzünde halife kıldık. O halde insanlar arasında adaletle hükmet, hevesine uyma, yoksa seni Allah’ın yolundan saptırır.*”¹⁸⁸ buyurur.

Yukarıdaki âyetin anlamına baktığımızda Cenab-ı Hakk’ın, yöneticilerin şahsında Hz. Davut’a hitaben hüküm verirken heva ve hevesine tabi olmadan adaletli bir şekilde hilafetin misyonunu göstermesini emrettiğini görmekteyiz. Bu ikinci âyet hilafet veya imametın ıstılahî manada kullanımını bariz bir şekilde açıklamaktadır.

Zamanla “imam” kelimesi, halife kelimesinin yerine kullanılmıştır. İmam kelimesinin lügat manasına baktığımızda önde olanın kastedildiği görülmektedir. İmamet ise Müslümanların yönetimi yani Müslümanların reisliği demektir.¹⁸⁹

Kur’ân-ı Kerîm’de halife ve imam tabirlerinin “Hz. Peygamber ve sonraki halifeler hakkında varid olmadığı belirtilmiştir.”¹⁹⁰

Halife kavramının ıstılahî olarak ilk kullanımının Hz. Ebubekir zamanında olduğunu görmekteyiz.

Sahabeden birisi Hz. Ebubekir’e: “Ey Allah’ın halifesi” şeklinde hitap ettiğinde, Hz. Ebubekir onun sözüne itiraz ederek: “ Ben Allah’ın halifesi değilim, fakat; Resulullah’ın Halifesiyim.” demişti.¹⁹¹ Ayrıca, Hz. Ali ve Sahabeler, Hz. Ebubekir’e: “Ey Resulullah’ın Halifesi!” diye hitap ederlerdi. Hz. Ali’nin bu şekildeki hitabı, onun hilafetinin haklılığını göstermektedir.¹⁹²

Aslında Hilafet makamının Peygamber’in halifesi olarak kabul etmektense onun ümmetin vekili olduğunu söylemek bazı sorunları da ortadan kaldıracaktı. Lakin bu makamın doğrudan Resulullah’ın vekili olarak ifade edilmesi çeşitli fikri ayrılıkların olmasına zemin hazırlamıştır.

Halife, Peygamberin vekili ise vekilini seçme görevini Peygambere bırakmanın gereğinden hareketle Şîa; Hz. Peygamber’in vasiyetiyle Hz. Ali’nin Hz. Peygamber’den sonra gerçek imam olduğu sonucuna varmıştır. Ehl-i Sünnet de Hz.

¹⁸⁸ Sâd, 38/26.

¹⁸⁹ Heyet, *Mu’cemu’l-Vasit*, I, 67.

¹⁹⁰ Akbulut, Ahmet, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgaı*, Pozitif Matbaacılık, Ankara, 2001, s. 75.

¹⁹¹ İbn Hanbel, Ebu Abdullah, *Müsned-i Ahmet b. Hanbel*, Müessesetü’l-Kurtuba, Kahire, trz., Müsnedü’l-Aşeretü’l-Mübeşşere, 1.

¹⁹² Celâli, Musa, *Envaru’s-Satia fi’l-Ecvibeti ani’l-İ’tirâdâti’l-Vârideti ale’l-Hulefâi’l-Erbaati*, Sembol yay, İstanbul, 2009, s. 102.

Peygamberin herhangi bir siyasi vasiyette bulunmadığını belirtmiştir. Ayrıca Kureyşli olma şartını koşmuşlardır.¹⁹³

Hız. Peygamber, Hız. Ali'yi vasiyet yoluyla halife tayin etmiş olsaydı, Hız. Ali kendisinden önceki üç halifeye bey'ât etmezdi. Kendisini çok seven bazı sahabeler de sessiz kalmazlardı. Ayrıca, Hız. Ali'nin nas yoluyla tayin edildiği fikri Hız. Peygamber'in vefatından çok yıllar sonra ortaya atılmıştır.¹⁹⁴

Hız. Ali, Hız. Osman'ın vefatından sonra Hız. Ömer'in seçmiş olduğu şûra üyelerinden dört kişi arasında bulunuyordu.¹⁹⁵ Hız. Osman'ın şehadetinden sonra bazıları kendisinin yanına gelip "uzat elini, bey'ât edelim" dediler.¹⁹⁶ Hız. Ali ise hilafet konusunda acele etmemelerini, diğer Müslümanların da görüşlerinin alınması gerektiğini söylemişti.¹⁹⁷

Hız. Ali'nin diğer Müslümanların görüşlerinin alınmasının gerekliliğinden bahsetmesinin amacı Ensar ve Muhacir'in kendisine bey'ât etmesini sağlamak idi.

Hız. Osman şehit edildikten sonra insanlar acele bir şekilde Hız. Ali'ye bey'ât ettiler. Hız. Ali ilkin Bedir Ehlinin bey'ât etmesini istedi ve Hız. Talha, Zübeyr ve Sâ'd'ın nerede olduklarını sordu. Onlara Hız. Ali'ye yönelerek bey'ât ettiler, daha sonraları Ensar ve Muhacirun da bey'ât ettiler. Ardından diğer insanlar bey'ât ettiler.¹⁹⁸

Daha sonraları Talha ve Zübeyr bey'âttten çekilmişlerdi. Hız. Ali bu iki şahsı bey'âtlerinden döndüklerinden dolayı tenkit etmişti.¹⁹⁹ O, bu iki şahsa yönelik olarak "Onlar bana bey'ât ettiler fakat bey'âtlerin gereklerini yerine getirmediler" şeklinde sitemde bulunmuştur.²⁰⁰ Ona göre halifeye bey'ât edenlerin bey'âttten dönmeleri caiz değildir.

O'nun böylesi bir hüküm vermesinde şu âyet-i kerîme etkili olmuştur:

¹⁹³ Neseî, Ebu Mu'in Maymun b. Muhammed, *Tebisiretü'l-Edille fi Usûli'd-Dîn*, (Thk. Hüseyin Atay, Şaban Ali Düzgün) DİBY. Ankara, 2003. II, 436-437.; Bkz. Radî, *a.g.e.*, s.292. (142. Hutbe)

¹⁹⁴ Akbulut, *a.g.e.*, s. 83.

¹⁹⁵ İbn Esir, *a.g.e.*, III, 190.

¹⁹⁶ Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Tarîhu'l-Ümeme ve'l- Mulûk*, Revâi'u't-Turasi'l-Ârabî, Beyrut, trsz, IV, 427.

¹⁹⁷ Akbulut, *a.g.e.*, s. 171.

¹⁹⁸ İbn-i Abdî Rabbihî, Ebu Ömer Ahmed b. Muhammed el- Endulusî, *Kitabu'l- İkdu'l-Ferîd*, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, trz., IV, 286.

¹⁹⁹ Radî, Şerif, *a.g.e.*, s. 63. (8. Hutbe)

²⁰⁰ Celâlî, *Kesâid*, s. 460.

إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَىٰ نَفْسِهِ
وَمَنْ أَوْفَىٰ بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَمِنْ أَوْفَىٰ أَجْرًا عَظِيمًا

“Gerçekten sana bey’ât edenler, ancak Allah’a bey’ât etmişlerdir. Allah’ın eli onların ellerinin üzerindedir. Kim bey’âtını bozarsa ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah’a verdiği sözü yerine getirirse Allah ona büyük ecir verecektir.”²⁰¹

Onun bey’âtle halife olanlara itaat edilmesinin gerekliliği hususunda Hz. Osman’ın şehit edildikten sonra meydana gelen olaylardan kendilerini uzak tutup olaylara karışmayan sahabelere söylemiş olduğu sözleri de delalet etmektedir.

Kendisine bey’ât etmeyen Sâ’d b. Ebi Vakkas, Abdullah b. Ömer ve Muğire b. Şu’be, Hz. Osman’ın öldürülmesinde hakkın hangi tarafta olduğunu bilmediklerinden tarafsız kaldıklarını açıklamışlardı. Hz. Ali bu sahabeleri şöyle azarlamıştı: “Osman’ın, dinlemek ve itaat etmek üzere bey’ât ettiğiniz bir imam olduğunu bilmiyor muydunuz? Eğer O iyi idiyse niçin Ona yardım etmediniz? Şâyet kötü idiyse nasıl oldu da Onunla savaşmadınız? Eğer Osman yaptığında isabetli idiyse Ona zulmettiniz. Çünkü imamınıza yardımda bulunmadınız. Eğer kötü idiyse yine zulmettiniz. Çünkü Onu engelleyerek Ona yardım etmediniz.”²⁰²

Hz. Peygamber’in vefatından sonra Hz. Ali, Hz. Abbas, Fazl b. Abbas, Kusem b. Abbas, Usame b. Zeyd, Hz. Peygamber’in azatlı kölesi Salih veya Şukran O’nun techizi ile meşgul olurken, Sakîfe’de Hz. Ebubekir’e bey’ât işinin tamamlandığını öğrenen Haşimoğulları, “biz, Muhammed’e daha yakinken Müslümanlar böyle bir şey yapmazlar” demişlerse de Hz. Abbas, “Kâ’benin Rabbine and olsun ki bunu yaptılar bile” demişti. Daha sonra Fazl b. Abbas, Kureyş’in hilafeti hak etmediklerini; Hz. Ali’nin bu işe daha layık olduğunu söyler. Ayrıca Hz. Ali de Resulullah’ın hayatında da vefatında da ona en yakın kişi olduğunu söyler. Bunun üzerine, Ebu Ubeyde b. Cerrah Hz. Ali’ye: “Ey amcamın oğlu! Sen daha gençsin. Bunlar kavminin yaşlılarıdır. Senin onlarınki kadar tecrüben yoktur. Ebubekir bu iş için senden daha kuvvetli ve bu işi daha iyi bilir. Onun için bu işi Ebubekir’e teslim et; çünkü sen yaşarsan ve ömrün kalırsa bu işe faziletin, ilmin ve anlayışın, soyun ve yakınlığından dolayı daha layıksın” der. Hz. Ali, ehl-i beyt oldukları için hilafet işinde daha müstehak olduğunu söyler ve bey’ât

²⁰¹ Fetih, 48/10.

²⁰² Akbulut, a.g.e., s. 179.

etmeden döner. Ebu Sufyan, Hz. Ali'ye gelerek kendisine bey'ât edeceklerini ve durumu kendi lehine çevireceğini söylese de Hz. Ali onu azarlar ve şöyle der: "Biz Ebubekir'i halifelğe layık bulduk" diyerek ilk olarak yakınları, Hz. Fatıma'nın vefatından sonra da kendisi bey'ât eder.²⁰³

O, hilafetin kendisinin hakkı olduğunu düşünüyordu. Aniden gelişen Hz. Ebubekir'e bey'ât, bu durumu başka şekilde sonuçlandırdı. Hz. Ali önsezisiyle Müslümanların birliğinin bozulacağını hissetmiş ve en hayırlı şeyin kendisinin de Hz. Ebubekir'e bey'ât etmesi şeklinde olduğunu bilmiştir.

Aslında O, halifelik sevdalısı değildi. Hz. Osman'ın şehadetinden sonra insanlar kendisine bey'ât etmek istediklerinde şöyle demişti: "*Beni bırakın, başkasına gidin. Benim size vezîr olmam, emîr olmamdan daha hayırlıdır.*"²⁰⁴

Hz. Ali, yönetici olmanın yükümlüklerinin ağır olduğunu hissetmişti. Bir gece de olsa bir kavmin yöneticisinin, onlardan sorumlu olacağını bir beytinde şöyle ifade eder:

وإذا وليت أمور قوم ليلة فاعلم بانك عنهم مسؤول²⁰⁵

Bir gece bir kavmin işlerini yönetirsen

Şunu bil ki onlardan mesulsun sen

Böylece ümmetin işlerini yöneten yöneticilerin sorumluluk duygusuna sâhip olmasının gerektiğinin farkına varmasını öğütlemiştir.

Ona göre halifeye farz olan Allah'ın emrini bildirmek, öğüt vermek, nasihat etmek için çabalamak, Peygamber'in sünnetini ihyâ etmek, haddi aşanlara had cezasını uygulamak ve pay sahiplerinin hakkını paylaşmaktır.²⁰⁶

²⁰³ Fığlalı, *İmam Ali*, s. 51-55.

²⁰⁴ İbn Esir, *a.g.e.*, III, 191.; Radî, *a.g.e.*, s. 209. (91. Hutbe)

²⁰⁵ Celâlî, *Mekasid*, s. 569.

²⁰⁶ Radî, *a.g.e.*, s. 230. (104. Hutbe); Bkz. İbn Esir, *a.g.e.*, III, 350.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

4.1. Hz. ALİ'NİN KUR'ÂN'I TEFSİR METODU

4.1.1. Hz. ALİ'NİN TEFSİR METODU

Hz. Ali'nin tefsîr metoduna geçmeden önce, rivâyet ve dirâyet metotları hakkında kısaca bilgi verelim. Rivâyet tefsîri, Kur'ân âyetlerini yine Kur'ân âyetleriyle, Hz. Resulullah'ın söz, fiil ve takrir şeklindeki sünneti ile, Sahabe ve Tabiîn'in sözleriyle tefsîr etmektir. Bu çeşit tefsîre et-tefsîr bi'l-me'sûr da denilmektedir.²⁰⁷

Dirâyet tefsîri ise, müfessirin akla dayanarak içtihat yoluyla yaptığı tefsîrdir. Dirâyet tefsîrinde aynı zamanda Arap dilinin kuralları ve Hz. Muhammed'in (s.a.s) beyanları da göz önünde bulundurulur. Bu çeşit tefsîre , 'rey ile tefsîr' de denir.²⁰⁸

Hz. Ali'nin tefsîrde takip ettiği metoda gelince, O âyetleri hem rivâyet hem de dirâyet metodunu kullanarak tefsîr etmiştir. Ancak Onun daha çok dirâyet metodunu kullanmış olduğu görülmektedir.²⁰⁹

Hz. Ali de Kur'ân'ın âyetlerini tefsîr ederken, rivâyet alanında Kur'ân'ı Kur'ân'la tefsîr ettiği gibi, Kur'ân'ı Hz. Muhammed'in Sünnet'i ile de tefsîr etmiştir. Kur'ân'ı rey ve içtihat ile tefsîr ettiği de vâki olmuştur.²¹⁰

Âyetleri tefsîr ederken bazen kelime bazen de cümle bazında mana vermeye çalışmıştır. Fıkıh ve kalam konularını ilgilendiren çeşitli âyetleri rey ve içtihadı ile yorumlayıp tefsîr ettiği gibi, Kur'ân'ın çeşitli âyetlerinde yer alan muhtelif âyetlerle ilgili bazı ifade ve kelimeleri de rey ve içtihadı ile yorumlayıp tefsîr etmiştir. Ayrıca, tarihi bilgilerden istifade ederek bazı âyetleri yorumladığını görmekteyiz.

Hz. Ali'nin çeşitli şekillerde tefsîr ilmine büyük katkıları olmuştur. Ancak Hz. Ali'nin bir bakıma sorulan sorulara cevap verme metodu ile de katkı sağladığını da görmekteyiz. Sorulu cevaplı yöntem ayrıca önemli bir eğitim ve öğretim metodudur.

²⁰⁷ Zehebî, *a.g.e.* I, 103.

²⁰⁸ Zehebî, *a.g.e.* I, 265.

²⁰⁹ Turgay, *a.g.e.*, s. 37.

²¹⁰ Turgay, *a.g.e.*, s. 45.

Kur'ân tefsîrinde sahabe arasında önemli bir yeri olan Hz. Ali'nin rivâyetten ziyade dirâyet tefsîrine yönelmiş olması, bu tefsîr çeşidinin hem caiz hem de ne derece önemli olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu durum bize Kur'ân'ın İslam'ın başlangıcında, sahabe zamanında dirâyet yoluyla tefsîr edilmiş olduğunu göstermektedir. Hz. Ali'nin sahabeler arasında bu tefsîr türünden dolayı daha sonraları rey ehline önderlik yaptığını görmekteyiz.

Hz. Ali'nin, Kur'ân âyetlerini rey ve ictihadı ile tefsîr ettiğine dair bilgileri bir araya getirdiğimizde Onun bu uğurda çok çaba sarf ettiğini anlarız. O, Kur'ân'da yer alan birçok konu ve kavramı dirâyet yoluyla tefsîr etmiştir.²¹¹ Hz. Ali'nin kendi rey ve içtihatları ile yapmış olduğu bu tefsîr çalışmaları; fıkıh, kelam, edebiyat, psikoloji ve diğer bilimleri de kapsamaktadır.

Hz. Ali'nin yapmış olduğu tefsîr metodlarını, Kur'ân'ı Kur'ân'la tefsîri, Kur'ân'ı Sünnetle tefsîri, filolojik tefsîri, tarihi bilgilerle tefsîri, psikolojik tefsîri ve rey ile tefsîri başlıklarıyla incelemeye çalışacağız.

4.1.1.1. Kur'ân'ı Kur'ân ile Tefsîri

Kur'ân'ı Kur'ân ile tefsîr etmek tüm tefsîr çeşitleri arasında en sağlıklı ve en isabetli olanıdır. Çünkü Allah'ın muradı diğer âyetlerle beraber değerlendirildiğinde daha doğru olanı ortaya çıkacaktır.

Kur'ân'ın bir âyeti, bir yerde umûmî iken başka bir yerde husûsî olabilir. Bir yerde mücmel olan bir âyet başka bir yerde mufassal olabilir. Hükümler tedrici özellik taşıdığından hükmü geciktirilen (nâsîh) âyetler olduğu gibi, hükmü öne alınan (mensûh) âyetler de olabilir.

Resulullah Efendimiz zaman zaman âyetleri tefsîr ederken âyeti âyetle tefsîr etme yoluna gitmiştir. Hz. Ali de "Kur'ân âyetlerinden bazıları diğerleriyle konuşur (destekler) ve birbirlerine şahitlik eder" diyerek bu yöntemi kullanmıştır.²¹² Kur'ân'ı Kur'ân ile tefsîr ettiğinin rivâyetleri tefsîr kitaplarında geçmektedir. Bu örneklerden bazıları şunlardır:

1.Örnek:

²¹¹ Turgay, *a.g.e.*, s. 56.

²¹² Radî, *a.g.e.*, s. 282. (131. Hutbe)

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ

"Emzirmeyi tamamlamak isteyenler için anneler evlatlarını iki tam yıl emzirirler..."²¹³

Hz. Ali yukarıdaki âyeti, Âhkâf sûresinde geçen "Onun taşınması ve sütten kesilmesi otuz aydır"²¹⁴ âyetiyle tefsîr etmiştir.

Bir rivâyete göre bir adam Hz. Ali'ye gelerek, "bekâr bir kızla evlendim. Hakkında herhangi bir şüphem yok, ama o altı ay zarfında doğurdu" dedi. Bunun üzerine Hz. Ali, "Allahu Teâlâ; "onun (çocuğun) taşınması ve sütten kesilmesi, otuz aydır, "Anneler evlatlarını iki tam yıl emzirirler" buyurmuştur. Buna göre hamileliğin en az müddeti altı aydır. Çocuk, senin çocuğundur." demiştir.²¹⁵

Başka rivâyete göre Hz. Osman'a altı ay hamilelikten sonra doğum yapmış bir kadın getirilince, ona had vurulması için hüküm vermek istemiş; fakat Hz. Ali: "Ona had vurman gerekmez" demiş. Çünkü yüce Allah: "Onun (çocuğun) taşınması ve sütten kesilmesi otuz aydır" diye buyurduğu gibi: "Anneler evlatlarını iki tam yıl emzirirler"²¹⁶ diye de buyurmuştur. Dolayısı ile süt emzirmek yirmi dört ay olunca geriye hamilelik süresi olarak altı ay kalır. Bunun üzerine Hz. Osman görüşünden vazgeçerek o kadına had uygulamamıştır.²¹⁷

Yukarıdaki örnekte de görüldüğü üzere Hz. Ali, Kur'an'ı bütüncül olarak düşündüğünden konuyla ilgili âyetleri bir araya getirip Kur'an'ı Kur'an ile yorumlamıştır.

2.Örnek:

وَالْبَحْرِ الْمَسْجُورِ

Kaynatılmış denize yemin olsun ki,²¹⁸

Hz. Ali, Tûr sûresinde geçen "kaynatılmış denize yemin olsun ki" âyetini Tekvîr sûresinde geçen "denizler kaynatıldığı zaman" âyetiyle tefsîr etmiştir.²¹⁹

Rivâyet edildiğine göre Hz. Ali, Yahudilerden bir adama: "Cehennem

²¹³ Bakara, 2/233.

²¹⁴ Âhkâf, 46/15.

²¹⁵Râzî, Muhammed b. Ömer Fahreddîn, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Daru'l-İhya-i et-Turâsi'l-'Arabiyye, Beyrut, 1997. XX, 15.

²¹⁶ Bakara, 2/233.

²¹⁷ Kurtûbî, Ebu Abdurrahman b. Ahmet b. Ebubekir b.Ferah el-Ensari, el-Hazerci Şemsud-din, *el-Camiu'l- Ahkami'l- Kur'an*, Daru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut,1996.XVI, 1129.

²¹⁸ Tûr, 52/6.

²¹⁹ Tekvîr, 81/6.

nerededir?” diye sormuş, Yahudi adam: “denizdedir.” diye cevap vermiştir. Hz. Ali ona: “*senin doğru konuştuğunu düşünüyorum.*” demiş ve “*kaynatılmış denize yemin olsun ki*” âyeti ile “*denizler kaynatıldığı zaman*” âyetini tilavet etmiştir²²⁰ ve “denizler kaynatıldığı zaman, ateşe döner” demiştir.²²¹

Bazı alimler kaynatılmış denizi başka şekilde tefsîr etmişlerdir. İbn-i Abbas’a göre الْمَسْجُورُ suyu çekilen, başkalarına göre fişkırlan demektir..²²²

Tantavî de “denizler kaynatıldığı zaman” âyetini, denizlerin tutuşturulup ateş haline geldiği zaman şeklinde yorumlamıştır.²²³ Ayrıca, ateşin tutuşturulmasıyla denizde suyun çekileceği de söylenmiştir.²²⁴

Görüldüğü gibi Hz. Ali de kaynatılmış denizin ateşe dönüşeceğini söylemiştir. Kanaâtimize göre yukarıdaki örnekte Hz. Ali’nin yapmış olduğu Kur’ân’ı Kur’ân’la tefsîri pek isabetli görülmektedir. Onun bu yorumu çağımızdaki bilimsel verilerle uyumluluk göstermektedir. Çünkü, su; iki hidrojen ve bir oksijenden (H₂O) oluşmaktadır. Hidrojen yakıcı, oksijen de yanıcı özellik taşımaktadır. Oksijen buharlaştığında veya çekildiğinde geriye ateş olan hidrojen kalır. Hz. Ali böylece âyetleri bir bütünlük içinde biraraya getirip onları yorumlaması neticesinde böyle isabetli bir sonuca varmıştır.

4.1.1.2. Kur’ân’ı Sünnet ile Tefsîri

Hiç şüphesiz Kur’ân’ın ilk müfessiri Hz. Resulullah’tır. O inen âyetleri sözleri ve uygulamalarıyla beyan ederdi. O, bütün âyetleri tefsîr etmemekle beraber, müşkil olan, uygulama gerektiren ve yoruma ihtiyaç duyulan âyetleri açıklamıştır.

Hz. Ali’nin Kur’ân’ı tefsîr ederken hadislerden ne şekilde faydalandığını ortaya koyarak bazı açıklamalarını örneklerle inceleyeceğiz.

1.Örnek:

لَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ

فِيهَا خَالِدُونَ

²²⁰ Kurtûbi, *a.g.e.*, XVII, 61.

²²¹ Mâverdî, *a.g.e.*, VI, 213.

²²² Kurtûbi, *a.g.e.*, XVII, 42.

²²³ Tantavî, Cevherî, *el- Cevâhir fî Tefsîri ’l-Kur’âni ’l-Kerîm*, Dâru’l-İhyai’t-Turasi’l-Arabî, Beyrut, 1991, XXV, 81.

²²⁴ Tabâtabâî, *a.g.e.*, IXX, 7.

“İyi ve yararlı amelleri en güzel şekilde yapanlara daha güzeli ve bir de fazlası vardır. Onların yüzlerini ne bir kara kuşatır, ne de bir zillet. İşte onlar cennetin ashâbıdır; orada ebedi kalacaklardır.”²²⁵

Hiz. Ali, bu âyette geçen الْحُسْنَى sözcüğünü; “cennet” زِيَادَةٌ sözcüğünü de “Cenab-ı Allah’ın vechine bakmak” şeklinde yorumlamıştır.²²⁶

Hiz. Ali’nin bu kelimeyi ru’yetullah şeklinde tefsîr etmesinin arka planında şu hadis delil olarak görülmektedir: “Cennet ehli cennete girdiği zaman, Allahu Teâlâ onlara şöyle hitap eder: Başka bir şey istiyor musunuz? Size ziyade edeyim. “Onlar da derler ki: Ya Rabbi! Yüzümüzü ağartmadın mı? Bizi cehennemden kurtararak cennete koymadın mı? Resulullah şöyle dedi: “Bunun üzerine Allah, perdeyi kaldırır (yani cennet ehli Allah’ı görürler.) O zamana kadar kendilerine bundan daha tatlı bir şey verilmemiştir. Daha sonra Resulullah, işte şu âyeti okudu: “İyi ve yararlı amelleri en güzel şekilde yapanlara daha güzeli ve bir de fazlası vardır.”²²⁷

Hiz. Ali’nin ziyade kelimesini kalamî bir konu olan Allah’ın görülmesi tarzında tefsîr etmesi diğer müfessirler tarafından da kabul görmüştür. Ehli Sünnet alimleri ahirette Allah’ın görülmesinin aklen caiz²²⁸ naklen vacip²²⁹ olduğunu söylemişlerdir. Ancak, Mütezili âlimler bunun mümkün olamayacağına dair sözler sarf etmişlerdir.²³⁰

4.1.1.3. Filolojik Tefsîri

Hiz. Ali bir komutan, bir idareci ve savaşçı olduğu kadar bir müfessir, bir edebiyatçı, bir gramerci, bir hatip ve bir şairdi. O, Kur’ân’da geçen kelime, deyim ve ifadelerle ilgili yorumlar üzerinde durmuştur.²³¹

İlmi kaynaklarda, Hiz. Ali’nin Kur’ân’ı filolojik olarak tefsîr ettiğine dair bilgiler geçmektedir.

Rivâyet edildiğine göre Hiz. Ali’nin, nahiv ilminin ortaya çıkmasında büyük rolü olmuştur. Filologların ekseriyetine göre Ebû’l-Esved ed-Due’lî (ö. 69/688)

²²⁵ Yunus, 10/26.

²²⁶ Şevkânî, a.g.e., II, 455.

²²⁷ Müslim, Müslim b. Haccac el-Kuşeyri en-Nisaburi, (ö.261/875) *Sahih’i Müslim*, thk. M.F.Abdülbaki, Daru İhyai Kutubi’l-Arabi, Beyrut, 1955, İman, 467.

²²⁸ Teftâzânî, Sa’duddin Mes’ûd b. Ömer, *Şerhu’l-Akâid*, Bahar Matbaası, y.y., 1973, 103.

²²⁹ Teftâzânî, a.g.e., s. 107.

²³⁰ Teftâzânî, a.g.e., s. 107.

²³¹ Turgay, a.g.e., s. 154.

nahiv üzerinde çalışan ilk kişilerdendir. Ebû'l-Esved'den rivâyet edildiğine göre bir gün Hz. Ali: "Arap olmayanların müslüman olup Araplara karışması neticesinde Arapça bozuldu." diyerek elindeki kâğıdı kendisine vermiş ve o kâğıtta bazı dil kurallarının olduğunu söyleyerek halk arasında karşılaştığı dil kaidelerini o kâğıda yazarak ilave etmesini söylemiştir.²³² Daha sonra Ebû'l-Esved, "inne ve kardeşleri" ile ilgili bir yazıyı Hz. Ali'ye takdim etmiş; fakat lakinne'yi bu listeye yazmamıştı. Hz. Ali kâğıttaki o yazıyı okuyunca: "lakinne nerede?" diye sormuştur. O da: lakinne'yi inne'nin kardeşlerinden saymadığını söylemiştir. Hz. Ali, lakinne'nin de İinne'nin kardeşlerinden olduğunu ve onlara ilave etmesini söylemiştir. Daha sonra "yazdığın bu nahiv (tarz), ne kadar güzel!" diye devam etmiştir. Bundan dolayı bu ilme nahiv denmiştir.²³³ Buna göre nahiv ilmi, ismini Hz. Ali'nin Ebû'l-Esved ed-Du'eli'ye söylemiş olduğu nahiv kelimesinden almıştır.²³⁴

Tüm bu rivâyetlerden anlaşıldığı üzere, Hz. Ali nahiv ilminin ortaya çıkmasında büyük rol oynamış ve Kur'an'ı tefsîr ederken filolojik olarak kelimelerin semantik ve semiyotik (anlam ve türevleri) özellikleri üzerinde kafa yorarak âyetleri anlamaya ve yorumlamaya çalışmıştır. Hz. Ali'nin bu yöntemi tefsîre uygulaması neticesinde tefsîr usûlü ilmi oluşmuş ve gelişmiştir. Meâni'l-Kur'an, Kelimâtu'l-Kur'an, İ'râbu'l-Kur'an gibi ilimlerin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Biz de Hz. Ali'nin filolojik olarak tefsîr etmiş olduğu bazı örnekleri irdelleyeceğiz.

1. Örnek:

وَالذَّارِيَاتِ ذُرُوءًا فَالْحَامِلَاتِ وِقْرًا فَالْجَارِيَاتِ يُسْرًا فَالْمُفْسِمَاتِ أَمْرًا إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَصَادِقٍ

*"Esip savuranlara, ağır yükler taşıyanlara, kolaylıkla akanlara ve iş bölüştürenlere and olsun ki, size vaad edilen kıyametin kopması şüphesiz doğrudur."*²³⁵

²³² Bkz. Butî, *a.g.e.*, s. 55.

²³³ Suyûtî, Celaluddin Abdurrahman b.Ebi Bekir, *Tarih 'ul-Hulefa*, Thk. Muhammed Muhyiddin Abdu'l-Hamid, el-Mektebetu't - Ticareti'l-Kubra, Mısır, tsz. , s. 181.; Turgay, *a.g.e.*, s. 54.

²³⁴ Turgay, *a.g.e.*, s. 54.

²³⁵ Zâriyat, 51/1-5.

Rivâyete göre Hz. Ali, Kufe Camiinde minbere çıkarak der ki: "Bugün bana, Allah'ın kitabından ve Resulullah'ın hadisinden ne sorarsanız size cevabını vereceğim." Bunun üzerine İbn-i Keva ayağa kalkar ve Ey Mü'minlerin Halifesi! Kur'ân'da geçen zariyat kelimesinin anlamı nedir diye sorar. Hz. Ali: "Rüzgârdır" der. Ya, "hamilat" ne demektir der. Hz. Ali: "O da buluttur" karşılığını verir. Sonra, "cariyat" ne demektir? deyince, Hz. Ali: "O da gemilerdir" der. "Mukassimat" ne demektir? deyince Hz. Ali: " Meleklerdir " der.²³⁶

Sabiğ b. Asel de Hz. Ömer'e gelip bu âyet-i kerîmede geçen kelimelerin manasını sormuştu. O da Hz. Ali gibi cevap vermişti. Hz. Ömer, bu şahsın kendisini sınamak için bu soruları sorduğunu hissedince ona insanların meclisinden uzaklaşma cezasını vermişti.²³⁷

Hz. Ali'nin yukarıdaki kelimelere vermiş olduğu mana Kur'ân'ı filolojik olarak tefsîr ettiği en güzel örneklerindedir. O, zariyat kelimesinden savuranlar, hâmilât kelimesinden yüklenenler, cariyat kelimesinden akıp süzülenler ve mukassimat kelimesinden de işleri taksim edenler olarak anlamış ve bunların ne ve kim oldukları sırasıyla rüzgâr, bulut, gemi ve melek olarak yorumlamıştır.

2. Örnek:

وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا

"And olsun Allah yolunda koştukça koşanlara;"²³⁸

Hz. Ali, Âdiyatın (koşanların) hacdaki develer olduğunu söylemiştir.²³⁹

İbn-i Abbas, Enes ve Hasan: "Âdiyat": "cihadda bulunan atlardır"²⁴⁰ demişlerdir.

Hz. Ali'nin bu tefsîri yukarıdaki âyeti anlamak için değerlendirilebilir. İnsanlar o devirde develeri çok severlerdi. Allahu Teâlâ bu durumlarını bildiğinden onların anlayacağı bir şekilde âyet indirdi.

Aslında âyeti mutlak anlamak daha uygundur. Yani koşanlar kim ve ne olursa olsun hepsi aynı işlevi yapmaktadır. Hz. Ali de hacda koşan develerin olduğunu belirtmekle onların bu konumundan dolayı, kendileriyle yemin edilen varlıklar

²³⁶İbn-i Kesîr, *a.g.e.*, 1504.; Kutub, Seyid, *Fi Zılâli'l-Kur'ân*, Daru's Şurûk, Kahire, 1981, VI, 3374.

²³⁷ Kutub, *a.g.e.*, VI, 3374.

²³⁸ Âdiyat, 100/1.

²³⁹ Mâverdî, *a.g.e.*, VI, 323.

²⁴⁰Mâverdî, *a.g.e.*, VI, 323.

olduğunu işaret etmiştir.

3.Örnek:

قَالَ لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ آوِي إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ

“Lut dedi: "Ne olurdu size karşı bir kuvvetim olsaydı, ya da sağlam bir desteğe dayanabilseydim.”²⁴¹

Kur’ân’da anlatıldığına göre Hz. Lut’un kavmi cinsel sapıklıkta ileri boyutlara ulaşmıştı. Kavmi kadınları bırakmış, erkeklere göz dikmişlerdi. Allahu Teâlâ melekleri, genç delikanlı süretinde Hz. Lut’un misafiri olarak göndermişti. Hz. Lut, kavminin bu pırıl pırıl gençlere karşı kendilerinden geçtiklerini görünce misafirlerine zarar vermemelerini ve karşı cinse yönelmelerini tavsiye etmişti. Kavmi ise kendisini reddetmişti. Hz. Lut, fıtrata bozulmuş bu insanların misafirlerine sapkınlık yapmak üzere yöneldiğini görünce âyette geçen ifadeleri kullanmıştı. Çünkü kendisini koruyacak ne akrabası ne de bu çirkinliği engelleyecek gücü vardı.²⁴²

Hz. Ali, *رکن شدید* ibaresinin aşiret manasına geldiğini söylemiştir. Hz. Lut’un aşireti yoktu.²⁴³

İbn-i Cerir ve İbn-i Ebi Hatem, Suddi’den şöyle tahriç etmişlerdir: “Dediler ki, “biliyorsun ki senin kızlarında bizim hiçbir alâkamız yoktur ve bizim ne istediğimizi pekala bilirsin.” (Yani biz erkekleri istiyoruz), demeleri üzerine Hz. Lut şöyle dedi: "Ne olurdu size karşı bir kuvvetim olsaydı, ya da sağlam bir desteğe dayanabilseydim.” (Yani keşke güçlü askerlere sığınıp sizinle savaşabilseydim.)²⁴⁴

Aslında Hz. Lut’un sağlam bir dayanağı vardı. O karamsarlıktan, etkisi altında bulunduğu can sıkıntısından dolayı sağlam bir dayanağın koruması altında olduğunu aklından çıkarmıştı. Bu sağlam dayanak, dostlarını asla yüzüstü bırakmayan Allahu Teâlâ’nın himayesi idi. Nitekim Peygamberimiz bu âyeti okurken “Allah’ın rahmeti Lut’un üzerine olsun. Oysa arkası sağlam yere dayalı

²⁴¹ Hud, 11/80.

²⁴² İlgili âyetler: Hud, 11/77- 88.

²⁴³ Suyûtî, *Durru'l-Mensûr*, IV, 459.

²⁴⁴ Suyûtî, *Durru'l-Mensûr*, V, 458.

idi” buyurmuştur.²⁴⁵

Hak ve hukuk çerçevesinde hareket edildiği takdirde önceki zamanlarda olduğu gibi günümüzde de kişinin aşiret sahibi olması, kendisini koruyacak bir kalkan vazifesi görmesine vesile olabilir. Zulûm unsurunun işe karışmaması halinde büyük bir nimet olur. Hz. Lut bir aşirete sahip olmadığından daveti sırasında birçok problemle karşı karşıya gelmiştir. İşte Hz. Ali de bu gerçeği bildiğinden âyette geçen ركن شديد terkiibini aşiret manasında kullanarak aşiretin dayanılması gereken sağlam bir temel olduğunu izah etmiştir.

4. Örnek:

فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَأَنْحَرْ

“Rabbin için namaz kıl ve kurban kes!”²⁴⁶

Rivâyet edildiğine göre Hz. Ali, bu âyette geçen وَأَنْحَرْ emri için çeşitli yorumlar yapmıştır. Hz. Ali, namazda sağ eli, sol elin bileğinin üzerine koyup iki eli göğüs hizasında tutmak, namazda tekbir getirilirken iki eli göğüs hizasına kaldırmak şeklinde tefsîr etmiştir.²⁴⁷ Aslında nahr kelimesi, bir anlamda göğsün üst kısmı, gerdanlık yeri olan boyun çukuru anlamında kullanılmaktadır.²⁴⁸

Fakihlerden bazıları Hz. Ali’nin lügat anlamına dayanarak yapmış olduğu bu filolojik tefsîri dikkate alarak وَأَنْحَرْ cümlesini namaza başlarken, rükû ve secdeye varırken ellerini boğaz düzeyine kaldır, şeklinde kabul etmişlerdir.²⁴⁹

Hz. Ali’nin bu yorumunun yanında وَأَنْحَرْ kelimesini, “namazda göğsünü kible tarafına çevir” diye tefsîr eden âlimler de olmuştur. Diğer bazı âlimler de, “kurban kes” diye tefsîr etmişlerdir. Bu kelimeyi kurban kes anlamında tefsîr eden bir kısım fakihler, bu âyeti delil göstererek kurban kesmeyi vacip olarak kabul etmişlerdir. Bu emri kurban kesmenin dışında anlayan fakihler ise kurban kesmeyi sünnet olarak benimsemişlerdir. Mezhep imamaları arasında İmam-ı Hanifî kurban

²⁴⁵ Kutub, a.g.e., IV, 1914.

²⁴⁶ Kevser, 108/2.

²⁴⁷ Tâberî, a.g.e., XV, 422.

²⁴⁸ İbn-i Manzûr, a.g.e., II, 594.

²⁴⁹ Ebû’s-Su’ûd, Muhammed bin Muhammed el-İmâdi, *İrşadu’l- Aklı’s-Selîm ilâ Mezâyâ’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut, trz. IX, 205.

kesmeyi vacip, diğer imamlar da sünnet olarak yorumlamışlardır.²⁵⁰

Hz. Ali yukarıda geçen ve kurban anlamında kullanılan nahr kelimesine filolojik bir anlam yüklemiş ve Şafî mezhebinde de sünnet olarak telakki edilen ref-i yed şeklinde yorumlamıştır. Bununla beraber bu emir kurban kes anlamına da gelmektedir. Çünkü bu âyet indiği zamanda kurban ibadeti Hanif dininde mevcut idi.

4.1.1.4. Tarihi Bilgilerle Tefsîri

Bazı müfessîrler Kur'ân-ı Kerîm âyetlerini daha iyi anlayabilmek için tarihî yönden açıklamaya çalışmışlardır. Tarihte meydana gelen olayları sebep- sonuç ilişkisi üzerinde durarak âyetlerle o tarihteki milletlerin arkaplanlarını incelemiştir. Kur'ân-ı Kerîm, isimleri geçen birçok kavimden bahsetmiş, onların tarih sayfasından nasıl silindiğini de gözler önüne sermiştir.

Biz de Kur'ân âyetlerini bazı tarihî rivayetlerle teyid ederek Hz. Ali'nin bu yöndeki açıklamalarını örneklerle inceleyeceğiz.

1.Örnek:

وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ
وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

“Muhacir ve Ensar'dan İslam'a ilk girenlerin önde gelenleri ve ihsan ile onlara uyanlardan Allah razı olmuştur. Onlar da O'ndan razı olmuşlardır. Bunlar için orada ebediyyen kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. İşte bu, büyük başarıdır.”²⁵¹

Hz. Ali: “İslam'a ilk girenler beş vakit namaza ilk geçenlerdir.” şeklinde tefsîr etmiştir.²⁵²

Namaz ilkin sabah-akşam iki vakit olarak farz kılınmıştı. Beş vakit olarak farz kılınması da Miraç gecesinde olmuştu.

Hz. Ali, bu âyette geçen “Muhacir ve Ensar'dan İslam'a ilk girenler” ifadesinde bu grupların arasında ilk Müslüman olup namaz kılanların olduğunu

²⁵⁰ Heyet, (Abdurrahman el- Cezîrî ve başkaları) *Kitabu'l- Fıkh ale'l-Mezâhibi'l-Erbaa*, (terc: Hasan Ege) Bahar Yay., İstanbul, 1986, II, 273.

²⁵¹ Tevbe, 9/100.

²⁵² Bkz. Tabâtabâî, *a.g.e.*, IX, 395.

anlamıştır. Tarihte hayırlarda ilk yarışanların sahip olacakları mükâfatlar elbette azımsanmayacak kadar çok olmalıdır. Çünkü kendilerinden sonrakilere güzel bir çıkış açmışlardır.

2.Örnek:

وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِّنْ غِلٍّ وَ تَجْرِي مِنَ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا
لِهَذَا مَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ لَفَدَّ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ وَتُودُوا أَنْ تَتَكُمُ الْجَنَّةُ
أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

“Biz onların kalplerinde kin namına ne varsa söküp attık. Altlarından da ırmaklar akar. "Hamd, bizi buraya eriştiren Allah'a mahsustur. Eğer Allah bizi doğru yola iletmeseydi, biz doğru yolu bulamazdık. And olsun ki Rabbimizin elçileri bize gerçeği getirmiştir” derler. Onlara: "Amellerinize karşılık işte mirasçısı olduğunuz cennet!” diye seslenilir.”²⁵³

Hiz. Ali şöyle demiştir: “Ümit ederim ki ben, Osman, Talha ve Zübeyir Allahu Teâlâ'nın kendileri hakkında “gönüllerinden kini çıkarıp atarız” buyurduğu kimselerden oluruz.”²⁵⁴

Hiz. Ali'nin temennide bulunduğu hususun arka planı şöyledir:

Hiz. Osman'ın şehadetinden sonra Müslümanlar Hiz. Ali'yi halife seçmişlerdi. Daha sonraları Hiz. Zübeyr ve Talha Medine'den Mekke'ye umre için gittiklerinde orada rastlamış oldukları herkese: “Boynumuzda Ali'nin bey'âtı yoktur, biz ona kerhen bey'ât ettik”²⁵⁵ demişlerdi. Hiz. Ali Hiz. Zübeyr için şöyle demişti: “Eliyle bey'ât ettiğini, kalbiyle etmediğini söylemektedir. Bey'âtını ikrâr ettiği halde kalbinde bunun aksini gizlediğini iddia etmektedir. Öyleyse ya bunu ispat eden bir delil getirsin, ya da çıktığı bey'âtına geri dönsün.”²⁵⁶ Sonra da Hiz. Ali, Peygamberimiz'in Hiz. Ali ve Zübeyr hakkında söylemiş olduğu “Hiz. Ali'yi seviyor musun? Hiz. Zübeyr'in niçin sevmeyeyim, onun benim kardeşim ve dayımın oğlu olduğunu söylemesinden sonra, “sen, onunla zalim olduğun halde savaşacaksın” hadisini Hiz. Ali, Ona hatırlatınca zamanın kendisine bu hadisi unutturduğunu

²⁵³ Â'raf, 7/43.

²⁵⁴ Taberî: a.g.e., V, 240.

²⁵⁵Bkz. İbn Esir, a.g.e., III, 194., İbn-i Ebi Hadid, Şerhu Nehcu'l-Belâğa, Daru'l-Ceyl, Beyrut, 1987, I, 232.

²⁵⁶ Radî, a.g.e., s. 63. (8. Hutbe)

söylemişti. Daha sonraları Hz. Zübeyr pişman olup savaştan dönmüştü.²⁵⁷ İbn-i Cürmüz adındaki şahıs da savaştan uzaklaştığını söyleyip ona refakat etmiş ve Hz. Zübeyr namaz üzerindeyken kendisini şehit etmişti. İbn-i Cürmüz Hz. Ali'ye gelip Hz. Zübeyr'i öldürdüğünü söylemiş ve ödül istemişti. Hz. Ali de Resullah'tan işitmiş olduğu şu hadisi ona söylemiştir: “*İbn-i Saftyye'nin kâtilini ateşle müjdele.*” Daha sonraları İbn-i Cürmüz Nehrevan Savaşında arkadaşlarıyla beraber öldürülmüştü.²⁵⁸

Hz. Ali'nin hilafeti sırasında sahabeler arasında bazı savaşlar ve kırgınlıklar olmuşsa da o zamanın konjonktüründe hak dava uğruna her kesim, Allah rızası için çaba gösterdiğinin inancında olmuşlardır.

İşte bu olaylarla ilgili Hz. Ali bu âyeti okurken kendisi ve arkadaşları hakkında güzel bir temennide bulunmuştur.

Hz. Ali'nin yukarıda geçen âyet ile ilgili söylemiş olduğu temennisini Onun gibi anlayıp tarihin geçmişine bırakmalıyız.

Ayrıca Hz. Ali, bu âyetin Bedir Savaşı'na katılanlar hakkında indiğini de söylemiştir. Nitekim Bedir Savaşı'yla ilgili çok sayıda âyet inmiştir.²⁵⁹ Bu âyetlerde meleklerin yeryüzüne inip müminlere yardım ettiğine dair açık bilgiler vardır.

Rivâyet edildiğine göre Hz. Ali şöyle demiştir: “Bedir Savaşı'na Hz. Cebrail bin meleklerle beraber Hz. Muhammed'in (s.a.s) sağ tarafına indi. Hz. Ebubekir de onların arasında bulunuyordu. Hz. Mikail de bin meleklerle beraber Hz. Muhammed'in (s.a.s) sol tarafına indi. Ben de onların arasında bulunuyordum.”²⁶⁰

3.Örnek:

قَالُوا حَرِّقُوهُ وَانصُرُوا آلِهَتَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ

“Dediler: "Onu yakın, tanrılarınıza yardım edin, eğer bir iş yapacaksınız.”

“ Biz de: "Ey ateş, İbrâhim'e serin ve esenlik ol!" dedik.”²⁶¹

Hz. Ali, bu âyetin tefsîrini yaparken, şöyle demiştir: “Ateş Hz. İbrahim'i yakacağı zaman, Yüce Allah Ona: “*Serin ol!*” demiştir. Ateş İbrahim'e zarar verecek kadar soğuyunca Yüce Allah bu sefer ona, “*وَسَلَامًا*” yani “*esenlik ol!*”

²⁵⁷ İbn Esir, *a.g.e.*, III, 240.; İbn-i Ebi Hadid, *a.g.e.*, I, 234.

²⁵⁸ İbn Esir, *a.g.e.*, III, 244.; İbn-i Ebi Hadid, *a.g.e.*, I, 235-236.

²⁵⁹ Enfâl, 8/9.; Taberî, *a.g.e.*, V, 240.

²⁶⁰ Suyûtî, *Durru'l-Mensûr*, IV, 29-30.

²⁶¹ Enbiyâ, 21/68-69.

demmiştir. Bunun üzerine ateş, Hz. İbrahim'e zarar vermeyecek bir hale gelmiştir.”²⁶²

Hız. İbrahim'in yanmaması, atıldığı odun ve ateş yığınının güllük gülistanlık hâline gelmesi kendisine verilmiş ilahî bir mucizedir.

Bu âyette verilen mesaj şudur: Allah'a tam mânâsıyla iman eden bir insan, Allah'ın emir ve yasaklarına riâyet ederse ve Ona hakiki anlamda dayanırsa yüce Allah, onu her türlü tehlikeden muhafaza eder ve himaye eder. Allah'ın koruyup himaye ettiği kişiye hiç kimse zarar veremez.²⁶³

4.Örnek:

قُتِلَ أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ النَّارِ ذَاتِ الْوَقُودِ إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ وَهُمْ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ
شُهُودٌ وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَن يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ

“Hazırladıkları hendekleri, tutuşturulmuş ateşle doldurarak onun çevresinde oturup, inanmış kimselere dinlerinden dönmeleri için yaptıkları işkenceleri seyredenler kahrolsun! Bu inkârcıların, onlara reva görmeleri; onların sadece, azîz ve hamîd olan Allah'a inanmış olmalarındandı.”²⁶⁴

Yukarıdaki âyet, Mekke müşriklerin işkencesine maruz kalan Müslümanlara bir teselli mahiyetindedir. Kendilerinden önceki Müslümanlar hendeklerde yakılmıştı. Bu olaydan haberdar olan Müslüman sabreder ve Allah'ın devamlı kendisine iman edenlerin yanında olduğunu anlar.

Müfessirler, yukarıdaki âyette geçen Ashab-ı Uhdûd ile ilgili birçok yorumda bulunmuşlardır. Bu tarihî olayla ilgili Hz. Ali tarafından değişik rivâyetler bize intikal etmiştir. Rivâyetlere göre Hz. Ali tarihî olaylara dayanarak şöyle bir yorumda bulunmuştur:

Yemen'de inanan ve inanmayan insanlar arasında defalarca savaş yapılmış, her seferinde inananlar inanmayanları yenmişlerdir. Sonra anlaşarak aralarında barış yapmışlar; fakat bir süre sonra inanmayanlar, inananlara hıyanet edip aralarındaki anlaşmayı bozmuşlardır ve onları ateş dolu hendeklere doldurup yakmışlardır. Hatta yakılanlar arasında bulunan bir kadın, kucağında bir çocuğu kurtarmak gayesi ile kalbiyle değil sadece diliyle inancından döndüğünü söylemeği düşünmüş. O anda, kucağında bulunan küçük çocuk dile gelip: “Anneciğim,

²⁶² Taberî, *a.g.e.*, XX, 58.

²⁶³ Turgay, *a.g.e.*, s. 106.

²⁶⁴ Burûc, 85/4-8.

münafıklık yapma, yürü!” demiştir. Böylece Allah onların olaylarını ve haberlerini kıssa olarak anlatmıştır.²⁶⁵

Başka bir rivâyette Hz. Ali, Ashab-ı Uhdûd hakkında başka bir yorumda bulunmuştur:

Bir zamanlar bir kral içki içmiş, sarhoş olduktan sonra kız kardeşiyle zina yapmış. Ondan sonra yapmış olduğu bu kötülüğü meşru göstermek için Allah’ın, erkeklerin kız kardeşleriyle evlenmelerini helal kıldığını halk arasında yaymaya çalışmıştır. Halk bu kralın saçmalıklarına karşı çıkınca o da onları ateş dolu hendeklerde yaktırıştır.²⁶⁶

İşte Burûc sûresinin incelemekte olduğumuz âyetleri bu tarihî olay hakkında bilgi vermektedir. Hz. Ali de Kur’ân’da yer alan söz konusu tarihî olayla ilgili yorumunu yukarıdaki örneklerde izah etmiştir.

Bu âyette geçen “Ashab-ı Uhdûd”u, genel olarak zulüm ve işkencenin temsilcileri olarak anlayabiliriz. Yüce Allah bu âyette böyle bir zulmü küfür ile beraber zikretmekte ve kâfirin melun olduğu gibi zalimin de melun olduğunu haber vermektedir.²⁶⁷

4.1.1.5. Psikolojik Tefsîri

Bugüne kadar bu isim altında bir tefsîr çeşiti pek incelenmemiştir. Ama Kur’ân-ı Kerîm incelendiğinde, bir çok âyetin kavimlerin davranışlarına, onların ruh hallerine ve değişik karakterlerine değindiğini görmekteyiz.

Ayrıca Kur’ân-ı Kerîm, vicdan ve kalp terbiyesi, eski yerleşmiş inanç köklerinin yıkılması ve insan ruhu gibi hususlarda psikolojik olarak bize bazı bilgiler sunmaktadır.²⁶⁸

Hz. Ali de birçok âyeti bu perspektifle tefsîr etmiştir. Biz de onun bu şekilde yaptığı tefsîr çeşidinden bir kaçını örneklerle sunacağız.

²⁶⁵ Taberi, *a.g.e.* XV, 166.

²⁶⁶ Taberi, *a.g.e.* XV, 166..

²⁶⁷ Turgay, *a.g.e.*, s. 115.

²⁶⁸ Bkz. Akgündüz, Hüseyin, *Kur’ân Tefsîrinde Yeni Bir Metod*, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sakarya, 19 Sayı, 2009, s. 228.

1.Örnek:

فَدَّ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ التَّائِمَاتِ فَمِنَهُنَّ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَى كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ رَأْيَ الْعَيْنِ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصَرِهِ مَن يَشَاءُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ

“Karşı karşıya gelen iki topluluğun durumlarında sizin için ibret vardır; biri Allah yolunda savaşanlardır, diğeri inkarcılardır ki bunlar karşı tarafı gözleriyle kendilerinin iki misli görüyorlardı. Allah dilediğini yardımıyla destekler. Bunda görebilenler için ibret vardır.”²⁶⁹

Yukarıdaki âyet Bedir Savaşından bahsetmektedir. Hz. Ali’den rivâyet edildiğine göre Peygamberimiz müslümanlarla birlikte müşriklerden evvel Bedir Savaşının gerçekleştiği yere varmışlardır. O yerde biri Kureyşli, diğeri de bir köle olan iki adamı görmüşlerdir. Kureyşli adam kaçmış, müslümanlar köleyi yakalamışlardır. Müslümanlar o köleye müşriklerin sayısını sormuşlar. Köle onlara müşriklerin sayısı hakkında sağlıklı bilgi vermemiştir. Sadece müşriklerin sayısının çok ve imkanlarının da fazla olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine müslümanlar köleyi Peygamberimizin yanına götürmüşler. Peygamberimiz de müşriklerin sayısını ona sormuş, köle Peygamberimize de dolaylı cevap vermiştir. Her ne kadar müşriklerin sayısı hakkında doğru konuşmasını ısrar ettiyse de köle doğruyu söylemekten kaçınmıştır. Sonra Peygamberimiz, ona: “Müşrikler, etlerini yemek üzere günde kaç deve kesiyorlar?” diye sormuş, köle müşriklerin günde on deveyi kestiklerini söyleyince Hz. Peygamberimiz, onun bu cevabı üzerine tahmin yürüterek, her yüz kişiye bir devenin kesildiğini ve bu hesaba göre müşriklerin sayısının bin kişi civarında olması gerektiğini söylemiştir.²⁷⁰

Hz. Ali’nin rivâyetine göre Hz. Peygamberimiz böyle bir tahmin yürüterek sayılarının bin kişi olmasından bahsetmiştir. Müslümanların sayısı üç yüz kadardı. Hal böyleyken Bedir savaşında müşrikler karşı tarafı gözleri ile kendilerinin iki katı olarak görüyorlardı. Bu da Allah’ın bir planıydı, Allah müşriklere müslümanları çok, kendilerini az göstermişti. Böylece kalpleri sarsılmış, ayakları kaymıştı.²⁷¹

Hz. Ali’den gelen bu rivâyet, islam tarihi konusuna giren Bedir Savaşı ile ilgili olmakla beraber, bu haber bize savaş psikolojisi ve stratejisiyle ilgili ipuçları da vermektedir.

²⁶⁹ Al-i İmran, 3/13.

²⁷⁰ Taberî, a.g.e., III, 622.

²⁷¹ Kutub, a.g.e., I, 372.

2.Örnek:

إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِّنْهُ وَيُنزِلُ عَلَيْكُم مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً لِّيُطَهِّرَكُم بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُم رَجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُنَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ

“Allah kendi katından bir güvenlik olarak sizi hafif bir uykuya daldırmıştı. Sizi arıtmak, sizden şeytan vesvesesini gidermek, kalblerinizi pekiştirmek ve ayaklarınızı sağlam bastırmak için üzerinize gökten su indirmişti.”²⁷²

Yukarıdaki âyet, Bedir Savaşı sırasında ortaya çıkan bazı olaylardan bahsetmektedir. Hz. Ali bu âyeti tefsir ederken şöyle der:

“Bedir Savaşı’nın yapılacağı gece, bir yağmura tutulduk. Yağmurdan korunmak için ağaç ve çalılıkların altına sığındık. Hz. Resulullah: “Ey Allah’ım! Eğer bu insanlar helak olursa, yeryüzünde sana kimse ibadet etmeyecek,” diye dua ederek geceyi geçirdi. Sabah olunca: “Ey Allah’ın kulları! Namaza!...” diye çağırdı. İnsanlar sığındıkları yerlerden çıkarak geldiler. Hz. Resulullah bize namazı kıldırdı ve daha sonra savaşa teşvik etti.”²⁷³

Hz. Ali’den gelen rivâyete göre âyette bahsi geçen bu olay da İslam tarihinin konusu olan Bedir Savaşı’nın önemini, Hz. Resulullah’ın bu savaştaki psikolojisini ve sebatını anlatmaktadır.

Allah’ın Müslümanları uykuya sardırvermesi gaflete düşürmek için değildi. Tarafından emniyeti sağlayıp Müslümanların korkularını dindirmek için onları böylesi bir uykulamaya daldırmıştı.

Allah, Müslümanların üzerine umulmadık bir zamanda, gökten bol miktar su indiriyordu. Düşman ordusu daha öncesinde gelip su yerlerini ele geçirmişlerdi. Müslümanlara bir yudum su vermiyorlar ve bundan dolayı da yeneceklerini zannediyorlardı. Müslümanlar susamışlar, içmek, temizlenmek ve gusül yapmak için su bulamamışlardı. Birçokları da ihtilam olmuşlardı. Düşmanın çokluğu, alet ve silahlarının fazlalığına eklenen bu haller korku ve vesveseye sebep olmuştu. Böyle bir sırada Allah geceleyin bir yağmur ihsan etmişti ve vadi ırmak gibi akmıştı.²⁷⁴

Bu şekilde, müminlerin susuzluğunu gidermenin birçok hikmeti vardır:

²⁷² Enfâl, 8/11.

²⁷³ Taberî, *a.g.e.*, VI, 258.

²⁷⁴ Yazır, *a.g.e.*, IV, 117.

a. Hadesten ve necaseten taharet: Müminler abdestlerini ve gusüllerini temin etsinler. Böylece bir kere bu yüzden gam ve kederleri gitsin. Çünkü Müslümanlar su bulamadıkları zaman, sıcaklıktan etkilendikleri kadar belki de daha fazla taharetsizlikten üzüntü duyuyorlardı. Mü'min cunüp olduğu zaman âdetâ kendisinden tiksindir, gusül yapmazsa kalbi müzdarip olur.²⁷⁵

b. Şeytani vesveseyi giderme: Müslümanların birçoğu uyuyup ihtilam olunca İblis Müslümanlara şöyle demişti: “Siz hak üzerine bulunduğunuzu zannediyorsunuz. Halbuki, cunüp iken namaz kılmayacaksınız ve susuzluktan yok olacaksınız. Eğer haklı olsaydınız, düşman suyu ele geçirebilir miydi?” İşte yağmurun inmesi, bunun gibi vesveseleri gidermiştir.²⁷⁶

3. Örnek:

اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا فَيُمْسِكُ الَّتِي قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْأُخْرَىٰ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

“Allah, insanların ruhlarını öldüklerinde, ölmeyenlerinkini de uykularında alır. Ölümüne hükmettiklerinin ruhlarını tutar, diğerlerini bir süreye kadar bırakır. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır.”²⁷⁷

Hz. Ali yukarıdaki âyetin yorumunda şöyle der: “Uyuyan kimsenin ruhu geri gönderilmeden önce semada iken gördüğü şeyler sadık rüyadır. Geri bırakıldıktan ve henüz cesedine girip yerleşmeden önce gördüğü şeyler ise şeytanın telkinidir ve şeytan ona batıl şeyleri hayal olarak gösterir. İşte yalan çıkan rüya da budur.”²⁷⁸

Rüyaların bir kısmı karmaşık şeyler, bir kısmı günlük olayların rüyaya yansımaları, diğer kısmı da önceden hiç düşünülmemiş, hayal edilmeyen şeylerin görülmesidir.²⁷⁹

Buna göre bizim karmaşık ve günlük olayların yansımaları olarak gördüğümüz rüyalar, nefsanî rüya; hiç düşünmediğimiz ve hayal etmediğimiz rüyalar ise Hz. Ali'nin izah etmiş olduğu rahmanî veya şeytanî rüyalar.

²⁷⁵ Yazır, a.g.e., IV, 117.

²⁷⁶ Yazır, a.g.e., IV, 117.

²⁷⁷ Zümer, 39/42.

²⁷⁸ Kurtûbî; a.g.e., XV, 170.

²⁷⁹ Eren, Kur'an'da Gayb Bilgisi, İzmir, 1995, s. 98.

4.1.1.6. Rey ile Tefsîri

Hz. Ali Kur'ân'ın âyetlerini yorumlarken dirâyet yoluna girmiştir. Aslında O rivâyeti de ihmal etmemiştir. Yani, Onun yaptığı yorumlarda sadece nakil ve rivâyetlerle yetinmediği, kişisel gayreti neticesinde Kur'ân'ın mânâ denizinden de istifade ettiği ortaya çıkmaktadır. Hz. Ali bazı ifadeleri ve kelimeleri kendi rey ve içtihadıyla yorumlamaya da çalışmıştır.

Hz. Ali'nin Kur'ân'ın âyetlerini rey ve içtihadı ile tefsîr ettiğine dair bilgileri topladığımız zaman, Onun bu alanda çok çaba sarf etmiş olduğu görülür. Hz. Ali, Kur'ân'da yer alan birçok konu ve kavramı dirâyet yolu ile tefsîr etmiştir. Onun rey ve içtihadı ile yapmış olduğu bu tefsîr çalışmaları, fıkıh, kelim, edebiyat ve çeşitli pozitif bilimlere de ilgilendirmektedir.²⁸⁰

Hz. Ali, Kur'ân'ı kendi reyleriyle tefsîr etmiştir. Nitekim kendisine, daha önce de işaret edildiği gibi “Resulullah, siz Ehl-i Beyt'e mahsus bir şeyler bıraktı mı?” diye sorulduğu zaman O, “Hayır! O bize Kur'ân'da Allah'ın vermiş olduğu fehm ve bir de şu sayfada yazılı cüzi şey dışında miras bırakmadı.”²⁸¹ demiştir. Ona göre en büyük dini mirasın ve Müslümanların en büyük mal varlığının, Onun “Kur'ân'da Allah'ın vermiş olduğu fehm” “الا فهما يعطاه الرجل في القرآن” olduğunu söylemiştir. Bu çok önemli bir prensiptir. Yani bu prensip Kur'ân'ı rey ve içtihad ile tefsîr etmenin önemini ortaya koymaktadır. Böylece Hz. Ali'nin, sahip olduğu bilgi birikimiyle icthad ederek Kur'ân'ı kendi görüşleriyle tefsîr ettiği anlaşılmaktadır.

1.Örnek:

وَأَنْشَقَّتِ السَّمَاءُ فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ

“Gök de yarılmış ve artık o gün o da çökmeye yüz tutmuştur.”²⁸²

Hz. Ali şöyle demiştir: “Gök kendi yörüngesinden çıkıp yarılacaktır.”²⁸³

Hz. Ali'nin bu âyeti bu şekilde yorumlaması, Kıyamet günündeki dehşeti göz önüne sermektedir. O gün gökyüzü dengesini bozup yörüngesinden kayarak başka

²⁸⁰ Turgay, a.g.e., s. 56.

²⁸¹ Zehebî, a.g.e., I, 64.

²⁸² Hâkka, 69/16.

²⁸³ Mâverdî, a.g.e., VI,81.

gezegenlerle çarpışacaktır. Böylece Hz. Ali reyiyile gökyüzünün bu kazada paramparça olacağı şeklinde tefsîr etmiştir.

2.Örnek:

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأُخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمْ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ مِّنَ الرَّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ اللَّاتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَإِن لَّمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ وَأَن تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُوراً رَّحِيماً

“Sizlere şunlar haram kılındı: analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşlerinizin kızları, kız kardeşlerinizin kızları, sizi emziren sütanneleriniz, sütkız kardeşleriniz, eşlerinizin anneleri, kendileriyle zıfafa girdiğiniz kadınlarınızdan olan evlerinizdeki üvey kızlarınız -eğer üvey kızlarınızın anneleriyle zıfafa girmemişseniz onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur.- Sulbünüzdən gelen oğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşi bir arada nikâhlamanız. - geçmişte olanlar (önceden yapılan bu tür evlilikler) başka.- Şüphesiz Allah Ğafûr-Rahîm'dir.”²⁸⁴

Hz. Ali üstteki şu âyetin “kendileriyle zıfafa girdiğiniz kadınlarınızdan olan evlerinizdeki üvey kızlarınız -eğer üvey kızlarınızın anneleriyle zıfafa girmemişseniz onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur.-” kısmı ile alakalı şöyle der:

“Üvey kız, kocanın himayesinde olmaz, başka bir beldede bulunur, sonra bu koca da, annesiyle cinsî temasta bulunduktan sonra ayrılırsa, o adamın o üvey kızla evlenmesi caiz olur.” Hz. Ali'nin bu görüşüne şu şekilde delil getirdiği nakledilmiştir: "Cenâb-ı Hak: "Himayelerinizde bulunan üvey kızlarınız..." buyurmuş, o kızın onun "rabîbe" (üvey kızı) olmasını, onun himayesinde olması şartına bağlamıştır. Binâenaleyh, mevzûbahis bu kız onun himaye ve terbiyesinde olmadığına göre şart tahakkuk etmemiştir. Bu sebeple haramlığın söz konusu olmaması gerekir." Diğer âlimlere gelince, onlar da şöyle demektedirler: "Bir kimse bir kadınla cinsî münasebette bulunduğu zaman, ister o erkeğin himayesinde olsun isterse olmasın, o kadının kızı o erkeğe haram olur. Bunun delili ise, Cenâb-ı

²⁸⁴ Nisa, 4/ 23.

Hakk'ın "Eğer üvey kızların analarıyla zıfafa girmemişseniz, onlarla evlenmeniz size bir günah yoktur" buyruğudur. O, bu ifadeyle, günahın olmamasını, sadece duhûlün bulunmaması şartına bağlamıştır. Bu da, günahın olabilmesini gerektiren şeyin, sadece duhûl olduğu sonucunu verir.²⁸⁵

Böylece Hz. Ali, âyet-i kerîmede geçen, fıkıhla ilgili yukarıdaki hususu, kendi içtihadı ve reyile açıklamaya çalışmıştır.

3. Örnek:

وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

"Allah Adem'e bütün isimleri öğretti. Sonra onları meleklerle arz edip, eğer siz sözünüzde sadık iseniz şunların isimlerini bana bildirin, dedi."²⁸⁶

Hz. Ali, Hz. Âdem'den bahsederken Onun yerin ediminden yani toprağın yüzeyinden yaratıldığını, iyi ve verimli toprağın damarından gelenlerin iyi ve hayırlı olduklarını, verimsiz toprağın damarından gelenlerin de verimsiz ve hayırsız olduklarını söylemiştir.²⁸⁷

Aslında Hz. Ali, Âdem kelimesinin manasından hareketle kendi reyine göre böyle bir mana vermiştir. Çünkü âdem ve edim kelimelerinin ikisi de 'edime' fiilinden müştak olmuşlardır. Aynı manayı ifade ederler.²⁸⁸

Yani, atamız Adem'e isim olarak verilen bu kelimenin iştikakında isimle ile musemma arasında bir münasebet görülmektedir.

4.2. BİR MÜFESSİR OLARAK HZ. ALİ'NİN KLASİK TEFSİR KAYNAKLARINDA GEÇEN TEFSİR ÖRNEKLERİ

1.Örnek:

وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا

²⁸⁵Râzî, *a.g.e.*, IV, 28-29. Şia da üvey kızla evlenmenin haramlığı konusunda Ehl-i Sünnet gibi düşünmektedir. (Bkz. Fazlullah, *a.g.e.*, VII, 177.)

²⁸⁶ Bakara, 2/31.

²⁸⁷Taberî, *a.g.e.*, I, 308.

²⁸⁸ Heyet, *Mu'cem*, s. 10.

*"Allah mü'minlerin aleyhine kâfirlere asla yol vermeyecektir"*²⁸⁹

Yusey' el-Hadramî'den şöyle rivâyet edilmektedir: Ali b. Ebi Talib'in yanında bulunuyordum. Bir adam Ona: "Ey mü'minlerin emiri" dedi. Yüce Allah'ın: *"Allah mü'minlerin aleyhine kâfirlere asla yol vermeyecektir"* buyruğu hakkında ne dersin, bu nasıl olur? Çünkü onlar, bizimle çarpışmaktadır, bazı zamanlar bize galip gelmektedirler." Hz. Ali dedi ki: "Bunun anlamı, kıyamet gününde hüküm verileceği gün ortaya çıkacaktır."²⁹⁰

Yani, o vakit kâfirler mü'minlere karşı onların aleyhine bir delil getiremeyeceklerdir.

İbn Abbas da şöyle demektedir: "Burada kastedilen kıyamet günüdür." İbn Atiyye der ki: "Bütün te'vîl âlimleri böyle demiştir."²⁹¹

Kâfirler bu dünya hayatında bazen Müslümanlara galip olsa da onların bu galibiyetleri devamlı olmayacaktır. Belki, imtihandan dolayı Müslümanlar bazen mağlup oluyorlar. Ama asl olan ahiret hayatıdır. O ahiret hayatında kâfirler Müslümanlara karşı üstünlük sağlayamayacaklardır.

Hz. Ali de yukarıdaki âyetin sıbakında da geçtiği gibi ahirette, Allah'ın müminlerin aleyhine kâfirlere asla yol vermeyeceğini söylemiştir.

2.Örnek:

فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

*"Eğer bilmiyorsanız zikir ehline sorun."*²⁹²

Âyette geçen zikir ehlinin kimler olduğu çok net değildir. Bununla alakalı farklı açıklamalar yapılmıştır. Mesela, Süfyan-ı Sevri'ye göre "zikir ehlinen murat Hz. Peygamber'e iman eden ehl-i kitaptır. Onlara "zikir ehli" denilmesinin sebebi Arapların bilmedikleri peygamberlerin haberlerini zikrediyor olmalarıdır. Kureyş kâfirleri de Muhammed'in (s.a.s) durumu ile ilgili olarak kitap ehline başvuruyorlardı."²⁹³

İbn Zeyd dedi ki: "Zikir" ile Kur'ân-ı Kerîm'i kastetmiştir. Yani, Kur'ân

²⁸⁹ Nisa, 4/141.

²⁹⁰ Kurtûbî; *a.g.e.*, V, 269.

²⁹¹ Kurtûbî; *a.g.e.*, V, 269.

²⁹² Nahl, 16/43.; Enbiyâ, 21/7.

²⁹³ Mâverdî, *a.g.e.*, III, 189.

ehlinden ilim sahibi olan mü'minlere sorunuz.²⁹⁴

Cabir el-Cu'fî dedi ki: Bu âyet-i kerîme nâzil olunca Hz. Ali: “Zikir ehli bizleriz.” dedi.²⁹⁵

Hz. Ali, zikir ehlinin müslüman âlimler olduğunu da söylemiştir.²⁹⁶

Genelde Şîa müfessirleri zikir ehlinin Ehl-i Beyt olduğunu zikretmişlerdir.²⁹⁷

Görüldüğü gibi, Hz. Ali zikir ehlini ehl-i beyt ve Müslüman alimler şeklinde yorumlamıştır.

3.Örnek:

وَالَّذِي جَاءَ بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِ أُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ

“Sıdkı (Kur’ân’ı) getiren ve onu tasdik edenler var ya, işte onlar, Allah'a karşı gelmekten sakınmış olanlardır.”²⁹⁸

جَاءَ بِالصِّدْقِ “Sıdkı getiren” buyruğu mübteda olarak ref konumundadır, haberi ise: أُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ “Onlar, Allah'a karşı gelmekten sakınmış olanlardır.” buyruğudur. Doğruyu getirip onu tasdik edenin kimliği hususunda farklı görüşler vardır. Hz. Ali şöyle demiştir: “Sıdkı getiren kişi, Peygamber'dir. Onu tasdik eden ise Ebu Bekir'dir.”²⁹⁹

Tabatabaî iki değişik rivayete dayanarak, tasdik edenin kimliği hakkında Hz. Ebubekir ve Hz. Ali olduğu şeklinde farklı iki açıklamada bulunmaktadır.³⁰⁰

Hz. Ali sıdkı getiren şahsın Hz. Peygamber, onu tasdik edenin de Hz. Ebubekir olduğunu serahaten açıklamıştır. Zaten Hz. Ebubekir'in ‘sıddîk’ olarak lakap alması da bu görüşü desteklemektedir.

4.Örnek:

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ فَؤَلْنَا أَحْمِلَ فِيهَا مِن كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَن سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ آمَنَ وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ

“Nihayet emrimiz gelip tandır kaynamağa başlayınca, "Her cinsten birer çifti

²⁹⁴ Mâverdî, a.g.e., III, 189.

²⁹⁵ Taberî, a.g.e., X, 8.

²⁹⁶ Mâverdî, a.g.e., III, 438.

²⁹⁷ Tabatabaî, a.g.e., XIV, 257.

²⁹⁸ Zümer, 39/33.

²⁹⁹ Kurtûbî; a.g.e., XV, 167.

³⁰⁰ Bkz. Tabatabaî, a.g.e., XVII, 265.

ve aleyhine hüküm verilmiş olanın dışında ailen ile inananları gemiye bindir." dedik. Pek az kimse onunla beraber inanmıştı."³⁰¹

Üstteki âyet-i kerîme Hz. Nuh'un tufanı ile ilgilidir.

Hz. Ali: "tandır kaynamağa başlayınca" cümlesinin, "tan yerinin attığı zaman" manasında olduğunu söylemiştir.³⁰²

Diğer bir kısım müfessir ise tandır olarak verdiğimiz meal, âyette tennûr olarak geçer. "Tennur kaynaya başlayınca" ifadesinden kastın, yerin yüzü, yerden ziyade olan ve taş tandırdan sular fişkırınca manasında olduğunu söylemişlerdir. Bazı âlimler de "yağmur yeryüzüne düşünce hemen gemiye binin" şeklinde anlamışlardır.³⁰³

Seyid Kutub ta şöyle demektedir:

"Tandırın kaynaması olayı bir çukurdan, bir alev pınarından ateşin parlaması veya volkanik bir patlama lavlarının havaya fişkırması şeklinde gelmiş olabilir. Bu parlama ya da fişkırma olayı yüce Allah'ın Hz. Nuh'a gönderdiği bir işaret, bir parola olabileceği gibi, yerden suların kaynamasına ve gökten sellerin boşalmasına sadece eşlik eden veya bu konudaki hükmün uygulanmasının ilk adımını oluşturan bir olay da olabilir."³⁰⁴

Hz. Ali'nin yukarıdaki görüşünün yanında müfessirler tennur kelimesine şu manaları da vermişlerdir:

- 1- İçinde ekmek pişirilen tandır.
- 2- Yeryüzü veya yeryüzünün en şerefli yerlerinden biri.³⁰⁵

5.Örnek:

هَذَا كِتَابُنَا يَنْطِقُ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ إِنَّا كُنَّا نَسْتَنْسِخُ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

"Bu, yüzünüze karşı gerçeği söyleyen kitabımızdır. Çünkü biz, yaptıklarınızı kaydediyorduk." ³⁰⁶

Hz. Ali şöyle der: "Yâni, dünya hayatında işlediğiniz amelleri hafaza melekleri yazıyorlardı."³⁰⁷

³⁰¹ Hûd, 11/40.

³⁰² Mâverdî, a.g.e., IV, 472.

³⁰³ Mâverdî, a.g.e., IV, 472.

³⁰⁴ Kutub, a.g.e., IV, 1877.

³⁰⁵ Beydâvî, a.g.e., I, 456.

³⁰⁶ Casiye, 45/29.

³⁰⁷ Mâverdî, a.g.e., V, 268.

Âyette geçen “kitaptan” maksad, Hz. Ali’nin de tefsîr ettiği gibi, insanların işlemiş oldukları davranışları hafaza meleklerinin kayıt altına aldıkları kitaptır. İşte mahiyetini tam olarak bilmediğimiz bu kitap elektronik bir kitap gibi karşımıza çıkıp yaptıklarımızı söyleyecektir. Yani, kaydedilen yazılar konuşur hale gelecektir.

6.Örnek:

وَاتَّبِعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلَىٰ مُلْكِ سُلَيْمَانَ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا أُنزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّىٰ يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ وَمَا هُمْ بِضَارِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلْقٍ وَلَيْسَ مَا شَرَوْا بِهِ أَنفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ

“Şeytanların Süleyman'ın hükümdarlığı hakkında söylediklerine uydular. Süleyman asla kâfir olmadı; ama insanlara sihri öğreten şeytanlar küfre düştüler. Babil'de, melek denilen Harut ve Marut'a bir şey indirilmemişti. Bu ikisi "Biz sadece bir fitneyiz (imtihan için gönderilmişiz), sakın küfre girme" demedikçe kimseye bir şey öğretmezlerdi. Hâlbuki bu ikisinden, koca ile karısının arasını ayıracak şeyler öğreniyorlardı. Oysa Allah'ın izni olmadıkça onlar kimseye zarar veremezlerdi. Kendilerine zarar verecek, faydalı olmayacak şeyler öğreniyorlardı. And olsun ki onu satın alanın ahiretten bir nasibi olmadığını biliyorlardı. Kendilerini karşılığında sattıkları şeyin ne kötü olduğunu keşke bilselerdi!”³⁰⁸

Hz. Ali âyette geçen “ sakın küfre girme” cümlesini tefsîr ederken şöyle demiştir: “O ikisi sihri uyarı için öğretiyorlardı. Yoksa sihre davet için öğretmiyorlardı. Sanki onlar şöyle diyorlardı; “Bunu yapma!” Bu şuna benzer: Biri zina ve öldürmenin sıfatından sorar da onlardan kendini muhafaza etmesi için (diğeri de ona) zina veya katlin sıfatını haber verir.³⁰⁹

Hz. Ali’nin yaptığı bu tefsîr, zararlı bir şeyin öğrenilmesinin caiz, uygulanmasının haram, hatta küfre sebep olabileceğini bizlere göstermektedir.

Günümüzde atom bombası gibi kitle imha araçlarının üretimi aynı şekilde düşünülebilir. Bunları kullanmanın haram ve öğrenilmesinin de cevaz oluşu “sakın

³⁰⁸ Bakara, 2/102.

³⁰⁹ Endülüsî, Muhammed b. Yusuf, Ebu Hayyan, *Tefsîru'l- Bahru'l- Muhid*, Dar'ul Fikr, Beyrut, 1992, I, 284.

küfre girme” kapsamında ele alınabilir. Yani, insanlara bu şekilde zarar vermek Allah’ın haram kıldığı cana göz dikmek anlamına gelebileceğinden küfre sebep olmaktadır.

7.Örnek:

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتَّىٰ نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنكُمْ وَالصَّابِرِينَ وَنَبْلُوَ أَخْبَارَكُمْ

“Andolsun ki içinizden cihad edenleri ve sabredenleri ortaya çıkarıncaya ve haberlerinizi belirleyinceye kadar sizi imtihan edeceğiz.”³¹⁰

Hiz. Ali, yukarıdaki âyet hakkında şöyle der: “Allahu Teâlâ onların haberlerini ve üzerinde buldukları şeyleri daima biliyor. Yani, hakkınızdaki ezeli ilmime sizi sevk edinceye kadar imtihan edeceğiz.”³¹¹

Allah’ın insanları imtihan etmesi ezeli ilmiyle bildiğini ortaya çıkmasıylaadır.

Allah’ın ilmi ezeli olduğundan kulların ne yapıp yapmayacaklarını bilmektedir. Onlar, durumlarının ortaya çıkması için imtihana tabi olmaktadır.

8.Örnek:

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِن مَّاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَىٰ عَقْبَيْهِ فَلَن يَصُرَ اللَّهُ شَيْئاً وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ

“Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler geçmişti. Ölür veya öldürülürse geriye mi döneceksiniz? Geriye dönen, Allah’a hiçbir zarar vermez. Allah şükredenlerin mükâfatını verecektir.”³¹²

Âyet-i Kerîme Uhud harbiyle ilgilidir. Uhud’da yaşanan mağlubiyetle alakalı bazı ilahî değerlendirmeler bu ve benzeri âyetlerde ifade edilmiştir. İşte âyette geçen “Allah şükredenlerin mükâfatını verecektir” ifadesi için şunu söyleyebiliriz: Bu hezimet (Uhud Savaşı) sebebiyle, bazı Müslümanların kalplerinde şüpheler meydana geldiği halde âlim ve kuvvetli müminlerin kalplerinde şüphe meydana gelmeyip onlar imanda sebat edip imana sımsıkı sarılabildikleri için Allah’a şükredince Cenâb-ı Hakk da onları, “Allah, şükredenlere mükâfat verecektir” diye

³¹⁰ Muhammed, 47/31.

³¹¹ Sa’lebî, Ebu Zeyd Abdurrahman b. Muhammed b. Mahluf es-Sa’libî, *el-Cevahiru’l- Hisan fi Tefsîri’l-Kur’ân*, Şamile CD Programı Medine versiyonu I, 105.

³¹² Al-i İmrân, 3/144.

medhetmiştir.³¹³

Hiz. Ali'den rivâyet edildiğine göre O, âyette bahsi geçen şükredenlerle alakalı "bunlar, Hiz. Ebû Bekir ve onun arkadaşlarıdır" yorumunu yapar. Hiz. Ali'nin, "Ebû Bekir, şükredenlerdendir. O, Allah dostlarındandır" dediği de rivâyet edilmiştir.³¹⁴

9.Örnek:

إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى

"Gerçekten ben, ben senin Rabbinim. Ayakkabılarını çıkar; çünkü sen, kutsal vadi olan Tuva'dasın."³¹⁵

Âyet-i Kerîme Hiz. Musa'ya gelen ilk vahiyle alakalıdır. Hiz. Musa mukaddes vadiye geldiğinde hitab-ı ilâhiyeye muhatab olmuştı.

Hiz. Ali'den şöyle rivâyet edildiğine göre: Hiz. Musa'nın ayakkabıları leş eşek derisinden olduğu için kendisine "o ayakkabıları çıkar!" denilmiştir.³¹⁶

Başka bir rivâyete göre ise, Allah'ın Hiz. Musa'ya ayakkabılarını çıkarmasını emretmesiyle bu mukaddes vadinin topraklarına yalnız ayak olarak dokunmasını istemiştir.³¹⁷

Hiz. Musa'nın ayakkabılarını çıkarması olayı Onun, Allah'a karşı olan hürmet ve saygısının neticesi olarak değerlendirilmelidir. Tuva Vadisi'nin kutsal bir mekân olmasından ve Hiz. Musa'nın Rabbine karşı saygısından dolayı ayakkabılarının çıkarılması emredilmiştir. Kutsal bir mekânda Rabbiyle muhatap olanın necasetten tahîr olması da gerekmektedir.

4.3. NEHCU'L- BELÂĞÂ'DA GEÇEN TEFSÎR ÖRNEKLERİ

Seyyid Radî'nin, Hiz. Ali'ye ait sözleri derlemiş olduğu Nehcu'l- Belâğâ adlı kitapta çok sayıda âyete atıf yapılmaktadır. Hiz. Ali zaman zaman belîğ olarak söylemiş olduğu sözlerini, hitabelerini ve emirlerini süslemek amacıyla Kur'ân âyetlerinden istifade etmektedir. Biz de bunlardan birkaç örnek vereceğiz.

³¹³ Râzî, a.g.e., III, 377.

³¹⁴ Râzî, a.g.e., III, 377.

³¹⁵ Tâ-Hâ, 20/12.

³¹⁶ Suyûtî, *Durru'l-Mansûr*, V, 558.; İbn Kesir, a.g.e., 1008.

³¹⁷ İbn Kesir, a.g.e., 1008.

1. Örnek:

وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ

“Herkes beraberinde bir sevk edici ve bir şahit ile gelir.”³¹⁸

Hz. Ali, uyarma ve öğütlerden ders alınmasını tavsiye ettikten sonra yukarıdaki âyeti şu şekilde tefsîr etmektedir:

“Sevkeden, onu mahşer yerine sürer; şahitler ise onun yaptıklarına şahitlik eder.”³¹⁹

Ayet-i Kerime mahşer meydanından bir tabloyu sunmaktadır. İnsanlar mahkeme-i kübraya bu şekilde getirilecek ve yaptıklarından hesaba çekileceklerdir.

2. Örnek:

...وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تَبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ...³²⁰

“...Sana her şeyi açıklayan kitabı indirdik...”³²⁰

Hz. Ali bu âyeti açıklarken şöyle demiştir: “Peygamberini bir zaman içinde yaşattı, sonunda kitabında bildirdiği, razı olduğu dinini kendisi ve sizin için tamamladı.”³²¹

Ayrıca Allah’ın sevdiği ve sevmediği amelleri, yasaklarını ve emirlerini Resulünün diliyle bildirdiğini, va’ad ve va’idini gösterdiğini söyleyerek her şeyden bahseden bir kitabı indirdiğini söylemiştir.³²²

3. Örnek:

تَاللَّهِ إِنْ كُنَّا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ إِذْ نُسَوِّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ

“Vallahi, biz gerçekten apaçık bir sapıklık içindeymişiz. Çünkü biz sizi âlemlerin Rabbi ile bir seviyede tutuyorduk.”³²³

³¹⁸ Kâf, 50/ 21.

³¹⁹ Radî, a.g.e., 177. (84. Hutbe)

³²⁰ Nahl, 16/89.

³²¹ Radî, a.g.e., 178-179. (85. Hutbe)

³²² Radî, a.g.e., 178-179. (85. Hutbe)

³²³ Şuâra, 26/ 97-98.

Allah ahiret hayatında müşrikleri putlarla cehenneme koyacaktır. Müşrikler putların kendilerine yardımcı olamadıklarını ve kendilerini kurtaramadıklarını görünce putlarla tartışacak ve yukarıdaki âyette geçen ifedeleri söyleyeceklerdir.

Hız. Ali, Kufe minberinde bir hutbe irad ederken, biri: “Ey Müminlerin Emiri! Şu maddi gözlerimizle göreceğimiz gibi bize Rabbimizi anlat ki Ona karşı olan sevgimiz daha da artsın ve Onu daha iyi tanıyalım!” demesi üzerine Hız. Ali şu açıklamayı yukarıdaki âyetin bir tefsiri mahiyetinde açıklamıştır:

“O öncesi olmayan, dolayısıyla kendisinden önce var olabilecek bir varlık bulunmayan Evvel’dir. O sonrası olmayan, dolayısıyla kendisinden sonra olabilecek bir varlık bulunmayan Âhir’dir. Göz bebeklerini zâtını görmekten, idrâk etmekten aciz bırakandır... Ey soru soran, bir bak! Kur’ân sana Onun sıfatlarından neyi anlatıyorsa ona tabi ol, hidayeti gösteren nuruyla nurlan, şeytanın bilmeni mükellef kıldığı ama Kitap’ta sana farz kılınmayan Resulullah’ın sünnetinde ve yol göstericilerin eserinde olmayan şeylerin ilmini yüce Allah’a bırak... Allah’n azametini aklınla ölçmeye kalkışma, yoksa helak olanlardan olursun... O hiçbir örneğe bakmadan kendisinden önce bir yaratıcının takdirini örnek almadan ilk defa yaratandır... Ey Rabbim şehadet ederim ki seni yaratıkların uzuvları gibi uzuvları var sanıp onlara benzeten hikmet ve tedbirince ete, deriye büründürdüğü kemiklerin benzerine sahip olduğunu sanan sana dair bilgi ve düşüncelerini bir esasa bağlayamamış; kalbi, eşin ve örneğin olmadığına iman etmemiştir. Sanki O kıyamette tabi olanların tabi oldukları şeylerden beri olduklarını ilan ettiklerini duymamıştır.”³²⁴

Daha sonra Allah’ı diğer varlıklarla eşit tasavvur edenlerin yanlışını dile getirerek şu âyetle açıklamıştır: “*Vallahi, biz gerçekten apaçık bir sapıklık içindeymişiz. Çünkü biz sizi âlemlerin Rabbi ile bir seviyede tutuyorduk.*”³²⁵

Ayrıca Ahirette bu sözleri söyleyecek müşriklerin sözlerini, dünya hayatına taşıyarak pişmanlıkların sebeplerine değinmiş ve putlarıyla âlemlerin Rabbi olan Allah’ı aynı şekilde tasavvur edenleri şöyle eleştirmiştir:

“Putlarına benzeterek sana eş koşanlar, vehimleriyle sana yaratılmışların elbisesini giydirenler, zanlarıyla seni cisimler gibi parçalara ayıranlar ve nakıs

³²⁴ Radî, *a.g.e.*, s. 188-192. (90. Hutbe)

³²⁵ Şuâra, 26/ 97-98.

akıllarıyla seni de yaratıkların gibi farklı kuvvetlerin bileşiği bilenler yalan söylemiştir.”³²⁶

İşte Hz. Ali, yukarıdaki âyeti bu hutbesinde yer alan belîğ sözleriyle tefsîr etmiştir.

4.Örnek:

بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُونَ لَا يَسِفُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ

“Bilakis onlar şerefli kullardır. Onlar Allah’tan önce söz söylemezler. Ancak Onun emriyle iş görürler.”³²⁷

Hz. Ali, yukarıdaki âyeti şu şekilde tefsîr etmiştir:

“Allah onları (melekleri) çeşitli şekillerde yaratmıştır. Kanatları vardır. Allah’ın yüceliğini tesbih ederler, “bir şey yarattık” iddiasında bulunmazlar. Allah onları vahyin emini olarak yaratmıştır. Hiçbiri sapmaz, günah işlemez, zamanın geçmesiyle ölmezler. Aralarında kin ateşi yoktur. Onlarda vesvese bulunmaz. Onların yağmur yüklü bulutların, yüksek dağların ve karanlıkların içinde olanları vardır. Onlar devamlı ibadetle meşguldürler. Onlar Allah’ı tanımanın tadını almışlardır. Kendilerini beğenip geçmiş amellerini abartmamışlardır. Allah’a karşı huşû’ içindedirler. İbadetlerinde gevşek davranmazlar, Allah’tan ümit kesmezler. Kulluk makamında saf tutarlar. İşin kolayına kaçmazlar, O’nun emirlerine tabi olmada kusur göstermezler. İnsanlar Allah’tan yüz çevirince onlar sadece Allah’a rağbet ederler. Hiçbir zaman ibadetlerine son vermezler. Aşkla şevkle ibadet ederler. Şeytan kendilerine musallat olmadığından Rablerine karşı çıkmazlar, birbirlerine düşmezler, hasetlik yapmazlar. Şek, şüphe, gevşeklik ve yorgunluk kendilerini kulluk yapmaktan alıkoymaz. Gök katmanlarında secde etmeyen ve amel etmeyen hiçbir melek yoktur. Allah’la ilgili bilgileri artar, kalplerinde Allah’ın yüceliği daha artar.”³²⁸

5.Örnek:

وَاضْرِبْ لَهُم مَّثَلِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَا أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ فَأَصْبَحَ
هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيَّاحُ وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُّقْتَدِرًا

³²⁶ Radî, a.g.e., s. 192. (90. Hutbe)

³²⁷ Enbiyâ, 21/26-27.

³²⁸ Radî, a.g.e., s. 195-200. (90. Hutbe)

“Onlara dünya hayatının misalini anlat: (Dünya hayatı şuna benzer:) Gökten bir su indirdik, onunla yeryüzünün bitkileri birbirine karıştı. Nihayet, rüzgârların savurduğu bir çöp kırıntısı haline geldi. Allah her şeye muktedirdir.”³²⁹

Bu âyet dünya hayatının parlaklığına ve süratle zevale gitmesine bir misal getirir. Yani, semâdan bir su indirdik, pek çok bitki meydana geldi, birbirine karıştı. O su bitkilere karışınca canlandılar. Sonra rüzgârların savurduğu birer çöp kırıntısı oldular. Böylece, sanki daha önce hiç yokmuş gibi bir hâle geldiler. Allah gerek inşa edip yaratmak, gerekse bunları ortadan kaldırmakta her şeye kadirdir.³³⁰

Hz. Ali dünyanın fâniliği ile ilgili üstteki dünya hayatının misalini anlatan âyeti şöyle açıklamaktadır:

“Sizi dünya hakkında uyarırım. Çünkü o, tatlı ve yeşildir. (hoş ve görünüşü güzeldir.) Şehvetlerle kuşatılmıştır. Nimetleri âcil (yakın) olduğundan kendisini sevdirebilir. Azıyla hoş görünür, uzun emellerle süslenir, aldatıcı şeylerle bezenir. Nimetleri devam etmez, kederinden de emin olunmaz. Çok aldatıcı ve çok zarar vericidir. Değişken ve yok olucudur. Fânidir ve helâk olucudur. (İçindekileri) yer ve yok eder. Dünya kendisini isteyenlerin tüm arzularına cevap verse ve onları kendisinden razı etse, yine Allah’ın şu buyruğunu aşamaz. “Onlara dünya hayatının misalini anlat: (Dünya hayatı şuna benzer:) Gökten bir su indirdik, onunla yeryüzünün bitkileri birbirine karıştı. Nihayet, rüzgârların savurduğu bir çöp kırıntısı haline geldi. Allah her şeye muktedirdir.” ... Dünya kendisine güvenen nice insanı derde, mutmain olanı helâke uğratmış, nice büyüğü hakir, nice övüneni zelil kılmıştır. Saltanatı elden ele dolaşır, yaşamı bulanıktır. Lezzetlisi lezzetsiz, tatlısı acı, gıdası zehir, tutunacak ipi çürüktür. Dünyada hayat sahibi olanlar ölüme, sağlıklı olanlar hastalığa maruzdur. Mülkü alınmış, aziz olanı mağlup olmuş, geniş imkânlarla sahip olanı musibetlere uğramıştır.”³³¹

İşte Hz. Ali âyette belirtilen gözlere hoş görünen o dünya manzarasını yukarıdaki şekilde tasvir etmektedir.

6.Örnek:

فَأَمَّا عَادُ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ

³²⁹ Kehf, 18/45.

³³⁰ Beydâvî, a.g.e., II, 13.

³³¹ Radî, a.g.e., s. 244-245. (110. Hutbe)

“Âd kavmine gelince, yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve “Bizden daha kuvvetli kim var?” dediler. Onlar kendilerini yaratan Allah’ın kendilerinden daha kuvvetli olduğunu görmediler mi? Onlar bizim âyetlerimizi inkâr ediyorlardı.”³³²

Yukarıdaki âyet-i kerîme zamanın süper gücü olan Âd kavminden bahsetmektedir. Onlar yeryüzünde haksız böbürlenmişler, kendilerini haşa Allah’tan daha güçlü görmüşlerdir.

Hz. Ali üstteki ayete atıfta bulunarak bu kavimle ilgili olarak şöyle demektedir:

“Ömür bakımından daha uzun yaşayan eser bakımından daha kalıcı eser veren, emel bakımından daha uzun emel peşinde koşan, hazırlık bakımından daha fazla hazırlık yapan ve ordu bakımından daha çok ordu toplayanların yurdunda değil misiniz? Nasıl da dünyaya taptılar. Dünyayı nasıl da tercih ettiler. Sonra (kendi yerlerine) ulaştıracak azık olmadan ve kat’ edecek binekleri olmadan göç ettiler. Acaba dünyanın, onların birini fidye karşılığında bıraktığını, onlara yardımda bulunduğunu, onlarla güzel dostluk kurduğunu gördünüz mü, hiç? ...Dünyayı bırakıp gideceğinizi ve göçeceğinizi bilin! Gerçi bunu bilirsiniz ya! Dünyada “Bizden daha kuvvetli kim var?” diyenlerden öğüt alın. İstemedikleri bineklere bindirilerek kabirlerine indirildiler, misafirlige çağrılmadan mezarlarına kondular. Kefenleri topraktan biçildi. Çürümüş kemiklere komşu oldular. Onlar çağırana icabet etmeyen komşulardır. Zulmü defetmez, imdat isteyenlere aldırış etmezler. Yağmur yağdığında sevinmez, kuraklık olduğunda ümitsizliğe kapılmazlar. Onlar topluluk gibi görünürler, ama yalnızdırlar. Komşu gibi görünürler, ama uzaktırlar. Yakındırlar, ama birbirlerini ziyaret etmezler.”³³³

İşte Hz. Ali, Allah’a karşı gelenlerin ve kendilerinden daha büyük güç görmeyenlerin akibetini bu şekilde tasvir etmektedir.

7.Örnek:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ

³³² Fussilet, 41/15.

³³³ Radî, a.g.e., s. 245-246. (110. Hutbe)

“Ey iman edenler! Allah’tan gereği gibi korkun ve ancak Müslümanlar olarak ölüň.”³³⁴

Hz. Ali, yukarıdaki âyeti şu cümlelerle tefsîr etmiştir:

“Salih amel işlemeye gayret edin. Ölümün ansızın gelip çatmasından korkun. Çünkü kaybolan rızkın geri gelmesi umulabilir; ancak kaybolan ömrün geri gelmesi mümkün olmaz. Bugün elden kaçan rızık, yarın daha artmış olarak geri gelebilir. Oysa dün ömrünüzden kaybettiğiniz bir vaktin bugün geri dönmesini bekleyemezsiniz. “Umut gelecekle, yeis ise geçmişle ilgilidir” dedikten sonra şöyle demiştir: Öyleyse “Ey iman edenler Allah’tan gereği gibi korkun ve ancak müslümanlar olarak ölüň.”³³⁵

8.Örnek:

وَهُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُ وَهُوَ الْوَلِيُّ الْحَمِيدُ

“O ki insanlar umutlarını kestikten sonra yağmuru indirir, rahmetini her tarafa yayar. O, Velî’dir- Hamîd’dir”³³⁶

İnsanlar bolluk zamanlarında şımarırlar, kendilerine geniş ihsanda bulunan Rabblerini unuturlar. Kuraklık olduğu zamanda ise, onların tamamıyla umutları kesilir. İşte böyle bir durumda Cenab-ı Allah kullarına rahmet eder, yağmur yağdırır.

Hz. Ali ümitsizlik zamanında üstteki âyetin gereği olarak yağmur duasına çıkmayı öngörür. Kendisi de; dağların kurduğu, hayvanların susadığı, bundan dolayı koyunların iniltisi ve develerin böğürtüsü olduğu, bulutların gelmediği ümitsizlik zamanda Allah’a şöyle yalvarmıştır:

“Ey Allah’ım! Senden su istiyoruz, tertemiz, bereketli, kökleri filizlendiren, dalları meyvelendiren, yaprakları yemyeşil yapan, üzerimize her tarafı ıslatacak bir yağmur indir. Çünkü sen, onlar umutsuzluğa düştüğünde yağmuru indirir ve rahmeti yayarsın. Sen çok övülen bir velisin”³³⁷

Böyle ümitsiz bir dönemde Hz Ali, Allah’ı rahmetinin tecelli edeceğini bildiğinden bu âyetin tefsîrini adeta uygulama alanına koymuştur.

³³⁴ Ali İmran, 3/102.

³³⁵ Radî, a.g.e., s. 252. (113. Hutbe)

³³⁶ Şûrâ, 42/28.

³³⁷ Radî, a.g.e., s. 253-255. (114. Hutbe)

4.4. DİVAN-I ALİ'DE GEÇEN TEFSİR ÖRNEKLERİ

Hz. Ali'ye ait olduğu söylenen nice şiir, hutbe, mektup, emirname ve edebî sözlerin çoğunda, Kur'ân âyetlerine rastlamak mümkündür. Şunu söylemekte fayda vardır: Belki söylemediği hâlde ona isnad edilen bazı rivâyetler olabilir. Ama, onun adına yayınlanan şiir divânı ve edebî metinleri içeren çeşitli eserler bulunmaktadır. Bu şiirler ve Nehcu'l-Belâğa'da geçen edebî yazılar sık sık âyetlerle süslenmiştir. Hz. Ali adına Divân-ı Ali diye meşhur olan şiir divanında, Kur'ân'ın ruhuna uygun bir şekilde İslam dininin imân, ibâdet, ahlâk ve muamelatla ilgili hususlar ele alınmıştır. Ayrıca bu eserlerin üzerine çok sayıda şerh yazılmıştır.

Hz. Ali'den rivayet edilen beyitlerin ona aidiyeti konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bir kısım araştırmacı sözkonusu beyitlerin bazılarını Hz. Ali'ye isnat etmektedir. Diğer bazı araştırmacılara göre ise, bu görüş doğru olmakla birlikte daha isabetli olan husus, bazı beyitlerin ona ait olmamasıdır. Onlara göre Hz. Ali'ye nisbet edilen beyitler, Hz. Ali'ye ait bazı sözlerin nesir halinden şiirleştirilmiş manzûme oldukları anlaşılmaktadır. Bununla birlikte bir mukayese yapıldığı takdirde sözkonusu şiirlerin mana bakımından Hz. Ali'nin sözleriyle örtüştüğü görülmektedir.³³⁸

Onun divanı iyice incelendiğinde Nehcu'l-Belâğâ'da geçen üslûbun burada da geçtiği görülecektir. Her ikisinde geçen temaların aynı olması da bu gerçeği ifade etmektedir.

Bu divanda iktibas veya telmih edilen âyetleri birkaç örnek vererek açıklayabiliriz:

1.Örnek:

تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ... وَأَمْرًا تُهْمَاةَ الْحَطَبِ

“Ebu Leheb'in iki eli kurusun! Kurudu da...Odun taşıyıcısı karısı da (ateşe girecek)”³³⁹

Hz. Ali divanında şöyle demiştir:

أبا لهب تببت يداك ابا لهب وتبت يداها تلك حمالة الحطب

³³⁸ Celâlî, *Kesâid*, s. 337.

³³⁹ Tebbet,111/ 1-4.

خذلت نبيا خيرا من وطئ الحصى فكنت كمن باع السلامة بالعطب³⁴⁰

“Ey Ebu Leheb! Ellerin kurusun, Ey Ebu Leheb!

O, odun taşıyıcısı (karısının) elleri de kurusun.

Çakıl taşlarına basan en hayırlı Peygamberi yardımsız bıraktın,
Sen selameti helak ile satın alan kimse gibisin.”

Hız. Ali, Tebbet Sûresinden istifade ederek yukarıdaki beyitleri söylemiştir. Şiirin devamında anlaşıldığına göre Ebu Leheb, Lakabı Ebu Cehl olan Amr b. Hişam'dan korktuğundan ona tabi olarak Resulullah'ı yardımsız bırakmıştır. Bundan dolayı Onunla odun taşıyan karısı Ümmü'l-Cemile zarar etmiş, selameti helâk olmaya tercih etmişlerdir. Hız. Ali, bu beyitlerin devamında Hız. Peygamber'e karşı gelenlere, Onu oklarla ve kılıçlarla koruyacağını söylemiştir.

2.Örnek:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ

“Şüphesiz ki, biz insanı yarattık ve nefsinin kendisine ne vesvese verdiğini de biliyoruz. Biz kendisine şah damarından daha yakınız.”³⁴¹

Hız. Ali yukarıdaki “Biz kendisine şah damarından daha yakınız.” Âyetinden esinlenerek şöyle bir beyit inşad etmiştir:

فادع لربك إنه أدنى لمن يدعو من حبل الوريد وأقرب³⁴²

Rabbine dua et, şüphesiz O daha yakın

Şah damarından kendisine dua edene en yakın

Hız. Ali yukarıdaki geçen âyeti bu beytinde telmihte bulunarak mademki Cenab-ı Hak kişiye şah damarından daha yakınsa sadece Ona dua etmesini ve beytin devamında insanlardan uzaklaşıp yakın olana (Allah'a) yakınlaşmayı istemektedir.

³⁴⁰Celâlî, *Kesâid*, s. 362.

³⁴¹ Kâf, 50/16.

³⁴² Celâlî, *Kesâid*, s. 398.

3.Örnek:

إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ
قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا فَأُولَئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَسَاءَتْ مَصِيرًا

Melekler kendi nefislerine zulmedenlerin canlarını aldığı zaman derler ki: "Nerde idiniz?" Onlar: "Biz, yeryüzünde zayıf bırakılmışlar (müstaz'aflar) idik." derler. (Melekler de:) "Hicret etmeniz için Allah'ın arzı geniş değil miydi?" derler. İşte onların barınma yeri cehennemdir. Ne kötü dönülecek yerdir!"³⁴³

Hz. Ali “ Allah’ın arzı geniştir” âyetini şu beyitleriyle yorumlayarak dile getirmiştir:

وَخَشِيتَ فِيهَا أَنْ يَضِيقَ الْمَكْسَبَ	وَإِذَا رَأَيْتَ الرِّزْقَ ضَاقَ بِلَدَّةِ
طَوَلَا وَعَرَضَا شَرْقَهَا وَالْمَغْرِبَ ³⁴⁴	فَارْحَلْ فَأَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةُ الْفَضَا

Görsen ki rızkına darlık verdi bir memleket
Korkar isen bir yerde daralır sana maişet
Allah’ın arzı geniştir, başka yere et hicret
Uzak yakın demeden, doğuya batıya göç et!

Hz. Ali yukarıdaki beytinden yola çıkarak rızkın daraldığı ve geçim standartlarının kesat olduğu bir beldeden çıkmayı tavsiye etmektedir. Çünkü âyette belirtildiği gibi “Allah’ın arzı geniştir.” Bunun için genişliği, doğusu ve batısı önemli değildir. Ona göre vatan kavramı rızkın temin edildiği yerdir.

O, başka bir yerde: “Hiçbir şehir sana diğer şehirden daha evlâ değildir. Beldelerin en hayırlısı, seni barındırandır” diyerek bu gerçeği dile getirmektedir.³⁴⁵

4. Örnek:

مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى

“Sizi yerden yarattık, oraya döndüreceğiz, sizi tekrar oradan çıkaracağız.”³⁴⁶

Hz. Ali üstteki âyetin manasını şu beytiyle çok güzel bir şekilde ifade etmiştir:

³⁴³ Nisa, 4/97.

³⁴⁴ Celâlî, *Kesâid*, s. 398.

³⁴⁵ Radî, *a.g.e.*, s. 724. (436. Hutbe)

³⁴⁶ Tâ-Hâ, 20/55.

نحن بنى الأرض وسكانها منها خلقنا واليه نعود³⁴⁷

Biz ki yerin oğullarıyız ve de sakinleri

Ondan yaratıldık ve de ona geri dönenleri

Yukarıdaki âyeti “Biz yeryüzü çocukları ve sakinleri, topraktan yaratıldık ve Ona döneceğiz” şeklinde mısralara dökerek tefsîr etmiştir. Yani bu âyetin muhataplarının insanoğlu olduğunu ve mahşerde huzur-u ilahiye’de duracağını ifade etmiştir.

5.Örnek:

وَلَا تُخْزِنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ

“(İnsanların) dirilecekleri gün, beni rüsvay etme. O gün, ne mal fayda verir ne de evlât. Ancak Allah’a kalb-i selim(arınmış bir kalp) ile gelen. (O günde fayda bulur.)”³⁴⁸

Hz. Ali yukarıdaki âyete telmihte bulunarak şu dizeleri dile getirmektedir:

الهي اذقنى طعم عفوك يوم لا بنون ولا مال هناك ينفع³⁴⁹

Ey benim Allahım, bu kuluna affının tadını tattır

Mal ve evladın faydasız olduğu günde affını arttır!...

Hz. Ali, üstteki ifadelerinde Rabbine yalvararak, hiçbir şeyin fayda vermediği o dehşetli günde kendisini affetmesini dilemektedir. Dünya hayatında insanlar en çok erkek çocuklarına ve mala güveniyorlar. Ahiret hayatında en işe yarayacak şey ise şirke buluşmadan sadece salim bir kalb ile Allah’a varmaktır. Orada Allah’ın mağfireti en büyük tattır. Bundan dolayı Hz. Ali, bu gerçeği âyete dayandırarak tefsîr etmiştir.

6.Örnek:

Hz. Ali, ان مع العسر يسرا “Her zorluktan sonra bir kolaylık vardır”³⁵⁰

âyetindem mülhem alarak şiirinde şöyle demiştir:

³⁴⁷ Celâlî, *Kesâid*, s. 436.

³⁴⁸ Şuarâ, 26/87-89.

³⁴⁹ Celâlî, *Kesâid*, s. 511.

³⁵⁰ İnşirâh, 94/6.

رايت العسر يتبعه يسار وقول الله اصدق كل قيل³⁵¹

“Gördüm ki, zorluğa kolaylık olur tabi,
Her sözden daha doğrudur, Allah’ın kavli.”

Yani Hz. Ali Allah’ın kelamında geçen ifadenin en doğru ifade olduğunu açıklamıştır. Her zorluktan sonra bir kolaylığın tabi olduğunu ve bunun gibi bir ifadenin Kur’ân’da geçtiğini, dolayısıyla bunun sadece lafızda kalmadığını, aksine pratik hayata da yansımaları gördüğünü söylemiştir.

7.Örnek:

Hz. Ali, Zilzâl Sûresinde geçen kıyamet ve ahiret hayatıyla ilgili dehşet sahneleri şu beytiyle ifade etmiştir:

وزلزلت الارض زلزالها	اذا قربت ساعة يا لها
كمر السحاب ترى حالها	تسير الجبال على سرعة
هنالك تخرج ائقالها	وتنفطر الارض من نفخة
من الناس يومئذ ما لها	ولا بد من سائل قائل
وربك لا شك اوحى لها	تحدث اخبارها ربها
يقيم الكهول واطفالها	ويصدر كل الى موقف
ولو ذرة كان مثقالها	ترى النفس ما عملت محضرا
فاما عليها واما لها	يحاسبها ملك قادر
اذا كنت فى البعث حمالها	ذنوبى ثقال فما حيلتى
ولكن ترى العين مالها	وترى الناس سكرى بلا قهوة
واعطيت للنفس آمالها ³⁵²	نسيت المعاد فيا ويلنا

Kıyamet yaklaştığı zaman ona hayret!

Yer sarsıldıkça sarsıldığında,

Dağlar acele olarak yürür,

Halini gördüğün bulutların geçişi gibi.

Bir üfürüşten yerküre parçalandığı zaman,

İşte burada yer yüklerini çıkaracak.

³⁵¹ Celâlî, *Kesâid*, s. 553.

³⁵² Celâlî, *Kesâid*, s. 567-568.

Sorup söyleyen biri gerekir,
 İnsanlardan. O gün ne oluyor dediği zaman,
 Yer tüm haberlerini anlatır. Onun Rabbi,
 Ve senin Rabbin hiç şüphesiz ona vahiyle bildirmiştir.
 Herkes mahşere doğru çıkar,
 İhtiyarlar ve gençler ayağa kalkar,
 Nefis ne işlemişse önünde hazır bulur,
 Velevki, zerre ağırlayınca da olsa.
 Güçlü Padişah onun hesabını görecek,
 Ya aleyhine ya da lehine.
 Günahlarım ağırdır, gücüm yoktur,
 Ben diriliş gününde onu taşıyacak olursam.
 İnsanları şarapsız sarhoş görürsün,
 Lâkin göz, kendisini dehşete düşüreni görür.
 Ahireti unuttum, Yazıklar olsun.
 Nefse uzun emelleri verilmiştir.

İşte Hz. Ali, bahsi geçen sûrede meydana gelecek korkunç aşamaları bu şekilde açıklamıştır. O, bu ilginç şiirinde, yerkürenin deprem gibi sarsılmasından, dağları suratlı yürütülmesinden, yerin iki parçaya ayrılmasından, potansiyel yüklerini ortaya çıkarmasından, o gün yerin dile gelip hayret verici bir şekilde nelerin olduğundan bahsetmesinden, Allah'ın emriyle kendisine vahiyle bildirilmesinden, çocuk ihtiyar herkesin bir yerde toplanmasından, herkesin işlemiş olduğu amelini zerre kadar da olsa önünde hazır görmesinden, insanların içki olmadan sarhoş ve dengesiz olmasından ve gözün kapıldığı o dehşetten haber verip Zilzâl sûresinden de esinleyerek şiirsel bir üslupla yorumlamıştır.

4.5. Hz. ALİ'NİN KİRÂAT VECİHLERİ VE BUNLARIN TEFSİRE YANSIMALARI

Kaynaklara göre ashâbın Resûlullah'tan kırâatı alış tarzları çeşitli idi. Onların arasında Hz. Peygamber'den bir kırâat alan olduğu gibi, iki veya daha fazlasını alanlar da vardı. Sahâbilerden kırâat öğrenen tâbiîn ve etbâu't-tâbiîn'in okuma

tarzları da doğal olarak farklılık arz ediyordu. İşte bu farklı okuma tarzları daha sonraları aynı şekilde devam etmiş ve bunun sonucu olarak da birbirinden farklı kırâat tarzları ortaya çıkmıştır.³⁵³

Bir adam Hz. Peygamber'in yanına gelip şöyle dedi: "İbn-i Mes'ûd, Zeyd b. Sâbit ve Ubey b. Ka'b herhangi bir sûreyi değişik şekillerde bana okudular. Hangisinin kırâatını alayım?" Hz. Peygamber, Hz. Ali yanında bulunduğu halde sustu. Hz. Ali, O adama: "Sizden her biri bildiği kırâatlarla okusun" diye cevap verdi.³⁵⁴

Hz. Ali de doğal olarak Resûlullah'tan farklı kırâatları almış, okuyuşlarında bunları izhâr etmiş ve bu kırâatlarının bazısı tefsîr kitaplarında ve tefsîr usûllerinde rivâyet edilmiştir. Biz de onun farklı kırâat tarzının tefsîre ne şekilde yansıdığına örneklerini sunacağız. Âyetlerde geçen kelimelerin altlarını çizerek meallerini de belirteceğiz.

1. Örnek:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ

"Ey İman edenler! Namaza kalktığınız zaman, yüzlerinizi yıkayın ve dirseklere kadar kollarınızı da. Başlarınızı da meshedin. Topuklara kadar da ayaklarınızı (yıkayın.)"³⁵⁵

Hz. Ali üstteki âyette geçen وَأَرْجُلَكُمْ kelimesini nasb olarak okumuştur.

Rivayete göre Hz. Hasan ve Hüseyin إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَأَرْجُلَكُمْ ("Ayakları topuklara kadar yıkayınız.") şeklinde okuduklarında Hz. Ali bu kırâatı dinlemekteydi. Sonra Hz. Ali de وَأَرْجُلَكُمْ (nasb ile) okudu ve: "Bu sözdeki mukaddem ve muahher olanıdır."³⁵⁶

İbn Abbas'ın da bu kelimenin "lâm" harfini nasb ile, "Ayaklarınızı da" (yıkayın), şeklinde okuduğu rivâyet edilmiştir.³⁵⁷

"Ayaklar" anlamındaki kelimenin "lâm harfinin esreli okunuşu, ayakların

³⁵³ Demirci, Tefsîr Usûlu, s. 129.

³⁵⁴ Sâbûnî, a.g.e., s. 173.

³⁵⁵ Mâide, 5/6.

³⁵⁶ Taberî, a.g.e., IV, 173.

³⁵⁷ Taberî, a.g.e., IV, 173.

kayıtlı olarak mesh edileceklerini belirtmek için gelmiştir. Bu kayıt da ayakların mestli olmaları halidir. Biz bu kaydı, Rasulullah'dan öğrenmiş bulunuyoruz. Zira ayaklarında mest bulunmaksızın ayaklarını mesh ettiğine dair sahih bir rivâyet gelmiş değildir. Böylelikle Peygamber, fiili ile hangi durumda ayağın yıkanacağını, hangi durumda da mesh edileceğini belirtmiş olmaktadır denilmiştir.³⁵⁸ Yani abdest alınırken ayaklar yıkanmalı ve ayaklarda mest bulunduğu zaman da şartlara uygun olarak mesh edilmelidir.

Farklı kırâatten dolayı bu âyetle ilgili bir görüşü benimseyip diğer görüşü tamamıyla reddetmek âyetin inceliklerine ters düşmektedir, insaf ehline de yakışmamaktadır. Şiâ âlimleri bu âyete dayanarak sadece ayakları meshetmeyi, Ehl-i Sünnet alimleri ise ayakları yıkamayı farz olarak telakki etmişlerdir. Her iki grubun, taassubu bırakıp birbirlerine karşı saygılı olmaları gerekmektedir.

İşte Hz. Ali de Ehl-i Sünnet müfessirlerinin anladığı şekilde ayaklar ifadesini, üstün okumuş ve yüzlerin yıkanmasına atf ederek ayakların da yıkanmasının gerektiğini açıklamıştır. Ama kesre kırâatini kabul eden Şi'â'ya da kırâat farkından dolayı müsamahalı davranmak gerekir. Lafızların te'vîle maruz olmasından dolayı farklı fikhî içtihatları gerektirmesi gibi kırâat farklılıklarının olması da böyle sonuçlar doğurmaktadır.

2. Örnek:

وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرَجُ
مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًا وَمِنَ النَّخْلِ مِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ مِّنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا
وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ انظُرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ إِنَّ فِي ذَلِكُمْ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

“O, gökten su indirendir. Her bitkiyi onunla bitirdik, ondan bitirdiğimiz yeşilden, birbirine benzeyen ve benzemeyen yığın yığın taneler, hurmaların tomurcuklarından sarkan salkımlar, üzüm bahçeleri, zeytin ve nar çıkarırız.. Ürün verdiklerinde ürünlerine, olgunlaşmalarına bir bakın. Bunlarda, inananlar için, şübhesiz deliller vardır.”³⁵⁹

³⁵⁸ Bkz. Kurtûbî; a.g.e., VI, 62.

³⁵⁹ En'âm, 6/99.

Yukarıdaki âyette geçen (جنات) kelimesini İmam-ı Asım ötre olarak okumuştur. Bu Hz. Ali'nin kırâatıdır. Diğer kırâat imamları te harfinin kesresiyle okumuşlardır. Birinci kırâat için iki vecih vardır:

Birincisi; *ثم وثمرات من اعناب اى مع النخل* murad edilir. Bununla, "Bu hurma bahçesinin yanında, ayrıca orada üzüm bağları da bulunmaktadır" manası kastedilmektedir.

İkincisi: *قنوان* kelimesine atfedilmesidir. Buna göre mana *وحاصلة او مخرجة* "Hurmadan çıkan salkımlar ve üzüm bahçeleri bulunur" şeklinde olmaktadır.. Mansub (tâ harfinin kesresiyle) okumanın izahı da, bu kelimenin kısmına matuf olmasıdır. Buna göre ifadenin takdiri, "ve o su ile (yağmurla) üzüm bağları da çıkardık..." şeklinde olur.³⁶⁰

Yani Hz. Ali'nin bu kırâatındaki birinci veche göre: "Orada hurmalarla beraber üzüm bahçeleri vardır." İkinci veche göre ise: "hurmadan salkımlar ve üzüm bahçeleri hasıl olmakta veya çıkmaktadır" anlamları meydana gelmektedir.

3. Örnek:

وَأَسْأَلُهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ حِينَتَانَهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرْعًا وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ لَا تَأْتِيهِمْ كَذَلِكَ نَبْلُوهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ

"Onlara, deniz kıyısında bulunan şehir halkının durumunu sor. Hani onlar cumartesi (yasağı) konusunda haddi aşıyorlardı. Çünkü cumartesi tatil yaptıkları gün, balıklar meydana çıkarak akın akın onlara gelirdi, cumartesi tatili yapmadıkları (diğer) günlerde gelmezlerdi. İşte böylece biz, yoldan çıkmalarından dolayı onları imtihan ediyorduk." ³⁶¹

Allah Teala İsrailoğullarına cumartesi günü avlanmayı yasaklamış, bu güne tazim etmelerini emretmişti. Dolayısıyla balıklar o gün su yüzüne çıkar, serbest yüzerlerdi. Diğer günlerde ise balıklar durumu sezdikleri için su yüzüne çıkmazlardı. Bu durum Allah'ın bir imtihanı idi. Fakat İsrailoğulları bu imtihanı kazanamadılar ve cumartesi yasağına saygısızlık gösterip balıkları o gün avlamaya başladılar. İşte âyette bildirilen haddi aşma budur.

"Sebt" kelimesi "cumartesi gününe saygı göstermek" anlamına gelen bir

³⁶⁰ Râzî, a.g.e., V, 85.

³⁶¹ Â'raf, 7/163.

mastardır. Buna göre *يعدون في السبت* tabiri "Yehudiler cumartesi gününe saygı göstermede kusurlu davranıyorlardı." *يوم سبتهم* ifâdesi de, "cumartesi işine saygı gösterdikleri günde" manasındadır. Cenâb-ı Hakk'ın "onların cumartesi tatili yapmadıkları gün.., *يوم لا يسبتون* " ifâdesi de buna delâlet etmektedir. Aynı şekilde, Ömer b. Abdülaziz'in "cumartesilerine saygı gösterdikleri gün" şeklindeki kıraati de bunu te'kid etmektedir. Bu kelime, bâ harfinin zammesiyle *يوم لا يسبتون* şeklinde de okunmuştur. Hz. Ali ise, *اسبتوا* (cumartesiye girdiler) fiilinden olarak, yâ harfinin zammesiyle *لا يسبتون* "la yüsbitûn" olarak okumuştur. Hasan el-Basri'nin bu kelimeyi, meçhul olarak "la yüsbetûn" şeklinde okuduğu da rivâyet edilmiştir. Cenâb-ı Hakk'ın "Balıklar onlara geldiklerinde" tabiri *يَعْدُونَ* kelimesi ile (mahallen) mansubtur. Buna göre mana, "onlara, balıkların geldikleri zaman haddi aşmalarını sor" şeklindedir. Cenâb-ı Hakk'ın "cumartesi tatili yaptıkları gün balıklar akın akın (geliyordu)" buyruğundaki *شُرِّعَا* kelimesi suyun yüzünde görünür oldukları halde demektir.³⁶²

Hz. Ali'nin bu âyetle "*la yüsbetûn*" kırâatine göre mana şu şekilde olmaktadır: "... Cumartesi tatili yaptıkları gün, balıklar meydana çıkarak akın akın onlara gelirdi, **cumartesiye girmedikleri gün** de gelmezlerdi. İşte böylece biz, yoldan çıkmalarından dolayı onları imtihan ediyorduk."

4. Örnek:

وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَىٰ مِنْ بَعْدِهِ مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلًا جَسَدًا لَّهُ خُوَارٌ أَلَمْ يَرَوْا أَنَّهُ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْدِيهِمْ سَبِيلًا

"Musa'nın ardından milleti, ziynet eşyalarından, böğüren bir buzağı heykeli yaparak onu tanrı edindiler. O buzağının kendileriyle konuşmadığını ve yol da göstermediğini görmediler mi?"³⁶³

Allah Teâlâ, bu buzağının böğürtüsü olduğunu haber vermiştir. Bu ise ancak, canlılar hakkında söz konusu olabilir.

Buna, şu şekilde cevap verilmiştir: Bu ses, buzağının sesine benzediği için, buna "böğürtü" isminin verilmiş olması uzak bir ihtimal değildir. Hz. Ali de, bu

³⁶² Râzî, *a.g.e.*, V, 391.

³⁶³ Â'raf, 7/148.

tabiri, bağırma manasına galen جَار (bağırıldı) fiilinden olmak üzere, جوار “cim” ve “hemze” şeklinde okumuştur.³⁶⁴

Buna göre mana, “**bağiran**” bir buzağı heykeli yaparak onu tanrı edindiler” şeklinde olmaktadır.

5. Örnek:

أَمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا يُفَرِّقُونَ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْ رُّسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ

“Peygamber, Rabb’inden kendisine indirilene iman etti, mü’minler de (iman) ettiler. Hepsi Allah’a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı. “Peygamberleri arasından hiçbirini ayırdetmeyiz, işittik, itaat ettik, Rabbimiz! Affını dileriz, dönüş sanadır.” dediler.”³⁶⁵

المؤمنون kelimesi الرسول kelimesine fail ile merfu kılınıp vakf yapılarak atf edilmesi caizdir. Hz. Ali’nin و آمن المؤمنون şeklindeki kır kırâatı da buna delil olmaktadır. كل آمن cümlesi, mübteda ve haberdir. İzafenin takdir olmasından dolayı mübtedanın nekire ile gelmesi caizdir. Veya المؤمنون birinci mübteda, كل ikinci mübteda, آمن ise ikinci mübtedanın haberi, cümle ise المؤمنون kelimesinin haberi olur.³⁶⁶

Bu nahiv kuralına göre müminun kelimesi amene fiilinin failidir. İmam-ı Ali de bu kırâatındaki و آمن المؤمنون cümlesinde serahaten bu fiili tekrar etmesi, mananın şu şekilde olduğunu bize açıklamaktadır: “Peygamber, kendisine Rabbi’nden indirilene inandı ve müminler de inandı.” Bu şekilde inanma fiilinin tekrar edilmesi, imanın önemine vurgu yapmak içindir.

6. Örnek:

نَحْنُ نَفُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ وَإِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِينَ
الْغَافِلِينَ

³⁶⁴ Râzî, a.g.e., V, 368.

³⁶⁵ Bakara, 2/285.

³⁶⁶ Râzî, a.g.e., II, 353.

“Biz bu Kur’ân’ı vahyederek, sana en güzel kıssaları anlatıyoruz. Oysa daha önce sen bunlardan habersizdin.”³⁶⁷

Nafi, İbn Kesir, Asım, Mücahit, A’rac ve İbn Abbas يَقْصُ الْحَقَّ yani “gerçekleşmiş olan kıssaları anlatıyor”, şeklinde okumuşlar. İbn-i Abbas şöyle dedi: Allahu Azze ve Celle şöyle buyurdu: “نَحْنُ نَقْصُ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ” “sana en güzel kıssaları anlatıyoruz.” Diğer kırâat imamları da يَقْضِ الْحَقَّ şeklinde ض harfini mü’cem (noktalı) olarak okumuşlardır. Hakeza Hz. Ali, Ebu Abdurrahman ve Said bin Müseyyeb de bu şekilde okumuşlardır.³⁶⁸

O halde Hz. Ali’nin bu kırâatı şu manaya gelmektedir: “Vayhettiğimiz bu Kur’ânla en güzel kıssaları sana gerçekle hükmediyoruz...”

7. Örnek:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئاً وَأُولَئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ

“İnkâr edenlerin ne malları ne de evlatları, Allah'a karşı onlara asla bir fayda vermeyecektir. İşte onlar ateşin yakıtlarıdır.”³⁶⁹

Hz. Ali لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئاً cümlesini ye harfinin sükûnu ile لَنْ تُغْنِيَ şeklinde kırâat etmiştir. Bu, lin harflerinin üzerinde hareketlerin ağır olmasından kaynaklandığı için sükûn şeklinde okunması önemli bir durumdur.³⁷⁰

Hz. Ali’nin bu kırâat tarzı, mana üzerinde etkili olmayıp tamamen dile ağır gelen bir kırâat biçiminin sükûn okunarak hafifliği sağlamak içindir.

8. Örnek:

وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى

“O, her şeyi ölçüyle yapıp doğru yolu göstermiştir.”³⁷¹

Hz. Ali, Selma ve Kissâî قَدَّرَ kelimesini dal harfini hafif olarak قَدَّرَ şeklinde kırâat etmişlerdir. Diğer kırâat imamları ise bu kelimeyi şeddeli okumuşlardır. Bu

³⁶⁷ Yusuf, 12/3.

³⁶⁸ Kurtûbi, a.g.e., VI, 439.

³⁶⁹ Al-i İmrân, 3/10.

³⁷⁰ Zemahşerî: a.g.e., I, 367.

³⁷¹ Â’la, 87/3.

iki okuyuş tarzı aynı anlamı sağlamaktadır. Yani, her şeyi şekline uygun hale getirmiş ve ölçmüştür.³⁷²

Biz Kur'ân'a bütüncül olarak baktığımızda Allahu Teâlâ'nın Tâ-Hâ suresindeki رَبُّنَا الَّذِي اَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى “Rabbimiz her şeyin hilkatini (yaratılış özelliklerini) veren ve sonra da yol gösterendir”³⁷³ âyetinin bir tefsîri olduğunu da görürüz.

9. Örnek:

وَأَصْحَابُ الْيَمِينِ مَا أَصْحَابُ الْيَمِينِ فِي سِدْرٍ مَّخْضُودٍ وَطَلْحٍ مَّنْضُودٍ

“Ashab-ı yemin, ne mutlu o Ashab-ı yemine! Düzgün kiraz ağacı, meyveleri salkım salkım dizili muz ağaçları içindedirler.”³⁷⁴

Rivâyet edildiğine göre Hz. Ali yukarıdaki âyette geçen طَلْح kelimesini muz manasına gelen طَلْح kökünden değil de طَلَع kökünden طَلَع şeklinde okumuş ve bu kelimeye yeni hurma diye mana vermiştir. Daha sonra Mushaf'ta bu kırâat geçmediğinden kendi kırâatından vazgeçmiştir.³⁷⁵

4.6. HZ. ALİ'NİN SİYASİ MÜCADELESİNDE KUR'ÂN'DAN YARARLANMASI

Hiz. Ali hayatı boyunca Kur'ân'ı kendisine rehber edinmiş, Kur'ân'ı sadece satırlarda okunan kitap olarak görmemiş, aksine onun pratik hayata aktarılmasını istemiştir. O, dost olsun düşman olsun herkese Kur'ân âyetleriyle öğüt vermiş, hayatının her alanında Kur'ân ile yaşamıştır. Halife olduktan sonra kendisine karşı birçok muhalif ortaya çıkmıştır. O muhaliflerini Kur'ân ile yola çağırmiş, onların haksız oluşlarını âyetlerle izah etmeye çalışmıştır. Mesela, Haricîlere yaptığı nasihatlerinde Kur'ân âyetlerinden istifade etmiş, bunun sonucu olarak Haricîlerin yarısı batıl düşüncelerinden vazgeçmiştir. Hiz. Ali ihtilâf durumlarında devamlı Kur'ân'ın hükümlerine dönmeyi tavsiye etmiştir.

³⁷² Kurtûbî, a.g.e., XX,12.

³⁷³ Tâ-Hâ, 20/50.

³⁷⁴ Vâkı'a, 56/27-29.

³⁷⁵ Kurtubî, a.g.e., XVII, 135. ; Ateş, Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri, V, 2061.

Zaten O, hilafeti hakları ikame etmek ve batılı savmak için kabul etmişti. Yani Kur'ân'ı hâkim kılıp adaletle hükmetmek için bu işe koyulmuştu. Biz bunu İbn-i Abbas'ın şu sözlerinden açıkça görebiliriz:

Cemel savaşına giderken Basra yakınlarındaki Zikar bölgesinde Hz. Ali'nin yanına vardım. Hz. Ali oturmuş, yırtık ayakkabısını dikiyordu. Bana: “Bu ayakkabımın değeri ne kadardır?” dedi. “Hiç değeri yok,” dedim. O zaman Hz. Ali şöyle dedi: “Allah'a yemin ederim ki, bu ayakkabı, bana, sizlere emir olmaktan daha sevimlidir. Sadece bir hakkı ikame edeyim veya bir batılı yok edeyim diye bunu kabul ettim.”³⁷⁶

Hz. Ali, ihtilafların ortaya çıktığı dönemlerde, gücün değil; Kur'ân'ın otorite olmasını istemiştir. Hz. Ali, Kur'ân'a itaat etmeyi ön planda tutmaktadır. Zira Kur'ân haktır ve hakkın hâkimiyetini istemektedir. Diğer güçler tam olarak adâleti sağlayamamaktadır.

Cemel Vak'asında savaşmak zorunda kalan Hz. Ali, savaşta karşı tarafın geri kalan mallarını ganimet saymamış ve sağ kalanları da esir etmemiştir. Hatta kendisine: “Kanları helâl olanların, malları niçin helal olmaz?” diye itiraz edildiye de O, “Ümmü'l-Mü'minîn'in (Hz. Aişe'nin) hissesine düşmesine hanginiz râzı olursunuz?” deyince susmuşlardı.³⁷⁷ Çünkü her ne kadar bu iki topluluk arasında savaş cereyan etmişse de Hz. Ali, muhalif topluluğu Müslüman kabul etmiş, kâfirlere uygulanacak hükmü icra etmemiştir.

O, bu uygulamasına şu âyeti delil olarak görmüştür:

وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا

“Eğer müminlerden iki taife çarpışarlarsa....”³⁷⁸

Bu âyette iki mümin topluluğun birbiriyle savaşması realitesi görülmektedir.

Nitekim Hz. Ali, kendi taraftarlarına şöyle demiştir: “Sizinle Kible ehli arasında savaş kapısı açıldı. Bu bayrağı ancak basiret ve sabır ehli, hak konularında bilgi sahibi olan kişiler taşıyabilir.”³⁷⁹

Hz. Ali, kendisine muhalif olan ordu karşılarında görüldüğünde: “Onlar müşrik mi?” diye sorulunca: “Bilakis şirkten kaçtılar.” dedi. “Peki, münafık mıdırılar?” diye sorulduğunda: “münafıklar Allah'ın adını çok az anarlar.” dedi.

³⁷⁶ Radî, a.g.e., s. 103. (33. Hutbe)

³⁷⁷ Fığlalı, *İmam Ali*, s. 65-66.

³⁷⁸ Hucurât, 49/9.

³⁷⁹ Radî, a.g.e., s. 348-349.(171. Hutbe)

“Peki, o zaman kim bunlar?” denildiğinde: “Bize isyan eden kardeşlerimiz.” dedi.³⁸⁰ Arkadaşlarından bazılarının Sıffin Savaşı sırasında Şamlılara sövdüklerini duyunca onları “*Söven kimseler olmanızı çirkin görüyorum.*” diyerek onları eleştirmiştir.³⁸¹

Hiz. Osman’ın şehid edilmesinden sonra bazıları Hiz. Ali’yi sorumlu tutmuşlardır. Hatta Hiz. Talha, Hiz. Ali’ye şöyle demiştir: “Sen Osman’ın kanından mes’ulsün” Hiz. Ali de şöyle cevap vermiştir: “Allah Osman’ın katillerine lanet etsin.”³⁸² Böylece Hiz. Ali kendisinin bu konuda mesuliyetinin olmadığını muhaliflerine bu şekilde yaptığı beddua ile göstermişti.

Zamanla Hiz. Osman’ın katillerinin içlerinde bulunduğu bir grup Hiz. Ali’ye yaklaşmaya, hatta yönetime de nüfuz etmeye başladılar. Bunların arasında Hiz. Osman’ın öldürülmesi olayında iştirak eden Malik b. Eşter ve Muhammed b. Ebubekir gibi sahabeler de vardı. Hiz. Ali bunları biliyordu.³⁸³ Hiz. Ali tüm yönetimi eline alıp daha sonra bu sorunu halletmek istiyordu. Muhalifler en ufak bir zaman kaybetmeden problem çözülsün diyorlardı. O ise tam muktedir hale geldiğinde suçluları cezalandırmak istiyordu.

Aslında Hiz. Ali ve diğer sahabeler arasında geçen savaşlar ve tartışmalar hep i’lay-ı kelimetullah için olmuştur. Yani Allah’ın rızasını kazanmak gayesiyle her biri kendisinin hakk üzerine olduğunu savunuyordu.

Hiz. Ali ile savaşan Hiz. Aişe, kendisine sorulan Cemel Vak’asına “Allah’ın takdiri” derken Hiz. Ali ve Fatıma hakkında: “Resulullah’a insanların en sevimlileri” cevabını verip Hiz. Peygamber’in elbisesini Hiz. Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin’in üzerine örttüğünü söylemiştir. Ayrıca Resulullah’ın şöyle buyurduğunu eklemiştir: “*Allahım! Bunlar Ehl-i Beyt’im ve yakınlarım. Onlardan kiri gider, Onları tertemiz eyle.*”^{384/385} Hiz. Aişe’ye “Ali ile niye savaştın?” diye sorulmuş, O da şöyle demiştir: “*Bu olması gereken mukadder bir işti.*”³⁸⁶

³⁸⁰ Ğaresi, Muhammed Salih, *Faslü’l- Hitâp fi Mevâkifi’l- Ashap*, Daru’l-Kalem, Dimeşk, 2006, s. 145.

³⁸¹ Radî, *a.g.e.*, s. 437. (204. Hutbe)

³⁸² İbn Esir, *a.g.e.*, III, 239.; Mevdudi, *Hilafet ve Saltanat*, s. 191-192.

³⁸³ Mevdudi, *a.g.e.*, s. 192.

³⁸⁴ Ahzab, 33/32-33.

³⁸⁵ Tabersî, Ebî Ali el-Fadl b. Hasan b. el-Fadl, *Mecmeu’l-Beyan fi Tefsîri’l-Kurân*, Daru’l-Kutubi’l-İlmiye, Beyrut, 1997, VIII, 119.

³⁸⁶ Tabersî, *a.g.e.*, VIII, 119.

Hiz. Ali, Sıffın Savaşı öncesinde şöyle dua etti: “Allahım! Onların ve bizim kanlarımızı akıtma. Aramızı ıslah et; onları yanlışlarından doğru yola sevk et. Taki hakkı bilmeyen onu bilsin. Dalmış oldukları sapma ve haddi aşma hallerinden dönsünler.”³⁸⁷

Sıffın Savaşında Hiz. Ali ve Hiz. Muaviye'nin orduları Hicri 36/37 (656/ 657) yıllarında karşı karşıya gelmiştir.³⁸⁸ Hiz. Ali'nin askerleri galip bir pozisyonda iken Hiz. Muaviye'nin ordusundaki Amr b. Âs, askerlerin mızraklarına Kur'ân-ı Kerîm'i takmalarını ve Kur'ân'ın emri doğrultusunda iki topluluk arasında Kur'ân'ın hakem olmasını istemiştir. Bu durumu gören Hiz. Ali'nin askerleri savaşmak istememişlerdir. Her ne kadar Hiz. Ali ve komutanlar bunun bir hile olduğunu söylemişlerse de, orduyu savaşmaya devam etmeye ikna edememişlerdir.³⁸⁹ Hiz. Ali'nin taraftarlarından bir grup saf değiştirip ordusundan ayrılınca bu işin artık savaş ile halledilemeyeceği ortaya çıktı. Bu nedenle iki Müslüman topluluk müzakere yoluyla bu meselenin halli yoluna tevessül etmişlerdir. “Hakem Olayı” ile her iki ordu komutanının verecekleri ortak karar ile çözüm bulunacaktı. İki tarafın hakemleri tayin edilmiş, Hiz. Ali'nin hakemi Ebu Musa Eş'ari, Muaviye'nin hakemi de Amr b. Âs olmuştur.³⁹⁰ Yapılan müzakerelerde işler daha da karmaşık bir hal almıştır. Çünkü, bahsi geçen her iki hakemin, vardıkları karar, hem Hiz. Ali hem de Muaviye'nin halifeliklerinin lağvedilmesi idi. Bununla beraber yeni bir halife seçilecekti.³⁹¹ Üzerine varılan ortak kararın halka ilanı esnasında Amr b. As ilk önce Ebu Musa'nın açıklamasını istemiştir. İbn-i Abbas ilk başta Ebu Musa'nın kararını açıklamasını engellemek istemişse de Ebu Musa ilk sözü alarak Hiz. Ali ile Muaviye'yi halifelikten uzaklaştırdığını ve yeni halifenin de şûra tarafından seçileceğini söylemiştir. Ondan sonra da Amr b. As söz alarak, Hiz. Ali'yi halifelikten azl ettiğini ve Muaviye'nin de halife olduğunu millete duyurmuştur.³⁹² Bu hakem olayıyla da bu sorun daha girift hale gelmiştir.

Esasen Sahabelerin yaptığı bazı hatalar, hata olarak kabul edilmelidir. Ama onların İslam'ın yüceliği için göstermiş oldukları çabaları yok saymak yanlış bir

³⁸⁷ Radî, *a.g.e.*, s. 437 .(204. Hutbe)

³⁸⁸ İbn Hacer, Ahmet b. Ali el- *Kinani el- Askalani, el- İsabe fi Temyizi's- Sahabe*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiye, Beyrut, trz. IV, 269.

³⁸⁹ İbn'ul Esir, *a.g.e.*, III, 316.

³⁹⁰ İbn'ul Esir, *a.g.e.*, III, 320.

³⁹¹ İbn'ul Esir, *a.g.e.*, III, 332.

³⁹² İbn'ul Esir, *a.g.e.*, III, 332.

harekettir. Onların yapmış oldukları hatalar onları sahabilik mertebesinde uzaklaştırmaz. Mesela, Mevdudî, Amr b. As'ın mızrakların başına Kur'ân taktırmasını ve hakem olayındaki tavrını hatalı ve yanlış olarak değerlendirir. Bununla beraber İslam'a yaptıkları hizmetlerden dolayı kendilerine yakışık olmayan sözlerle hitap etmenin yanlışlığına da dikkat çeker.³⁹³

Hz. Ali'nin Muaviye hakkındaki şu görüşü ilginçtir: “Muaviye'nin emirliğini kerih görmeyiniz. Çünkü eğer Onu kaybederseniz, birçok başın omuzlardan düşeceğini göreceksiniz”³⁹⁴

Hz. Peygamber, Sıffîn'da Hz. Ali ile Muaviye arasında vuku' bulacak savaşla ilgili olarak şöyle buyurmuştur:

“Davaları aynı olan iki topluluk savaşmadıkça kıyamet kopmaz.”³⁹⁵

Ayrıca Hz. Peygamber, Ammar'ın içinde bulunduğu topluluğun hak üzerinde olduğunu şu hadisiyle de işaret etmiştir:

Bağî bir topluluk, Ammar'ı öldürecek.³⁹⁶ Nitekim Ammar Sıffîn savaşında öldürüldü.

Hz. Ali, üstteki hadise dayanarak Muaviye'nin taraftarlarının bağî olduklarını delil olarak gösterdi. Fakat Muaviye te'vîl etti. Amr b. As şöyle dedi: “Bağî yalnız onun katilleridir, umumumuz değiliz.”³⁹⁷

Hz. Ali, onların her ne kadar kendisine muhalefet ettiklerini gördüyse de onların bu te'vîllerinden ötürü onları mazur saymıştır. Yani, bu din kardeşleri içtihat yapmışlar, ama yanlışlardır.

Nitekim Hz. Ali bir hutbesinde şöyle buyurmuştur: “Bizim kardeşlerimiz (Şam ordusu) bize karşı çıktılar. Onlar ne kâfir, ne fasık ne de zâlimdirler. Zira batıl da olsa, ellerinde bir te'vîlli vardır.”³⁹⁸

Ayrıca şöyle demiştir: “قتلای و قتلی معاوية في الجنة” “Benim tarafımdan ve Muaviye'nin tarafından öldürülen kimseler cennettedir.”³⁹⁹

³⁹³ Mevdudî, *a.g.e.*, s. 186-189.

³⁹⁴ Suyûtî, *Tarih*, s. 195.

³⁹⁵ Müslim, *Fiten*, 4.

³⁹⁶ Buhârî, *Salat*, 63.

³⁹⁷ Bkz. Nursi, *Mektûbat*, s. 108.

³⁹⁸ Gecit, Musa, *İhsan Sureya Sırma'ya Reddiye, basılmamış eser, trsz*, s. 12.

³⁹⁹ Heysemî, *Mecmeatü'z-Zevaid*, IX, 357.

Tarihçi İbn-i Haldun her iki tarafı günahsız saymış ve olaya içtihad nazarıyla bakmıştır.⁴⁰⁰

Said Nursi, Hz. Ali dönemindeki Cemel ve Sıffin olaylarıyla ilgili şu değerlendirmeleri yapar:

1-Her iki topluluk rıza-i ilahiye için çalışmışlardır.

2-İçtihatlarından dolayı bir savaş vuku' bulmuştur.

3-İçtihatlarında Hz. Ali isabetli muhalifleri hatalı olmuşlardır. Bundan dolayı Hz. Ali iki sevap, muhalifleri bir sevap kazanmıştır.

4-Her iki topluluk da cennetliktir.⁴⁰¹

Sıffin Savaşından sonra hakem olayına razı olmayan bir grup türedi. Harici olarak isimlendirilen bu grup *إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ* “ *hüküm ancak Allah’ındır*”⁴⁰² diyerek Hz. Ali’ye karşı gelmişler ve tevbe edip diğer gruba karşı savaşmadıkça Hz. Ali’nin günahkâr olacağını söylemişlerdir.⁴⁰³ Hz. Ali onların yanlış bir harekette olduklarını onlara bildirmek için İbn-i Abbas’ı onlara göndermiştir. İbn-i Abbas’ın yapmış olduğu müzakere sonunda bazıları Hz. Ali’nin saffına katılmış, bazıları da Nehrevan’a yerleşmiştir.⁴⁰⁴

Hz. Ali, Haricilerin hakem olayıyla adeta slogan haline getirdikleri “*hüküm ancak Allah’ındır.*” âyetini tekrarlamaları üzerine şöyle demiştir: “Biz, insanları değil; Kur’ân’ı hakem kabul ettik. Bu Kur’ân, sadece iki kapak arasına yazılmış, dil ile konuşmayan bir kitaptır. Ona bir tercüman gerek. Onu ancak insanlar açıklar. Bu topluluk bizden Kur’ân’ı hakem tayin etmemizi istediğinde yüce Allah’ın Kitabı’ndan yüz çevirenler olmadık. Daha sonra Hz. Ali Harici muhaliflerine: *فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ* “ *Bir şey hakkında çekiştiğinizde o işi Allah’a ve Resulüne arz edin.*”⁴⁰⁵ âyetini delil gösterip bu âyetin manasını beyan saadetinde şöyle demiştir: “Allah’a arz etmek, Onun Kitabıyla hükmetmemiz; Resulullah’a arz etmek ise Onun sünnetine uymamızdır. Allah’ın kitabıyla, bilhakkın

⁴⁰⁰ İbn-i Haldun, *a.g.e.*, s. 197.

⁴⁰¹ Nursi, *Mektûbat*, s. 53.

⁴⁰² Enâm, 6/57.; Yusuf, 12/40.

⁴⁰³ Suyûtî, *a.g.e.*, *Tarih*, s. 174.

⁴⁰⁴ Fığlalı, *a.g.e.*, s. 77.

⁴⁰⁵ Nisa, 4/59.

hükmedilecekse biz buna diğer insanlardan daha layıkız. Resulullah'ın sünnetiyle hükmedilecekse biz buna en ehil olanlardan daha ehiliz.”⁴⁰⁶

Hariciler kendisine sözlü olarak karşı çıktıklarında Hz. Ali, öldürülmelerini gerektirecek bir olayı çıkarmadan veya somut bir suçu işlemeden, sırf sözle işledikleri suçlardan dolayı onları öldürmek istemedi. Bir süre sonra Haricilerden bazıları Abdullah b. Hubâb'ı boğazlayarak öldürdüler. Hz. Ali, Haricileri Abdullah'ın katilini teslim etmeye çağırdı. Onlar, “Abdullah'ı hepimiz öldürdük,” dediler. Hz. Ali bu çağrıyı üç kere tekrarlamasına rağmen, onlar kendisine aynı cevabı verdiler. Bunun üzerine Hz. Ali, askerlerine onları öldürme emrini verdi. Böylece bir kişiye karşı çok kişiyi öldürdüler.⁴⁰⁷

Hz. Ali böyle bir hüküm verirken kısas âyetini delil olarak göstermiştir. Söz konusu âyet mealiyle beraber şöyledir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ

“Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı.”⁴⁰⁸

Yine Hz. Ali, Haricilerin kendisini hakem olayını tenkitlerinden dolayı şu âyeti delil olarak gösterir:⁴⁰⁹

وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِّنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِّنْ أَهْلِهَا

“Karı kocanın arasının açılmasından endişelenirseniz, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin.”⁴¹⁰

Hz. Ali, Haricilerin amellerinin boşa gittiğini şu âyeti delil olarak nazara verir:

قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا الَّذِينَ ضَلَّ سَعِيَّهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ فَحَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزَنًا

“De ki: Size (yaptıkları) ameller bakımından en ziyana uğrayan iyi iş yaptıklarını sandıkları halde, dünya hayatında çabaları kaybolup giden kimseleri size haber verelim mi? Onlar Rablerin âyetlerini ve Ona kavuşmayı inkar eden,

⁴⁰⁶ Radî, a.g.e., s. 270. (123. Hutbe)

⁴⁰⁷ İbn Esir, a.g.e., III, 343.

⁴⁰⁸ Bakara, 2/178.

⁴⁰⁹ Bkz. İbn Kesir, a.g.e., III, 327.; Bkz. Celâlî, Envâru's-Satia, s. 89.

⁴¹⁰ Nisa, 4/35.

böylece amelleri boşa çıkan, o yüzden de kıyamet gününde amelleri için bir terazi kurmayacağımız kimselerdir."⁴¹¹

Hz. Ali'den, amelleri boşa giden ve hüsrana uğramış şahısların Ehl-i Harura olduğu şeklinde bir rivâyet de vardır. Ayrıca O, bu âyetin Hristiyan ve Yahudîleri kapsadığı gibi onları da kapsadığını söylemiştir.⁴¹²

Haruriler, Haricilerin bir başka ismidir. Sıffin Savaşı dönüşü, Halifenin ordusundan ayrılıp konakladıkları yere nisbetle bu adı almışlar. Zura' b. el- Burc ve Hurkus b. Zuheyr'in önderliğindeki bu gruba göre Hz. Ali, hakem olayını kabul etmekle büyük bir günah işlemiştir ve tevbe ederek geri dönüp Muaviye ordusuyla savaşmadıkça da günahkâr olarak kalacaktır. Hz. Ali daha sonra bu grubun hemen hemen hepsini Nehrevan denilen yerde ortadan kaldırmıştır.

Hz. Ali, işte bu taife ile savaşırken onların kendisine haksız yere baş kaldırdıklarından ve kendisi hakkında olumsuz düşüncülerinden dolayı onların ziyana uğrayan ve dünya hayatında yapmış oldukları çabaları boşa gideceklerden olduklarına kani olmuştur. Yukarıda geçen âyetlerden istifade ederek böyle bir hüküm vermiştir.

Hz. Ali, savaş hazırlıkları sırasında şu öğütlerde bulunmuştur:

"Ey Müslümanlar! Haşyet ve sekinet elbisesine bürünün. Dışinizi sıkın. Bunlar başlarınızdan kılıçları deffeder. Zırhlarınızı ikmal edin. (Zırhlarla beraber miğfer gibi savaş aletlerini de üzerinize alın.) Kılıçlarınızı sıyırmadan önce kınlarındayken oynatın. Gözlerinizin ucuyla şiddetle bakın. İlkın sağa sola mızraklarınızla, sonra adım atarak kılıçlarınızla saldırınız. Biliniz ki, sizler, Allah'ın yardımına mazharsınız. Resulullah'ın amcasının oğluyla berabersiniz. Tekrar tekrar hücum edin. Kaçmaktan utanın. Kaçmak, soyunuza sürülecek bir ayıptır. Ardından hesap gününde ateştir. Canla başla savaşmaktan hoşlanın. Ölüme sevinerek koşun."⁴¹³

Hz. Ali kendi arkadaşlarına bu tavsiyeler sonunda onların hak üzerinde bulunduğunu göstermek için aşağıdaki âyeti okumuştur:

وَاللَّهُ مَعَكُمْ وَلَنْ يَتَّيْرَكُمْ أَعْمَالَكُمْ

⁴¹¹ Kehf, 18/103-105.

⁴¹² İbn-i Kesir, *a.g.e.*, 980.

⁴¹³ Radî, *a.g.e.*, s. 139-140.(65. Hutbe)

“Allah sizinledir ve sizin amellerinizi asla eksiltmeyecektir.”⁴¹⁴

Hiz. Ali bir gün hutbe okurken, Hariclerden biri ayağa kalkıp “ *hüküm ancak Allah’ındır.*” dedi. Sonra başka adamlar da bu cümleyi ard arda söylediler. Hiz. Ali onlara şöyle dedi: “Allahu Ekber! Allah’ın ismini zikrettiğiniz müddetçe, mescitlerimizden sizi menetmeyeceğiz. Elleriniz ellerimizle olduğu (bize bey’âtinizi devam ettiği) müddetçe size ganimeti engellemeyeceğiz. Siz başlatmadıkça sizinle savaşmayacağız.”⁴¹⁵

Ayrıca Hiz. Ali, “*hüküm ancak Allah’ındır*” sözünü duyunca: “Bu kendisiyle batıl kastedilen, hak bir sözdür.”⁴¹⁶ demişti. Hiz. Ali kendisine isyan etmeleri ve bazı yoldaşlarını öldürmeleri sebebiyle onlarla savaşmak zorunda kalmış; fakat gelecekte savaşmaktan sakındırarak şöyle demişti: “Benden sonra Hariclerle savaşmayın. Çünkü doğruyu ararken yanılan kimse, yanlışı arayıp da kavuşan gibi olmaz.”⁴¹⁷

Bu olayda görüldüğü gibi, Hiz. Ali kendisine muhalif olan bu insanları müslüman olarak görmüş, onları yaptıklarından dolayı tekfir etmemiştir. Aksine müslüman hukukuna göre onları değerlendirmiştir.

Sonuç olarak Hiz. Ali dönemindeki muhataplarını üç grupta değerlendirebiliriz:

Birinci Grup: Delil ve içtihatları ile Hiz. Ali’yi haklı bulup Onun safında yer alanlar,

İkinci Grup: Bunlar yapmış oldukları içtihatları neticesinde diğer tarafı haklı bulup karşısında yer alanlar,

nc Grup: Delil ile bir tarafı diğerine tercih etmeyip her iki gruba eşit oranda bakanların oluşturduğu grup.

Bu üç grup da kendi içtihat ve görüşlerine göre hareket edip isabetli olduklarını iddia etmişlerdir.

Biz bu gruplara bakarak sahabeler arasında yapılan savaşlar ve anlaşmazlıklardan dolayı onları ayıplama hakkına sahip değiliz. Ömer b. Abdilazz’in, Hiz. Ali ile Hiz. Muaviye arasında vuku bulan savaş hakkındaki şu

⁴¹⁴ Muhammed, 47/35.

⁴¹⁵ İbn Esir, *a.g.e.*, III, 335.

⁴¹⁶ İbn Esir, *a.g.e.*, III, 334.; Radî, *a.g.e.*, s. 670. (199. Hikmetli Söz)

⁴¹⁷ Radî, *a.g.e.*, s. 132.(60. Hutbe); Kâtip, *a.g.e.*, s. 177.

sözü son derece manidardır: “Bu anlaşmazlıklar ve iç savaşlar, Allah’ın ellerimizi ondan uzak ve temiz kıldığı kanlardır. Biz de dillerimizi ona batırmayız.”⁴¹⁸

Bununla beraber Ehl-i Sünnet’in Hz. Ali’yi daha haklı, diğerlerini Ona nisbetle hatalı görür. Ancak bu bir içtihat hatası olduğundan onları kinamamak ve tahkir etmemek gerekmektedir. Hz. Ali de bu durumu içtihadî olarak değerlendirdiğinden şöyle demiştir: “Kardeşlerimiz bize başkaldırdı. Onlar ne kâfirdir, ne de fasık; çünkü kendilerini küfür ve günahtan kurtaran bir içtihad ve te’vîlleri (anlayışları) vardır.”⁴¹⁹

Muhtemelen Hz. Ali Sahabelerden olan muhaliflerini değerlendirirken Resulullah’ın sahabeler hakkında yapmış olduğu ikazları ve tavsiyeleri dikkate almış ve onlar hakkında temkinli davranmıştır.

Resulullah şöyle buyurmuşlardır: “Ashabım yıldızlar gibidir, hangisine uyarmanız doğru yolu bulursunuz.”⁴²⁰ Ayrıca şöyle de buyurmuştur: “Ashabım hakkında Allah’tan korkun, Allah’tan. Onları benden sonra atış hedefi edinmeyin.”⁴²¹ “Herhangi bir Sahabe bir yerde ölürse, Kıyamet gününde onlara (o yere) bir komutan ve nur olarak dirilir.”⁴²²

Hz. Ali de sahabelerden şu şekilde bahsetmektedir: Ben, Muhammed’in (s.a.s) ashabını gördüm; fakat sizin aranızda onlara benzer kişi görmedim. Onlar saçları dağılmış, toza toprağa bulanmış bir halde geceleri sabahlara kadar secde ve kıyam ederlerdi. Uzun secdelerden dolayı alınları, keçi dizleri gibi nasırlaşmıştı. Allah anıldığında, azap korkusundan ve sevap ümidiyle rüzgârlı havada sallanan ağaçlar gibi titrerler, gömleklerinin yakaları ıslanacak kadar gözyaşı dökerlerdi.”⁴²³

Demek ki, Hz. Ali kendisiyle savaşan sahabeleri tekfir etmemiştir. Ancak Rafizîler Hz. Ali’ye karşı savaşanları ve muhalif olanları tekfir etme cüretinde bulunmuşlardır. Hâlbuki içtihadı dayanan bazı konularda sahabeler Resulullah’a kendi görüşlerini söylemişlerdir. Resulullah onları yermemiş, kendilerini tekfir etmemiştir. O halde Hz. Ali’nin muhaliflerini tekfir etmediği gibi bizim de bu konuda edebe riayet etmemiz gerekmektedir.

⁴¹⁸ Ğaresi, *a.g.e.*, s. 145.

⁴¹⁹ Bkz. Ğaresi, *a.g.e.*, s.145.

⁴²⁰ İbn Hacer, *Savâik*, s. 212.

⁴²¹ İbn Hacer, *Savâik*, s. 3.; Tirmizî, *Menâkib*, 59.

⁴²² Tirmizî, *Menakib*, 59.

⁴²³ Radî, *a.g.e.*, s. 217. (96. Hutbe)

Rafizîlerin yaptıkları yorumlar Hz. Ali'yi ifrat derecesinde sevmelerinden ötürüdür. Hz. Resulullah Hz. Ali'ye: “Sende Hz. İsa gibi, iki kısım insan helâk olur. Birisi ifrad-ı muhabbet, diğeri de ifrad-ı adâvet ile dir.” demiştir.⁴²⁴

Muhaliflerinden başka bir cephe teşkil eden bazı Yahudiler; “*Siz Peygamberinizi defnetmeden onun hakkında ihtilafa düştünüz!*” dediğinde Hz. Ali şöyle cevap vermişti: “*Biz Peygamber'den bize ulaşan şeyler konusunda ihtilafa düştük, Onun nübüvveti hakkında ihtilafa düşmedik. Ama sizler (Nil'den kurtulur kurtulmaz) henüz ayaklarınız denizden kurumadan Peygamberinize; “Ey Musa! Onların ilahları gibi sen de bize ilah yap! dediniz. O da; ‘siz gerçekten cahillik etmekte olan bir kavimsiniz.’ dedi.*”⁴²⁵

Böylece Hz. Ali bu Yahudi muhaliflerine Kur'ân'dan âyet delil getirerek usûlde değil de furû'da ihtilaf ettiklerini söylemiştir.⁴²⁶

Hz. Ali ile ehl-i kible muhalifleri arasında yapılan savaşları tarih sayfasında bırakıp Müslümanların birleşmeleri hususuna gereken önem verilmelidir. Çünkü savaşan tüm gruplar pişman olmuş, daha sonra Allah'tan birbirleri için af dilemişlerdir.

⁴²⁴ Bkz. İbn Hanbel, Akvâlu Evladi Ali, 1. ; Nursi, Said, *Mektûbat*, s. 106.

⁴²⁵ Âraf, 7/138.

⁴²⁶ Radî, *a.g.e.*, s. 698. (319. Hikmetli Söz)

SONUÇ

Hız. Ali, Kur'ân'ın yorumlamasında İslam'a hizmeti çok olan şahıslardan biridir. Kur'ân'ı dirilerin kitabı olarak gördüğünden devamlı onu konuşuran, hayatın her safhasında uygulama alanına koyan bir tavır sergilemiştir.

Hız. Ali'yi gerek sevenler ve gerek Ona muhalif olanlardan bazıları, onun hakkındaki fikir ve düşüncelerinde aşırı gitmişler. Bazı itikadi mezheblerin oluşması, bunun neticesinde olmuştur.

Şahsiyeti büyük zenginliklerle doludur. “*Rabbim beni en güzel şekilde terbiye etti,*” diyen şahsın yanında şahsiyeti mükemmelleştirdi. Haklı olarak bir takım ünvanlara sahip oldu: Allah'ın Aslanı, Hayber'in Fâtihi, İlimin Şehri v.s. İlmi, zühdü, ezberi, secâati, akıllılığı, cömertliği, isârı gibi hasletlerle meşhur oldu.

Onun bize kadar intikâl eden tefsîr örneklerine baktığımızda te'vîl konusunda ne denli isabetli görüşler ortaya attığını görmekteyiz. Hız. Peygamber'e vahyin ve bi'setin gelişinden vefatına kadar Kur'ân'ın nuzûlüne her aşamada şahitlik yapmıştır. Bu açıdan onun tefsîr yönü son derece önemlidir. Onun tefsîrinin hem dirâyet, hem de rivâyet açısından örneklik teşkil ettiği bilinen bir gerçektir. Hız. Ali'nin tefsîr ve te'vîl yönteminin orijinal taraflarından biri de günümüzde ictimai tefsîr diye adlandırılan bir tefsîr anlayışına da öncülük etmiş olmasıdır. Bu nedenle Onun tefsîr metodları arasında psikolojik tefsîr bölümünü de görmek mümkündür. Tefsîr usûlu ilmi daha bir disiplin haline gelmeden önce O, bir takım usûl terimlerini açıklamış, Kur'ân'ın temel konularına ilişkin izahatlarda bulunmuştur. O aynı zamanda bir kırâat hocasıdır. Meşhur kırâat imamlarından dördünün hocasıdır. Kırâatı anlam çeşitliliğine yol açmıştır. Böylece âyetlerin canlılığını devam ettirmiştir. Kırâat konusunda da Kur'ân'ı değişik vecihlerde okudu. Bu farklı okuma tarzından dolayı tefsîre yansımalar oldu. Dolayısıyla Kur'ân'ı yorumlamasında bazı farklı kırâatın etkisinin olduğu görülmektedir.

Hız. Ali'nin sözlerinin ve şiirlerinin derlendiği Nehcü'l-Belâğâ ve Divan kitaplarına baktığımızda Onun meramını anlatmak için sık sık Kur'ân âyetlerine başvurduğunu görmekteyiz. Her ikisinde de aynı temaları işlemiştir. Tefsîr usûlu ilminden bahsedilmeden O, tefsîr ilmi ile ilgili bazı kavramları açıklamıştır. Ayrıca Kur'ân'da geçen temel terimlere de değinmiştir.

Kendisine karşı savaş açan muhaliflerine Kur’ân-ı Kerîm’den deliller getirerek hakeme razı olmuş, Cemel ve Sıffin Savaşında arkadaşları kendisine karşı savaştıkları halde bunları birbiriyle savaştan müslüman iki topluluk olarak görmüştür. “*Onlar bizim kardeşlerimizdir, bize karşı çıktılar, Onlar ne kâfir, ne fâsık ne de zalimdir, onların da bir te’vîli var*” diyerek Ehl-i Kible olanları tekfir etmedi. Tarihte ilk Ehl-i Kible ile yapılan savaşta ne gibi uygulamalara uyulması gerektiğini gösterdi. Hz. Ali’ye karşı bir cephe açan haricilere bile ihtiyatlı davrandı. Onları iknâ etme yollarını aradı.

Ehl-i Sünnet ve Şiâ Hz. Ali’yi haklı, muhaliflerini de hatalı bulmuşlardır. Fakat Ehl-i Sünnet, Hz. Ali’ye muhalif olanlar hakkında “*içtihattan doğan bir hata yapmışlardır*” sözünden daha fazlasının söylenmesini ve onlara dil uzatmayı uygun görmemişler. Sahabeler hakkında Resulullah’ın tavsiyelerine uymuşlardır.

Hz. Ali siyasî mücadelesinde Kur’ân’ı hâkem olarak görüp insanları tekfir etme cüretinde bulunmamıştır. Çünkü O, “te’vîl varsa tekfir yoktur.” düşüncesini hep canlı tutmuştur. O kendisine başkaldıran insanların yaptıklarını, içtihadî bir mesele olarak görmüştür. Onun bu tavrı günümüzde tekfirci akımlara, harici zihniyetlere örnek olmalıdır.

Hz. Ali’yi diğer disiplinlerde de, özellikle fıkıh, hadîs, kelâm, siyaset-i şer’iyyede incelemek faydalı bir hizmet olacaktır. Araştırmamız neticesinde Hz. Ali’nin, daha tefsîr zihniyetinin tam gelişmediği ve tefsîr dalının bir ilmî branşa dönüşmediği çok erken bir dönemde tefsîrde, özellikle de dirâyet tefsîrinde çok ileri bir seviyeyi yakaladığını tespit etmiş bulunmaktayız. Bu nedenle onunla ilgili söylenecek sözlerden biri de şudur: Hz. Ali, Hz. Peygamber’den sonra Kur’ân’ın en önemli müfessiridir. Rasulullah’ın şu sözü de bunun en güzel delilidir: “Ey Ali, ben Kur’ân’ın tenzili hakkında savaştım, sen ise te’vîli hakkında savaşacaksın!”

BİBLİYOGRAFYA

KUR'ÂN-I KERÎM

ABDÜLBAKÎ, Muhammed Fuad, *el- Mu'cemu'l- Müfehres Li Elfâzi'l- Kur'âni'l- Kerîm*, İntişarâti'l-İsmâiliyân, Tahran, h. 1397.

AÇIKEL, Yusuf, *Kur'ân ve Hadisler Işığında Ehl-i Beyt*, Nobel Yayın Dağıtım, Ank., 2009.

AKBULUT, Ahmet, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*, Pozitif Matbaacılık, Ankara, 2001.

AKGÜNDÜZ, Hüseyin, *Kur'ân Tefsîrinde Yeni Bir Metod*, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sakarya, 2009.

ASKALÂNÎ, Ahmet b. Ali b. Hacer, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî, Dâru'l- Beyan li't-Turas*, Kahire, 1986.

BEĞAVÎ, Ebu Muhammed Hüseyin b. Mesud, *Meâlimu't-Tenzîl*, Darul Kitabi'l- İlmiyye, Beyrut, 1993.

BELEK, Muhammed Zahit, *Hz. Ali'nin Kur'ân Tasavvuru ve Âyetleri Tefsîri*, (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2010.

BEYHAKÎ, Ebu Bekir Ahmed b. Hüseyin, *el-İ'tikâd ve'l-Hidâye ilâ Sebîli'r- Reşâd alâ Mezhebi's-Selefi Ehli's-Sünneti ve'l-Cemâ'ati*, Tahk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş, Daru'l-Yemâme, Beyrut, 1998, 497.

BEYDÂVÎ, Nasurud-din Ebu Sait Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirazi, *Envaru'l-Tenzil ve Esraru't-Te'vîl*, Daru'l-Kutubu'l-ilmî, Beyrut, 1999.

BEYDÂVÎ, *Muhtasar Beydâvi Tefsîri*, terc; Şadi EREN, Selsebil yay., İstanbul, 2011.

BOSTANÎ, Butrus, *Kitabu Daireti'l-Meârif*, Daru-l Ma'rife, Beyrut, trsz.

BÛTÎ, M. Said Ramazan, *Min Revai'i'l-Kur'ân*, Mektebetü'l-Fârâbî, Dimeşk, trsz.

BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmail, Ebu Abdillâh, *Sahîhi'l-Buhârî*, Daru İbn-i Kesîr, Beyrut, 1987.

CELÂLÎ, Musa (GECİT), *Cilau'l-Ayneyn fi Menakibi'l-Hateneyn Osman zu'n- Nureyn ve Ali Ebi es-Sibteyn*, Sembol, İst., 2009.

_____, İhsan Sureya Sırma'ya Reddiye, basılmamış, trs,

_____, *Mecmua'ti'l-Kesâid (Şerhu Divan-ı İmam Ali)*, Sembol yay. İstanbul, 2005.

_____, *Envaru's-Satia fi'l-Ecvibeti a'ni'l-İ'tirâdâti'l-Vârideti a'le'l-Hulefâi'l- Erbaati*, Sembol yay, İstanbul, 2009.

CERRAHOĞLU, İsmail, *Tefsîr Tarihi*, Fecr yay. İstanbul, 2010.

CİSRİ, Huseyin, *Risale-i Hamidiyye, İdâretu't -Tıbbâati'l- el- Muniriyye*, Dımeşk, 1352.

ÇALIŞLAR, Oral, *Hz. Ali ve Muaviye Çatışması*, Pencere Yayınları, İstanbul, trhs.

DEMİRCİ, Muhsin, *Tefsîr Usûlu*, Mifav Yay., İst.,2008.

_____, *Kur'ân Tarihi*, İFAV, İstanbul, 2011.

EBU DÂVÛD, Süleyman b. Eş'as, es- Sicistanî, *Sünen-i Ebi Dâvût*, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, trsz.

EBU'S- SU'ÛD, Muhammed bin Muhammed el- İmâdi, *İrşadu'l- 'Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l- Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut, trsz.

EMİNÎ, Ahmet *en- Necefi, el-Ğadir fi'l-Kitabi ve's- Sünneti ve'l-Edebî*, Müessesetu'l-A'lami'l-li'l-Medbû'ât, Beyrut, 1994.

ENDÛLÛSÎ, Muhammed b. Yusuf, Ebu Hayyan, *Tefsîru'l-Bahru'l-Muhid*, Dar'ul Fikr, Beyrut, 1992.

EREN, Şadi, *Hz. Ali Diyor Ki*, Selsebil Yay.,İstanbul, 2012.

_____, *Allah Yolunda Cihat*, Moralite Yay. İst., 2007.

_____, *İşaratü'l-İcaz*, 2. baskı, Şahdamar Yay., İzmir, 2011.

_____, *Kur'ân'da Gayb Bilgisi*, Işık Yay., İzmir, 1995.

_____, *Kur'ân'ı Anlamada Farklı Yaklaşımlar*, Nesil yay., İstanbul, 1998.

FAZLULLAH, Muhammed Hüseyin, *Tefsîrun min Vahyi'l-Kur'ân*, Daru'l-Melak, Beyrut, 1998.

FIĞLALI, Ethem Ruhi, *İmam Ali*, TDVY, Ankara, 1998.

_____, "Ali", *DİA, DİBY.*, Ankara, 2000.

GAZZÂLÎ, Muhammed b. Muhammed, *el-İktisâd fi'l-İ'tikâd*, Tahk. Enes Muhammed Adnan eş-Şerefâvî, Beyrut, 2008.

GECİT, M. Salih, *İslam Düşüncesinde Siyaset ve İmamet Tartışmaları*, (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2012.

GÖLPINARLI, Abdalbaki, *Müminlerin Emiri Hz. Ali*, Ensariyan yay., Kum, 1996.

ĞARESİ, Muhammed Salih, *Faslu'l-Hitâb Fi Mevâfiki'l-Ashab*, Daru'l-Kalem, Dimeşk, 2006.

HÂKÎM, Ebu'l-Abdullah Nisaburî, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, Daru'l-Kutubu'l-İlmî, Beyrut, 1990.

HÂZÎN, Alâeddin Ali b. Muhammed b. İbrahim el- Bağdadî, *Lubabu't-Te'vîl fi Meâni't-Tenzîl*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1979.

HEMEDANÎ, Ahmet er- Rahmani, *el- İmam Ali*, el- Munir li't-Tabaati ve'n-Neşr, İran, Trsz.

HEYET, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, (Fikret Kahraman, İsmail Karagöz, İbrahim Paçacı, Mehmet Canbulut, Ahmet Gelişken, İbrahim Ural) 3. Baskı, DİB, Ankara, 2007.

HEYET, (Abdurrahman e Nasurud-din Ebu Sait Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirazi , *Envaru'l-Tenzil ve Esraru't-Te'vîl*, Daru'l-Kutubu'l-İlmi, Beyrut, 1999.

HEYET, (Cezîrî ve başkaları) *Kitabu'l-Fıkh ale'l-Mezâhibi'l-Erbaa*, (terc: Hasan Ege) Bahar Yay., İstanbul, 1986.

HEYET, *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr*, (Hayrettin Kahraman, Mustafa Çağrıncı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş) DİBY, Ankara, 2007.

HEYET, *Mu'cemu'l-Vasit*, (İbrahim Mustafa, Ahmet Hasan ez-Zeyâd, Hamîd Abdulkadir, Muhammed Ali en- Neccâr), el-Mektebetu'l-İslamiyye, Kahire, trsz.

HEYET, (İsmail Karagöz- Mehmet Keskin- Halil Altuntaş), *Hac İlmihali*, DİBY., Ankara, 2008.

İBN-İ ABD-İ RABBÎHÎ, Ebu Ömer Ahmed b. Muhammed el- Endulusî , *Kitabu'l- İkdu'l-Ferîd*, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, trsz.

İBN-İ EBİ HÂDÎD, *Şerhu Nehci'l- Belâğa*, Daru'l-Ceyl, Beyrut, 1987.

İBN HACER, Ahmet b. Ali el- Kinanî el- Askalani, *El İsabe fi Temyizi's-Sahabe*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiye, Beyrut,

_____, *es-Sevâiku 'l-Muhriketu fi Reddi 'ala Ehl-i Bidei' ve 'z- Zendekati*, Mektebeti'l-Kahire, Kahire, trsz.

İBN HİŞÂM, Muhammed Abdulmelik, *es-Siretu 'n-Nebeviye*, el- Kutubu'l-İlmiye, Kahire, trsz.

İBN ESİR, İzzuddîn, Ebu'l-Hasan, Ali b. Ebi'l-Kerîm, *el- Kâmil fi't-Tarih*, Daru'l-Fikir, Beyrut, 1979.

İBN HALDÛN, Abdurrahman b. Haldûn, *Mukaddime*, Daru'l-Ğaddi'l-Cedîd, Kahire, 2007.

İBN HANBEL, Ebu Abdullah, *Müsned-i Ahmet b. Hanbel*, Müessesetü'l-Kurtuba, Kahire, trsz.

İBN KESİR, Ebu'l-Fidâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 2010.

İBN MÂCE, Muhammed b. Yezîd, Ebu Abdullah, *Sünen-i İbn-i Mâce*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, trsz.

İBN MANZÛR, Ebu'l-Fazl Cemaleddin Muhammed b. Mükrim, *Lisânu'l-'Arab*, Neşru Edebi'l-Havza, Kum, 1984.

İBN TEYMİYYE, Ahmet, *Minhâcu Sünneti 'n-Nebevî*, Müessesetü'l-Kurtuba, Kahire, trsz.

İCÎ, Adududdîn, *el-Mevâkif*, (Şerhu'l-Mevâkif İçinde), Tahk. M. Bedreddin el-Halebî, Matbaatu's-Saade, Mısır, 1907.

İSFEHÂNÎ, Ebu'l-Kasım el- Hüseyin b. Muhammed er-Rağîb, Hüseyin b. Muhammed, *el- Mufredat fi Ğaribi'l-Kur'ân*, Daru'l-Kahraman li'T abaati ve-n Neşri vet- Tevzii, İstanbul, 1986.

KATİP, Ahmet, (Çev: Muharrem Tan) *Nedenleri Tarihte Kalmış Siyasi Ayrılık Sünnilik- Şiilik İslam Birliği*, Mana yay., İstanbul, 2009.

KESKİN, Halife, *Kendi Kaynakları Işığında Şîa İnanç Esasları*, Beyan Yay., İstanbul, 2000.

KURTÛBÎ, Ebu Abdurrahman b. Ahmet b. Ebubekir b.Ferah el-Ensari, el-Hazerci Şemsud-din, *el-Camiul-Ahkami 'l-Kur'ân*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut,1996.

KÜLEYNÎ, Ebu Ca'fer Muhammed b. Ya'kup el- Küleynî, *el-Usûl mine'l-Kâfi*, Tahran, 1388.

MÂVERDÎ, Ebu'l-Hasan Ali b. Hubeyb, *en-Nuket ve'l-Uyûn*, Daru'l-Kutubi'l- İlmiye, Beyrut, trsz.

MÜFÎD, Ebu Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Nu'mân el Harisî, *İmânu Ebi Tâlip*, Müessesetü'l-Bi'se, Kum, 1996.

MÜFÎD, el- Fakih, *Vilâyetü'l-Fıkhıyye Fi Mezheb-i Ehl-i Beyt*, Daru'l-Edva, Beyrut, 2005.

NEKRÎ, Ahmet, Abdurrabbi'n Nebi b. Abdurrabbi'r Resul, *Dusturu'l-Ulemâ ev Câmiu'l-Ulûm fi İstilâhâtu'l-Funûn*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, Beyrut, 2000, II, 211.

RÂZÎ, el-İmam Muhammed b. Ömer Fahreddîn, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Daru'l-İhya-i et-Turâsi'l-'Arabiyye , Beyrut, 1997.

MÜSLİM, Müslim b. Haccac el- Kuşeyri en- Nisaburi, (v.261/875) *Sahih'i Müslim*, thk. M.F.Abdülbaki, Daru İhya Kutubu'l-Arabi, Beyrut, 1955.

NEKRÎ, Ahmet, Abdurrabbi'n Nebi b. Abdurrabbi'r-Resul, *Dusturu'l-Ulemâ ev Câmiu'l-Ulûm fi İstilâhâtu'l-Funûn*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, Beyrut, 2000,

NEMRÎ, Ebu Ömer Yusuf b. Abdillahi b. Muhammed b. Abdü'lber b. Asım, *Temhîd lima fi'l-Muvatta mine'l-Meâni ve'l-Esanîd*, Müessesetü'l-Kurtuba, Medine, trsz.

NESEFÎ, Ebi Berekât Abdullah b. Ahmet b. Mahmûd, *Mudriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, Daru İbni Kesîr, Beyrut, 2008.

NESEFÎ, Ebu Mu'in Maymun b. Muhammed, *Tefsîretü'l-Edile fi Usûli'd-Dîn*, (Thk. Hüseyin Atay, Şaban Ali Düzgün) DİBY., Ankara, 2003.

NURSÎ, Said, *İşaratu'l-İcaz fi Mezâni'l-İcâz*, (Thk. İhsan Kasimî es- Salihî) Sözler Yay., İstanbul, 1994.

_____, Said, *Mektûbat*, Envâr Neşriyat, İstanbul, 2009.

_____, Said, *Şuâlar*, Envâr Neşriyat, İstanbul, 2010.

ÖZEK, Ali, *Tarih'te ve Günümüzde Şiilik, İmamiye-İsnâaşeriye Şıası ve Tefsîr Anlayışı*, adlı tebliği, Milletlerarası Şiilik Sempozyomu, (Yay. Haz. Ethem Ruhi Fığlalı) İlmi Neşriyat, İstanbul, 1993.

ÖZTÜRK, Mustafa, "*Tefsîr ve Hadis Tarihinde Hz. Ali*" adlı tebliği, *Hayatı, Kişiliği ve Düşünceleriyle Hz. Ali Sempozyomu*, (Yay. Haz.: M. Selim ARIK) Bursa Müftülüğü yay., 2004.

- PEZDEVÎ, Ebu'l-Yusr, Muhammed, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, Terc. Şerafettin Gölcük, Kayıhan Yay., 1994,
- RÂDÎ, Şerif, *Nehcu'l-Belâğa*, İntişarat-i Likâ yay, Kum, 2004.
- RAZÎ, el-İmam Muhammed b. Ömer Fahreddîn, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Daru'l-İhya-i et-Turâsi'l-'Arabiyye, Beyrut, 1997.
- RIZA, Muhammed, *el- İmam Ali b. Ebi Talip*, Mektebetu'l- Asriyye, Beyrut, 2008.
- SABUNÎ, Muhammed Ali, *et- Tıbyân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Daru'l-Ceyl, Mekke, 2001
- SA'LEBÎ, Ebu Zeyd Abdurrahman b. Muhammed b. Mahluf es-Sa'libi, *el-Cevahiru'l-Hisan fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Şamile CD Programı Medine versiyonu
- SALLABÎ, Ali Muhammed, *Hız. Ali Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, (terc: Şenaslan, Şerafettin) Ravza Yay., İstanbul, 2008.
- SEMERKANDÎ, Şemsuddîn Muhammed b. Eşref, *el-Mu'tekad li İ'tikâdi Ehli'l-İslâm*, Tahk. İsmail Yürük-İsmail Şık, Araştırma Yay., Ankara, 2011.
- SEYİD KUTUB, *Fi Zilâli'l-Kur'ân*, Daru'ş Şurûk, Kahire, 1981.
- SUYÛTÎ, Celaluddin Abdurrahman b. Ebi Bekir, *ed- Durru'l-Mensûr fî't-Tefsîri'l- Me'sûr*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1993.
- _____, Celaluddin Abdurrahman b.Ebi Bekir, *el-İtkân fî 'Ulumi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, Beyrut, 1999.
- _____, Celaluddin Abdurrahman b.Ebi Bekir, *Tarihu'l-Hulefa*, Thk. Muhammed Muhyiddin Abdu'l-Hamid, el- Mektebetu't - Ticareti'l-Kubra, Mısır, tsz.
- SÛBHANÎ, Âyetullâh Cafer, *Ana Hatlarıyla Caferilik*, (çev: Cafer BENDİDERYA) Kevser yay. İstanbul, 2009.
- _____, Âyetullâh Ca'fer, *Muhâderât fî'l-İlâhiyyât*, Telhis: Alî er-Rabbânî Gulpeyânî, Müessesetu'l-İmâm es-Sâdık, Kum,1431.
- SÛLEYMAN B. MÛKÂTİL, Ebu'l-Hasan Mukâtil b. Beşîr el- Ezdî, *Tefsîru'l- Mukâtil*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmî, Beyrut, trz.
- ŞEHRİSTÂNÎ, Muhammed b. Abdilkerîm, (Çev. Türcan, Selim) “ Umûm, Husûs, Muhkem, Müteşabih, Nasîh ve Mensûh Hakkında”, Hitit Üniversitesi Dergisi, 2010.

ŞEN, Ziya, *Hiz. Ali'nin Kur'an'a Yaptığı Hizmetler*, adlı tebliği, Hz. Ali Sempozyum Bildirileri, DEÜ İlahiyat Fakültesi, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı ve Diyanet İşleri Başkanlığı İzmir İl Müftülüğü, İzmir, 2007.

ŞERBÎNÎ, Muhammed Hatip, *Muğni'l-Muhtâc ila Ma'rifeti Elfazi'l-Minhâc*, Daru'l-Fikr, Beyrut, trsz.

ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethul-Kadir el-Cami Beyne Fenneyi'r-Rivâyeti ve 'd-Diraye*, Daru'l-Vefâ', Beyrut, 1994.

ŞİBLİNCÎ, Seyid Mü'min, *Nûru'l-Ebsar*, İslami Kitaplar Naşiri Midyat, trsz.

TABÂTABÂÎ, Muhammed Hüseyin, *el-Mizan fi Tefsîri'l-Kur'an*, Muesessetu'l-E'lâ li'l-Metbu'ât, Beyrut, 1997.

TABERÎ, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1995.

_____, *Tarîhu'l-Ümeme ve'l-Mulûk*, Revâi'u't-Turasi'l-Ârabî, Beyrut, trsz.

TABERSÎ, Ebî 'Ali el-Fadl b. Hasan b. el-Fadl, *Mecmeu'l-Beyan fi Tefsîri'l-Kur'an*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiye, Beyrut, 1997.

TAFTÂZÂNÎ, Sa'duddin Mes'ûd b. Ömer, *Şerhu'l-Akâid*, Bahar Matbaası, y.y., 1973.

TANTAVÎ, Cevherî, *el-Cevâhir fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, 1991.

TİRMİZÎ, Muhammed b. İsa, Ebu İsa, *el-Câmiu's-Sahîh Sünenü't-Tirmîzî*, Dâru'l-İhyai't-Turasi'l-'Arabî, Beyrut, trz.

TURGAY, Nurettin, *Hiz. Ali'nin Tefsîrdeki Yeri ve Metodu*, İlâhiyât Yay., Ankara, 2004.

YARAY, Muhammed Müfid, *Kur'an Nesline Kur'an İlimleri*, Dua Yay. İstanbul, 2012.

YAZIR, Elmalı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Akçağ Yay., Ankara, trsz.

YILDIRIM, Suat, *Kur'an-ı Kerîm ve Kur'an İlimlerine Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1989.

_____, *Peygamberimizin Kur'an'ı Tefsîri*, Yeni Akademi Yay., 2009.

ZEMAŞERÎ, Ebu'l-Kasım Mahmut b. Ömer, *el-Keşşaf an Hakaiki Ğeyamidi't-Tenzil ve Uyunu'l-Ekavil fi Vucuhi't-Te'vîl*, Darul İhyai't Turasi'l-Arabî, Beyrut, 1997.

ZEHEBÎ, Muhammet Hüseyinî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, Mektebetu'l-Vehbe, Kahire, 1995.

ZUHEYLÎ, Vehbe, *Tefsîrü'l-Münîr fi'l- Hakikati ve's- Şerîati ve'l- Menheci*, Daru'l-Fikr, Dimeşk, 1991

ZUHEYLÎ, Vehbe, *el- Vâcîz fi Usuli'l-Fıkh*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1995

ÖZET**TEFSİRDE Hz. ALİ****Mehmet Seyid GECİT****Yüksek Lisans Tezi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı****Danışman: Prof. Dr. Şadi EREN****Temmuz- 2013, VII+ 108**

Hz. Ali'nin hayatı ve şahsiyeti çok önemlidir. Daha on yaşlarında iken İslamla müşerref oldu, hiçbir zaman putlara tapmadı. Peygamberimiz vahiy gelmeden önce Hz. Ali'nin bakımını üstlendi. Büyük Peygamber'in dizlerinde terbiye aldı. İslam'a daveti üzerine düşündükten sonra kabul etti ve ilk Müslümanlardan olmakla şereflendi. Resulullah'ın hicreti sırasında O'nun yatağında yatarak fedaisi oldu. Hz. Fatıma ile evlenerek âba ehlinde bir birey haline geldi. Hz. Osman'ın şehâdetinden sonra şûra heyeti başta olmak üzere Müslümanlar kendisine bey'ât ettiler. Hilafeti döneminde, münafıkların kışkırtmasıyla karışık bir siyasi ortam yaşandı. O ilk olarak ehl-i kible ile savaşta nelere dikkat edilmesi gerektiğini göstermiş oldu. Nihâyet namazda iken Haricilerden İbn Mülcem'in saldırısı sonucunda şehadet mertebesine ulaştı.

Küçüklüğünden itibaren vahyin atmosferi altında yaşadı. Bundan dolayı Kur'ân'ın inişi sırasında âyetleri ezberledi ve vahiy kâtipliği yaptı. Hangi âyetin nerde indiğini, kimin hakkında indiğini, nasih ve mensuhunu, mutlak ve mukayyetliğini v.s. Kur'ân ile ilgili tüm hususları biliyordu. O'nun da diğer büyük bazı sahabeler gibi mushafı vardı.

Büyük bir müfessir olduğundan tefsîre yaklaşımı büyük önem arz etmektedir. Bazen âyetleri mota mot, bazen cümle, bazen de âyetten hükümleri istinbat ederek tefsîr etmiştir. Kur'ân'ı; Kur'ân, hadis, rey, filolojik, psikolojik ve tarihi verilerle yorumlama yöntemine başvurmuştur.

Hz. Ali, tüm İslam mezheplerince mümtaz bir şahsiyet kabul edilmiş, daha sonra rey ekolüne önderlik etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Ali, Tefsîr, Âyet, Sebeb-i Nuzûl, Sıffın, Cemel, Haricîler, Te'vîl, Ehl-i Beyt, Kıraât, Hurûf-u Mukattaa, Tevhid, Adalet, Nesh

ABSTRACT**Hz. ALİ IN COMMENTARY****Mehmet Seyid GECİT****Master's Thesis, Department of Basic Islamic Sciences****Supervisor: Prof. Dr. Şadi EREN****July- 2012, VII+ 108 pages**

The life and personality of Hz. Ali (r.a) is very important. He was honored by Islam and he have never worshiped to idols. Our probhet (s.a.s) had undertaken his maintenance before the revelation came. Hz. Ali received his training under Hz. Muhammed (s.a.s) knees. He accepted Hz. Muhammed's call to Islam after he had tought about it and he had the honer of being one of the first Muslims. During the Resullah's emigration, he behaviared bodyguardlık lied down on his bed. He become on of the clothe cognoscentes married with Hz. Fatıma. Muslims swears fealty to him after Hz. Osman's mortyrdom. In the period of his caliphate, there was a confused political atmosphere wity the help of hypocrites. He reached the order of mortyrdom as a result of the attack of Ibn Mülcem from externals, while he was praying.

He lived in the atmosphere of revelation from his childhood. So he memorized the verses and made clerk during the Coming of Qur'an. He knew all the matters about Qur'an such as which verse came where, what it is about, the verse removing the provision, the verse its provision was removed, the unlimited and limited verses etc.

It is very important that Hz. Ali's approach to commentary because of he was being a big commentator. He sometimes interpreted the verses exactly the some, sometimes he did this showing evidences from provisions. He used the method of commentary using Qur'an, tradition and philological and historical data.

Hz. Ali was accepted as a distinguished personality, then he leaded about comment the Qur'an within the fromework of intelligence and logic.

Key Words: Qur'an, Ali, Commentary, Verse, The Reason of Coming, Camel, Outers, :Explanation(Interpretation), Read, Interrupted Letters, C:ombine, Justice, Pepeal.

ÖZGEÇMİŞ FORMU

KİŞİSEL BİLGİLER		
<i>Adı ve Soyadı</i>	Mehmet Seyid GECİT	
<i>Doğum Yeri</i>	03.03.1972	
<i>Medeni Durumu:</i>	Evli	
<i>Adres</i>	İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	
<i>Telefon</i>	0 542 830 1762	
<i>Mail</i>	mseyidgecit@hotmail.com	
ÖĞRENİM DURUMU		
OKUL BİLGİLERİ	İmam Hatip Lisesi, Ağrı, 1989	
	İşletme Fakültesi, Eskişehir, Yönetim Organizasyon, 2000	
	İlahiyat Fakültesi, Ankara, İlahiyat, 2010	
	YY Eğitim Fakültesi, Van, Pedagojik Formasyon, 2011	
	İğdır Üniversitesi, SBE Yüksek Lisans, İğdır, 2013	
BİLGİSAYAR BİLGİSİ	Microsofte Offise Word (Türkçe)	
	Microsofte Offise Word (Arapça)	
	Microsofte Offise Exel (Türkçe)	
YABANCI DİL	Arapça (İyi)	
	İngilizce (Orta)	
İŞ DENEYİMLERİ		
İŞ YERİ ADI	GÖREVİ	ÇALIŞTIĞI DÖNEM
Milli Eğitim Bakanlığı	Vekil Öğretmenlik (D.Bayazıt)	1991-1992
Diyanet İşleri Başkanlığı	İmam Hatip (Bitlis)	1992- 1994
Diyanet İşleri Başkanlığı	İ-H. (Ağrı- D.Bayazıt)	1994- 2013
I.Ü. İlahiyat Fakültesi	Öğretim Görevlisi (İğdır)	2013-